

บทที่ 5

การจัดทำสาระครบบท

ลักษณะจำเพาะของผลงานทางวิชาการประเภท “เอกสารประกอบการสอน” ซึ่งใช้เพื่อเสนอขอกำหนดค่าແเน່ງทางวิชาการระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์ และผลงานทางวิชาการประเภท “เอกสารคำสอน” เพื่อเสนอขอกำหนดค่าແเน່ງทางวิชาการระดับรองศาสตราจารย์นั้น มีรูปแบบวิธีการเขียน หรือการจัดทำในแต่ละบทที่แตกต่างไปจากผลงานทางวิชาการประเภทหนังสือ ด้วยความทางวิชาการ งานวิจัย งานประดิษฐ์ฯลฯ ทั้งนี้เพราะแม้ว่าเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนจะมีการแบ่งออกเป็น 3 ส่วนเช่นเดียวกับเอกสารประเภทอื่น ๆ ได้แก่ ส่วนประกอบตอนต้นหรือส่วนนำเรื่อง ส่วนประกอบตอนกลางหรือส่วนเนื้อหา และส่วนประกอบตอนท้ายหรือส่วนเสริมเนื้อหาภักดิ์ แต่ส่วนประกอบตอนต้นและส่วนประกอบตอนท้ายของแต่ละบทยังมีส่วนประกอบย่อย ๆ เพิ่มเติมได้อีก

ส่วนประกอบเพิ่มเติม

ส่วนประกอบเพิ่มเติม คือ ส่วนประกอบย่อย ๆ ที่เพิ่มขึ้นในส่วนประกอบตอนต้น และส่วนประกอบตอนท้ายของเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนในแต่ละบท ซึ่งเป็นส่วนที่นักอ่านเนื้อหาจากส่วนประกอบตอนกลาง ดังนี้

1. ส่วนประกอบตอนต้น

ส่วนประกอบตอนต้นหรือส่วนนำเรื่องสำหรับผลงานทางวิชาการประเภทอื่น ๆ อาจประกอบไปด้วยคำนำ กิตติกรรมประกาศ ประกาศคุณประการ สารบัญ สารบัญภาพ สารบัญตาราง และความนำหรือเกริ่นนำก่อนที่จะเริ่มคำอธิบายเนื้อหา แต่ในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนกลับมีส่วนประกอบเพิ่มเติมที่มากไปกว่านี้ ได้แก่

- 1.1 เนื้อหาหรือหัวข้อเนื้อหา
- 1.2 วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม
- 1.3 วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน
- 1.4 สื่อการเรียนการสอน

1.5 การวัดผลและประเมินผล

1.6 ความน่าเกร็งนำ หรืออารมณบท

2. ส่วนประกอบตอนท้าย

สำหรับส่วนประกอบตอนท้ายหรือส่วนเสริมเนื้อหา ซึ่งในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน มักประกอบไปด้วยส่วนประกอบย่อย ๆ ดังนี้

- 2.1 สรุปหรือบทสรุป
- 2.2 คำถามบททวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท
- 2.3 เอกสารอ้างอิง และหรือบรรณานุกรม
- 2.4 ภาคผนวกและอื่น ๆ (ถ้ามี)

ตัวอย่างสาระครบบท

ตัวอย่าง “สาระครบบท” ที่จะนำเสนอต่อไปนี้เป็นผลงานทางวิชาการทั้งประเภทเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน ซึ่งผ่านการพิจารณาเพื่อขอกำหนดค่าแห่งทางวิชาการ ได้รับความเห็นชอบ และอนุมัติให้กำหนดค่าแห่งทางวิชาการทั้งระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์และรองศาสตราจารย์เป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงสามารถถือเอาเป็นตัวอย่างที่ถูกต้องครบถ้วน และสมบูรณ์แบบ ได้ ทำนองเดียวกันกับยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับเอกสารผลงานทางวิชาการประเภทอื่น ๆ ได้อีกด้วย

ด้วยย่าง “สาระครบบท” จากเอกสารประกอบการสอน
รายวิชานิทานสำหรับเด็กปฐมวัย ผลงานระดับผู้ช่วยศาสตราจารย์
(ศรีสุดา ชิติโภสกี, 2549, 1-20)

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

1. ความหมายของนิทาน
2. ลักษณะร่วมของนิทาน
3. ความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
4. ประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
5. ประเภทของนิทาน

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

1. ผู้เรียนนิยามความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
2. ผู้เรียนอธิบายถึงลักษณะร่วมของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
3. ผู้เรียนบอกความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
4. ผู้เรียนระบุประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้
5. ผู้เรียนจำแนกประเภทของนิทานแต่ละประเภทได้
6. ผู้เรียนวิเคราะห์ความแตกต่างของนิทานแต่ละประเภทได้

วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน

1. วิธีสอน

ใช้วิธีสอนแบบอภิปราย บรรยาย ศึกษาด้วยตนเองตามแหล่งเรียนรู้

2. กิจกรรมการเรียนการสอน

2.1 แบ่งกลุ่มให้ผู้เรียนศึกษาเอกสารประกอบการสอน เรื่อง ความหมายของนิทาน ลักษณะร่วมของนิทาน และร่วมกันสรุป ตัวแทนออกมานำเสนอหน้าชั้น ผู้สอนสรุปอธิบายเพิ่มเติม

2.2 ให้ผู้เรียนเล่านิทานโดยการใช้พื้นฐานความรู้เดิมเล่า�ิทานให้จบ 1 เรื่อง และร่วมกันวิเคราะห์ถึงความสำคัญและประโยชน์ของนิทานที่มีต่อเด็ก ผู้สอนสรุปอธิบายเพิ่มเติม

(ตัวอย่าง)

- 2.3 ผู้สอนแบ่งกลุ่มผู้เรียนออกเป็นกลุ่ม ๆ แล้วให้วิเคราะห์ความแตกต่างของนิทາนแต่ละประเภท สรุปเป็นความคิดของกลุ่มและนำเสนอหน้าชั้น ผู้สอนอธิบายเพิ่มเติมและสรุป
- 2.4 มอบหมายให้ผู้เรียนจัดรวบรวมนิทາนแต่ละประเภทมาอย่างละ 1 เรื่อง แล้ววิเคราะห์ลักษณะเด่นของนิทາนแต่ละประเภทมาให้เข้าใจ พร้อมสรุปความแตกต่างของนิทາนแต่ละประเภทให้เข้าใจเป็นรายบุคคล
- 2.5 ผู้เรียนตอบคำถามท้ายบท

สื่อการเรียนการสอน

1. แผ่นโปร์ตไฟล์ประกอบการสอน อภิปราย และสรุป
2. เอกสารประกอบการสอนรายวิชา 1071404 นิทานสำหรับเด็กปฐมวัย
3. เอกสารตัวอย่างนิทานประเภทต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นกรณีศึกษาประเภทของนิทาน

การวัดผลและประเมินผล

1. การสังเกตความสนใจในการร่วมกิจกรรม
2. การตรวจผลการอภิปรายกลุ่ม
3. การตรวจผลการรวบรวมนิทานและการวิเคราะห์นิทานแต่ละประเภท
4. การตรวจคำ답บทบททวนท้ายบท

(ตัวอย่าง)

บทที่ 1

ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

นิทานมีความสำคัญกับเด็ก ๆ ทุกคน ไม่ว่าจะเป็นเด็กชาติใดภาษาใด ต่างก็มีความสนใจฟังนิทานทั้งสิ้น นิทานกับเด็กจึงเป็นสิ่งคู่กัน และถือเป็นกัญญานมิตรสำหรับเด็กทุกคน เมื่อเด็กได้รับฟังนิทานแล้วมีความสุขสนุกสนาน สร้างความรู้และเกิดจินตนาการที่กว้างไกล สุขใจ อิ่มเอมใจ และรู้สึกอบอุ่นยิ่งนัก ดังที่เปลโลติกล่าวว่า “ขอให้แม่และพี่น้องของเด็ก ๆ ทั้งหลายจะประคับประรองจิตใจด้วยนิทานต่าง ๆ เพราะจะทำให้เด็กได้รับความรัก ความอบอุ่นยิ่งกว่าอ้อมแขน” นิทานจึงมีความสำคัญกับเด็กเป็นอย่างยิ่ง ในกรณีมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเด็ก ในบทนี้เป็นการนำเสนอความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับนิทาน ได้แก่ 1) ความหมายของนิทาน 2) ลักษณะร่วมของนิทาน 3) ความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย 4) ประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย และ 5) ประเภทของนิทานสำหรับเด็ก

ความหมายของนิทาน

เพื่อให้เข้าใจความหมายของนิทานที่มีลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ดังที่นักวิชาการได้จำแนกความแตกต่างของนิทานไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ ความหมายโดยทั่วไป ความหมายในแต่ละวิชา และความหมายสำหรับเด็กปฐมวัย

1. ความหมายของนิทานโดยทั่วไป

กิ่งแก้ว อัตถการ (2519, 8) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานว่า หมายถึง เรื่องเล่าทั่วไป มีได้จริงใจแสดงประวัติความเป็นมาของอะไร ชุดใหญ่เพื่อความสนุกสนาน บางครั้งสองแทรกคดิเพื่อสอนใจไว้ด้วย

อุทัย สินธุสาร (2519, 12) กล่าวถึงความหมายของนิทานไว้ว่า นิทานเป็นเรื่องราวที่เกิดจากปัญญาและจินตนาการของมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ในแต่ละสังคมผูกเรื่องขึ้นเป็นนิทานเล่าสู่กันฟังนานาแล้ว

(ตัวอย่าง)

ไฟพระณ อินทนิล (2534, 14) กล่าวถึงความหมายของนิทานว่า นิทานเป็นเรื่องที่สามารถเล่าได้ มีพล็อตเรื่อง มีจินตนาการ มีการเคลื่อนไหว มีสีสัน

และประกอบ นิมนานเหมินทร์ (2531, 58) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานว่า เป็นงานเขียนที่มีลักษณะลีลาแบบกันเอง ทำการเล่าด้วยวาจา ซึ่งผู้เล่าอาจสอดแทรกอารมณ์ และความคิดเห็นลงไปด้วย

จากความหมายของนิทานโดยทั่วไปสรุปได้ว่า นิทานเป็นเรื่องที่ผูกเข้าจากจินตนาการ เพื่อเล่าสู่กันฟัง โดยใช้วาจาเป็นสื่อในการถ่ายทอด มีลักษณะแบบเป็นกันเอง อาจสอดแทรก อารมณ์และความคิดเห็นประกอบ มีจุดประสงค์หลักเพื่อความบันเทิงใจ และมีสิ่งสอนใจเป็นจุดประสงค์รอง

2. ความหมายของนิทานในแบ่งคติชนวิทยา

กุลบาน มัลลิกามาส (2514, 99-100) ได้ให้ความหมายตามหลักการสังเกตของ นิทานไว้ดังนี้

2.1 เป็นเรื่องการเล่าด้วยถ้อยคำธรรมชาติเป็นภาษาเรียบแก้วไม้ใช้ร้อยกรอง

2.2 เป็นเรื่องที่เล่าด้วยปากสืบกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่ต่อมาจะหลับเมื่อการ เขียนเจริญขึ้น ก็อาจเขียนขึ้นตามคำเดิมที่เคยเล่าด้วยปาก

2.3 เป็นเรื่องเล่าที่ไม่ปรากฏว่าผู้เล่าดังเดิมเป็นใคร อ้างแต่ว่าเป็นของเก่าฟังมาจาก ผู้เล่าซึ่งเป็นบุคคลสำคัญยิ่งในอดีตอีกทอดหนึ่ง

กิ่งแก้ว อัตถการ (2519, 22) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานในแบ่งคติชนวิทยาไว้ว่า หมายถึง เรื่องเล่าสืบต่อกันมาจนถือเป็นรดกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

ประกอบ นิมนานเหมินทร์ (2531, 58) ได้กล่าวถึงความหมายของนิทานในแบ่งคติ ชนวิทยาที่แตกต่างกันออกไปว่า หมายถึง นิทานพื้นบ้าน นิทานพื้นเมือง หรือนิทานชาวบ้าน ซึ่งมี ความหมายจะงดงามเรื่องเล่าประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ

จากความหมายของนิทานในแบ่งคติชนวิทยา สรุปได้ว่า เป็นเรื่องราวที่ผู้เล่าเล่าไปสู่ผู้ฟัง จนกลายเป็นรดกทางวัฒนธรรมของมุขย์ ของกลุ่มคน ที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

(ตัวอย่าง)

3. ความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

นิทานสำหรับเด็กปฐมวัย อาจมีความหมายแตกต่างไปจากความหมายของนิทาน โดยทั่วไป และความหมายของนิทานในแต่ละชนิด ไม่ใช่เดียวกัน เช่นเดียวกับความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยไว้ดังนี้

ทักษิณ อินทรบารุง (2539, 14) กล่าวว่า นิทาน หมายถึง เรื่องที่เล่าต่อ ๆ กันมาหรือ แต่งขึ้นใหม่ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อการอบรมสั่งสอน และเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน

กุลยา ตันติพลาชีวะ (2541, 10) กล่าวถึงความหมายของนิทานไว้ว่า นิทาน คือ สิ่ง ที่มีประสิทธิภาพสำหรับการสร้างการเรียนรู้ให้กับเด็กปฐมวัย นิทานสามารถสร้างจินตนาการ ความฝัน ความคิด ความเข้าใจ และการรับรู้ให้กับเด็ก ตัวแสดงแต่ละตัวในนิทานจะสร้าง จินตนาการให้บรรจิดในสมองเด็ก

ดวงเดือน แจ้งสว่าง (2542, 1) กล่าวถึงความหมายของนิทานไว้ว่า เป็นเรื่องเล่า ซึ่ง ผู้เล่าต้องการจะถ่ายทอดประสบการณ์สิ่งที่ได้พบเห็น ความคิดเห็น จินตนาการ และความมุ่งหวัง ของตนไปสู่ผู้ฟัง

สมศักดิ์ ปริญารยะ (2542, 3) กล่าวถึงความหมายของนิทานสำหรับเด็กว่า หมายถึง เรื่องราวที่แต่งขึ้นหรือผูกขึ้นเพื่อนำมาเล่าหรือถ่ายทอดสู่เด็กด้วยเทคนิคใดๆ ตามที่ต้องการ จุดประสงค์เฉพาะเจาะจงเพื่อเด็ก ซึ่งอาจรวมถึงนิทานทั่วไป นิทานพื้นบ้าน นิทานสมัยใหม่ที่นำมา ปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข เสริมแต่ง เพื่อให้เหมาะสมกับการนำมายใช้เพื่อเด็กด้วย

ศรีสุดา ธิติโสภี (2545, 26) นิทาน หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมา อาจเป็น เรื่องจริงหรือเรื่องที่สมมุติขึ้น ทำให้เกิดจินตนาการจากเรื่องราวเหล่านั้น ให้แบ่งคิดคิดสอนใจ ซึ่งจะ นำไปเป็นตัวแบบต่อการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน อันเป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่อคนสองและต่อ สังคมโดยส่วนร่วม

อนงค์ วรพันธ์ (2546, 19) นิทาน หมายถึง เรื่องราวที่เล่าสืบทอดกันมาหรือ อาจจะเป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นมาใหม่ มีการสอดแทรกแนวคิด เนื้อหาที่เป็นคุณธรรม จริยธรรม โดย มีวัตถุประสงค์เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเป็นการแห่งคิดสรรมเพื่อเป็นแนวทางที่ถูกต้อง ในการดำรงชีวิตที่ได้จากการฟังนิทาน

สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (2548, 12) กล่าวถึงความหมายของนิทาน สำหรับเด็กไว้ว่า คือ สะพานที่มีผู้ใหญ่ถ่ายทอดถึงเด็กและสามารถส่งผ่านความรัก ความเมตตา และความรู้สึกนึกคิดที่ดีงามแก่เด็กจะชั้นชั้นขาเป็นวิถีชีวิตในวันข้างหน้า

(ตัวอย่าง)

สรุปความหมายของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัยได้ว่า หมายถึง เรื่องราวที่ถ่ายทอดสู่ผู้ฟัง ทำให้เด็กเกิดจินตนาการความคิดความเข้าใจ มุ่งให้เด็กเกิดความสนุกสนาน ซึ่งสอดแทรกแฝง คิดและคิดสอนใจให้กับผู้ฟัง สามารถนำแนวทางจากเรื่องราวไปสู่การปฏิบัติตัวการซึ่งขึ้นจากเรื่องราวที่ได้รับฟัง และนำไปสู่การดำเนินชีวิตของตนเองในภายภาคหน้า

ลักษณะร่วมของนิทาน

มนุษย์ทุกคนทุกสมัยชอบเล่าและชอบฟังนิทาน ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ทั้งนี้ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีสัญชาตญาณของความอยากรู้อยากเห็น โดยเฉพาะความเป็นมาแต่ดั้งเดิมของผู้พันธุ์ของตนเอง ประวัติศาสตร์ เรื่องราวของวัฒนธรรม ตำนานต่าง ๆ และนิทานจึงได้รับการสืบทอดกันต่อ ๆ มา แบบทุกชาติทุกภาษาจะมีนิทานประจำชาติของตน และจากการติดต่อสื่อสารที่ยาวนานโดยกระบวนการต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดการถ่ายทอดและรับนิทานของชาติและผู้พันธุ์อื่นเข้ามาด้วย จนอาจกล่าวได้ว่า นิทานเป็นวัฒนธรรมร่วมของมนุษยชาติ หรืออีกนัยหนึ่งอาจกล่าวได้ว่านิทานเป็นวัฒนธรรมสำคัญ กล่าวคือนิทานของหลาย ๆ ชาติจะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน แม้จะมีเนื้อหารายละเอียดแตกต่างกันออกไป ซึ่งคงเดือน แจ้งสว่าง (2542, 7-8) ได้สรุปถึงลักษณะร่วมของนิทานไว้ดังนี้

1. โครงเรื่องนิทาน

โครงเรื่องนิทานโดยทั่วไปมักจะเป็นลักษณะเรื่องเชิงเดียวไม่ซับซ้อน การดำเนินเรื่องมักตรงไปตรงมา ดำเนินเรื่องตามเหตุการณ์ ยกเว้นนิทานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เทพปกรณ์ หรือชาดกบางเรื่อง ซึ่งอยู่ในรูปแบบนิทานชื่อนิทาน เช่น นิทานเวลา นิทานอาจารย์ นิทานชาดก ๆ ฯลฯ

2. พฤติกรรมความขัดแย้ง

ลักษณะพฤติกรรมความขัดแย้งในเรื่องเด่นชัดมาก เช่น ความดี - ความชั่ว ความสวยงาม - ความอับลักษณ์ ความเมตตากรุณา - ความเหี้ยมโหดอิจฉาริษยา ความชื่อสัตย์ - ความคดโกง ความขยันอดทน - ความชี้เกี่ยว ฯลฯ ซึ่งลักษณะพฤติกรรมด้านดีมักจะเป็นพุติกรรมของตัวเอก ส่วนพุติกรรมด้านลบเป็นพุติกรรมของผู้ร้าย

(ตัวอักษร)

3. มีเหตุการณ์ซ้ำๆ

เนื้อเรื่องมักจะมีเหตุการณ์ซ้ำๆ กัน เช่น ถ้าเป็นเรื่องประเภทแม่เลี้ยง - ลูกเลี้ยง แม่เลี้ยงมักจะเป็นคนใจร้ายขึ้นจราจรษากอยหาทางกลั่นแกล้งซิงดีซิงเด่นและทำรุณลูกเลี้ยง ถ้ามีแม่นค พ่อนค ขักษ์ หรือปีศาจ ตัวละครเหล่านี้ก็มักจะเป็นฝ่ายผู้ร้าย และเป็นอุปสรรคหรือฝ่ายธรรมสำหรับให้ตัวเอกต่อสู้เพื่อไปสู่ชัยชนะ และความสำเร็จในตอนจบ

4. จำนวนตัวละคร

จำนวนตัวละครไม่มาก เนื่องจากเป็นเรื่องเชิงเดียวตัวละครในนิทานเรื่องหนึ่ง ๆ จึงมีเพียง 4-5 ตัว ยกเว้นประเภทนิทานซ้อนนิทาน

5. จุดสนใจของเรื่อง

จุดสนใจของเรื่องจะอยู่ที่ตัวเอกเพียงตัวเดียวส่วนตัวอื่น ๆ จะไม่มีบทบาทมากนัก นั่นคือลักษณะของนิทานจะใช้ตัวเอกเป็นตัวเดินเรื่องโดยตลอด และการเปิดเรื่องมักจะเริ่มขึ้นที่ตัวเอกเสมอ เช่นเดียวกับการปิดเรื่อง

6. ตำแหน่งของตัวเอก

ตัวเอกของเรื่องมักจะอยู่ในตำแหน่งหัวหรือท้าย กล่าวคือมักจะเป็นลูกคนโต หัวปี หรือไม่ก็เป็นน้องคนเล็กสุดห้อง มีนิทานอยู่น้อยเรื่องที่จะมีตัวเอกเป็นลูกคนกลางหรือลูกคนเดียว

7. นากหรือสถานที่

นากจะเป็นพาณิช ไม่สู้จะมีการบรรยายรายละเอียดบรรยายศาสหรือภูมิประเทศของนากมายนัก มักกล่าวรวม ๆ กันไป เช่น “ณ ป่าที่สวยงามแห่งหนึ่ง . . .” “เมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่ง . . .”

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ลักษณะร่วมของนิทานจะมีลักษณะร่วมที่เหมือนกัน คือ โครงเรื่องนิทาน พฤติกรรมความขัดแย้ง มีเหตุการณ์ซ้ำๆ จำนวนตัวละคร จุดสนใจของเรื่อง ตำแหน่งของตัวเอก และนากหรือสถานที่

(ตัวอย่าง)

ความสำคัญของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

นิทานมีความสำคัญต่อเด็กเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนิทานจะช่วยซักจุ่งให้เด็กเกิดความเข้าใจ และความซาบซึ้งในพฤติกรรมที่ต้องการปลูกฝังแล้ว นิทานยังเป็นสื่อการเรียนการสอนที่สำคัญอย่างหนึ่ง นักการศึกษา นักพัฒนาการเด็ก และพ่อแม่ ต่างเห็นพ้องต่อกันอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง ด้วย ว่า นิทานเป็นสิ่งที่สำคัญต่อชีวิตทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพราะนิทานนอกจากจะช่วยให้เด็ก ๆ มีความสุขสนุกสนานแล้ว ยังเป็นโลกแห่งจินตนาการที่สมบูรณ์แบบที่อยู่เบื้องหลังท้องส่ายไปตามรักความฝัน สถานสัมพันธ์อันอบอุ่น ละมุนละไม (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2548, 18) ในที่นี้จะอธิบายความสำคัญของนิทานที่มีต่อเด็ก (ศรีรัตน์ เจริญกลิ่นจันทร์, 2542, 65) ดังนี้

- เป็นการเร้าทางภาษา การเล่านิทานทำให้เด็กได้เข้าใจรูปแบบของภาษาในการเล่าเรื่อง การสนทนات่าง ๆ และเป็นการเพิ่มความรู้ในคำศัพท์ใหม่ ๆ ซึ่งเมื่อเห็นคำศัพท์เหล่านั้นในหนังสือก็จะเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น

- เกิดการเร้าทางการฟังเสียงและสำเนียง การเล่านิทานที่มีนิทานร้อย บทสนทนาก็มีเสียง มีจังหวะที่เปลี่ยน จดจ่อให้เด็กตั้งใจฟัง และสามารถจับใจความในน้ำเสียงได้

- เป็นการเร้าทางสายตา จากรายการนิทานที่ใช้สื่อประกอบ เช่น หุ่น หนังสือ รูปภาพ อีกทั้งผู้เล่าเอง โดยมองเห็นสีหน้าท่าทางกิริยาที่แสดงออกเป็นสิ่งเร้าที่เกิดการรับรู้ อันส่งผลให้เด็กเกิดความรู้สึกถ้วน รัก หรือเกลียดเป็นไปตามท้องเรื่อง

- เกิดการรับรู้เกี่ยวกับสังคม นิทานทำให้เด็กได้รับรู้เข้าใจเกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีของแต่ละหมู่ ศิลธรรมจรรยา รูปแบบการดำเนินชีวิต และพฤติกรรมต่าง ๆ ของเด็กในสังคม

- ช่วยปลูกฝังคุณธรรมความดี ความเป็นสุภาพชน ความละอายอ่อนชื่นในจิตใจของเด็ก

- การเล่านิทานเป็นการโน้มนำให้รู้จักหนังสือดี ๆ และมีนิสัยรักการอ่านไปด้วย

- ส่งเสริมความคิดริเริ่ม และมีแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้เลียนแบบ

- ทำให้เด็กได้ผ่อนคลายอารมณ์ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและเพิ่มพูนความรู้จากการฟัง

- ช่วยทำให้เด็กเกิดความอนุรุ่น มีที่พึ่งทางใจ รู้สึกว่าคนօงเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้เด็กเกิดจินตนาการจากเรื่องราวที่ได้ฟัง เช่น เรื่องราวเกี่ยวกับการฟังเรื่องสัตว์ต่าง ๆ และเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติฯ ช่วยให้เด็กรู้จักโลกจากแง่มุมเล็ก ๆ น้อย ๆ จากนิทานที่ได้ฟัง

(ด้าอย่าง)

10. ทำให้สามารถตัดสินใจในด้านการแสดงออกและสนองตอบต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ถูกต้อง

ส่วนวาระมี ศิริสุนทร (2539, 30) ได้กล่าวถึงความสำคัญของนิทานไว้ว่าดังนี้

1. ฝึกให้เด็กเป็นผู้รักการฟัง มีสมาธิ รู้จักสำรวจอิริยาบถของตนเอง
2. ทำให้เด็กได้ผ่อนคลายอารมณ์ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและเพิ่มพูน

ความรู้จากการฟัง

3. ช่วยเพิ่มพูนความรู้ทางภาษา เด็กรู้จักคำนามมากขึ้น รู้จักเก็บใจความและเนื้อหา
4. ทำให้เด็กเกิดความอบอุ่นและรู้สึกมีที่พึ่งทางใจ นอกเหนือจากนี้ยังทำให้เด็กเกิดจินตนาการเรื่องราวต่าง ๆ เช่น การฟังเรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติหรือเทพนิยาย เป็นต้น และยังช่วยให้เด็กรู้จักโลกมากขึ้นจากนิทานที่ได้ฟัง

5. ทำให้เด็กสนองตอบต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้น

จึงสรุปได้ว่า นิทานมีความสำคัญกับเด็กในการพัฒนาทักษะภาษา ทักษะการฟัง รู้จักฟังอย่างมีสมาธิ ช่วยให้เกิดความรู้ด้านภาษาและฝึกการใช้ภาษาตามนิทานยังช่วยให้เด็กได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของการค่านิยมชีวิตของบุคคลที่อยู่ในสังคม ส่งเสริมความคิดริเริ่มและเลียนแบบความคิดของตัวละครในนิทาน

ประโยชน์ของนิทานสำหรับเด็กปฐมวัย

1. นิทานเพื่อการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ในชั้นเรียน

ในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียน ครูสามารถนำนิทานมาเป็นแกนในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็กได้ในหลายลักษณะดังที่ดูดังต่อไปนี้ แจ้งสว่าง (2542, 15-20) ได้กล่าวไว้ว่าดังนี้

1.1 ให้ความบันเทิงและความรู้ นิทานเป็นศิลปะอย่างหนึ่งที่ให้ความบันเทิงแก่คนทุกเพศทุกวัย โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยจะชอบมาก เพราะนิทานเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับการเรียนรู้แก่เด็กปฐมวัย ครูปฐมวัยคนใดเล่านิทานแล้ว เด็ก ๆ จะรักและเชื่อฟัง โดยครูจะพยายามโอกาสใช้นิทานเป็นสื่อให้ความบันเทิงและสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ ตลอดจนจริยธรรม คุณธรรม ที่ต้องการปลูกฝังเข้าไปในเนื้อหาของนิทาน โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวเอกของเรื่อง จะทำให้เด็กสามารถจำได้เป็นพิเศษ

(ตัวอย่าง)

1.2 เป็นเครื่องมือในการกล่อมเกลาจิตใจ นิทานเป็นการฝึกการสร้างโนภาพและจินตนาการ และช่วยกล่อมเกลาจิตใจของเด็กซึ่งยังคงเอียดอ่อนให้สามารถรับสิ่งดงามเชิงนานธรรมค่าง ๆ ได้ดี การเล่านิทานได้ผลดีกว่าการบรรยายหรือการอธิบาย สามารถนำเหตุการณ์ หรือเรื่องราวในนิทานมาผูกโยงบูรณาการเข้ากับหน่วยการเรียนรู้ได้ทุกหน่วย ไม่ว่าจะเป็น คณิตศาสตร์ ภาษา ดนตรี วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการเสริมสร้าง พฤติกรรมที่เป็นพื้นฐานแห่งบุคลิกภาพที่ดีงามของเด็ก

1.3 เป็นกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นความคิดของเด็ก นักการศึกษาผู้ชี้แจงให้ผู้ของรัฐเชิญชุดคอมลินสกี้ (มัทนี เกษกนล, ม.ป.ป., 3) กล่าวว่า “แทนนิยายเป็นอาคำบริสุทธิ์ที่กระเพื่อเปลวไฟ ความคิดและคำพูดของเด็ก ๆ ” คำกล่าววนี้แสดงให้เห็นว่า นิทานเป็นกิจกรรมที่ช่วยกระตุ้นความคิดของเด็ก ๆ โดยธรรมชาติเด็กในช่วงปฐมวัยยังเล็กเกินไปที่จะรับรู้สิ่งที่เป็นนานธรรม การผูกเรื่องขึ้น เป็นนิทานจะทำให้เด็กสามารถเข้าถึงคติธรรม ข้อคิด ข้อเตือนใจ จดจำข้อเท็จจริง รวมทั้งได้รับ ความสนุกสนานตื่นเต้น

1.4 ช่วยปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ นิทานเป็นบทบาทที่จะนำไปสู่การ ปลูกฝังเรื่องราวอนุรักษ์ธรรมชาติให้แก่เด็ก ๆ ได้เป็นอย่างดี นอกจากจะผูกเรื่องเป็นเชิงอนุรักษ์ โดยตรงแล้ว การที่ครูกำหนดตัวละครให้เป็นสัตว์ต้นไม้ ก้อนหิน กอหญ้า เมฆฝน ล้ำชาร เป็นต้น จะช่วยส่งเสริมความเมตตากรุณา ความเอื้ออาทร และผูกพันกับธรรมชาติให้เกิดขึ้นภายในจิตใจ ของเด็ก ทำให้มองธรรมชาติรอบตัวอย่างเป็นมิตร และด้วยความรู้สึกว่าธรรมชาติเหล่านั้นเป็นหนึ่งเดียวกับตัวเอง

1.5 ทำให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ นิทานเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความคิด สร้างสรรค์ ทั้งนี้เนื่องจากขณะฟังนิทานนั้นเกิดความรู้สึกแปลกใหม่ ความฉงนสนใจ ที่งประหลาดใจ ตื่นเต้นระทึกใจ ขึ้นชุมเบิกบานใจ ฯลฯ ทำให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็น อยากร ทดลอง อยากรู้ อยากรู้สึก ดังที่อริสโตร์ติ นักประชญ์โบราณได้กล่าวไว้ว่า “ความรักแห่งความรู้ เริ่มต้นจากความสงสัยและความประหลาดใจ” ดังนั้นหากครูสามารถเล่าหรืออ่านนิทานให้ “ประทับใจ” จะได้รับการตอบสนองจากเด็กอย่างกระตือรือร้นและ “ใส่ใจ” อย่างเต็มที่ การรับรู้ และการเรียนรู้ของเด็ก ๆ จะเป็นไปอย่างเปี่ยมสุขและมีประสิทธิภาพอย่างแน่นอน

1.6 นิทานช่วยให้เด็กจิตใจสงบและหลับง่าย นิทานช่วยในการนอนหลับของเด็ก เป็นการพักผ่อนที่สมบูรณ์ ช่วงเวลา ก่อนนอน นอนหลับเป็นช่วงสำคัญช่วงหนึ่งในชีวิตประจำวันของเด็กปฐมวัย และเป็นช่วงที่ดีที่สุดของครอบครัว พ่อแม่จะมีเวลาว่างได้อยู่กับลูกและเด็ก ๆ จะอยู่ใน ภาวะจิตใจที่สงบยินดีรับฟังทุกสิ่งทุกอย่าง ถ้าพ่อแม่ clumsy โอกาสสร้างสัมพันธภาพที่อบอุ่นให้

(ตัวอย่าง)

เกิดขึ้นด้วยการเล่านิทานที่มีเนื้อเรื่องที่สอดซึ่งผลงาน งานเขียน สอดแทรกคติธรรม ข้อเดือนไหว้ ดึงงาน โดยปฏิบัติเป็นประจำทุกวัน เด็กจะนอนหลับไปด้วยความรู้สึกผ่อนคลาย เก็บเรื่องราวผลงาน ที่ได้ยินได้ฟังนั้นสะสนมไว้ในจิตให้สำนึกรู้สึกน่าสนใจ และหล่อหลอมรวมกันเข้าเป็นบุคลิกภาพทาง ความคิดและจริยธรรมของเด็ก ซึ่งจะปรากฏให้เห็นเด่นชัดขึ้นเมื่อเดิบโตเป็นผู้ใหญ่ในภายหน้า

1.7 นิทานช่วยลดความก้าวร้าวและช่วยให้ผู้ใหญ่เข้าใจความต้องการของเด็ก นิทานมีส่วนช่วยให้สุขภาพของเด็กปูชนีย์ขึ้น สำหรับเด็กที่มีอารมณ์ก้าวร้าวรุนแรง การได้ฟัง นิทานจะทำให้อารมณ์ของเด็กเยือกเย็นลง ได้ สำหรับเด็กที่เก็บตัว เสียงบริบูรณ์ ไม่ช่างพูดช่างคุย มักจะชอบฟังนิทาน ความสนใจตัวละครในนิทานจะทำให้เขารู้สึกว่าเขามีเพื่อน เด็ก ๆ จะรู้สึกเป็นสุข ในขณะฟังนิทาน เพราะเป็นโอกาสที่จะได้ใกล้ชิดคลอเคลียผู้ใหญ่ โดยปกติเมื่อฟังนิทานเด็กจะเปรียบเทียบตัวเอกของนิทานกับตัวเอง เมื่อตัวเอกได้รับความสุขในตอนจบเด็กผู้ฟังก็จะพ洛ยกู้สึก มีความสุขไปด้วย การซักถามพูดคุยระหว่างการเล่านิทานและหลังจากการเล่านิทานจะทำให้ผู้ใหญ่ เข้าใจความต้องการของเด็ก ๆ และสามารถสนองความต้องการดังกล่าวได้ถูกต้องเหมาะสม

1.8 นิทานช่วยขยายประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวางขึ้น ถ้าครูพี่เลี้ยงหรือพ่อแม่ พยายามสอดแทรกความรู้ต่าง ๆ เช่น ภาษา คณิตศาสตร์ สังคมศึกษา ประวัติศาสตร์ฯลฯ ลงในนิทานที่นำมาเล่าให้เด็กฟัง นิทานช่วยเปลี่ยนบรรยากาศที่น่าเบื่อหน่ายในบางขณะ เมื่อครู สังเกตเห็นว่าเนื้อหาของครูสอนทำซ้ำจากจำเจ หรือมีเรื่องราวที่ค่อนข้างเคร่งเครียด ถ้าหากครูจะเปลี่ยนแปลงบรรยากาศที่น่าเบื่อหน่ายนั้นมาเป็นการเล่านิทานคืนเวลา ก็จะทำให้เด็กกลับ กระตือรือร้นในการเรียนขึ้นอีกครั้งหนึ่งได้

2. นิทานเพื่อความเจริญทางด้านพัฒนาการของเด็กปูชนีย์

นิทานมีประโยชน์ต่อการพัฒนาการเด็กทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ และ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ดังที่ อารมณ์ สุวรรณปาล (2532, 444-445) ได้กล่าวไว้ดังนี้

2.1 พัฒนาการด้านร่างกาย พัฒนาการทำงานกายของเด็กจะสามารถเห็นได้อย่าง ชัดเจนจากความสามารถในการใช้กล้ามเนื้อใหญ่และกล้ามเนื้อเล็ก เช่น การเคลื่อนไหว การปีนป่าย การใช้ท่าทางต่าง ๆ ตลอดจนความสามารถในการบังคับกล้ามเนื้อ นิ่วมือ เพราะจะนั่น กิจกรรมที่ให้เด็กได้มีโอกาสฝึกการใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ ของกิจกรรมการเล่านิทานเป็นกิจกรรมหนึ่ง ที่ช่วยให้เด็กได้ใช้กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เพราะกิจกรรมการเล่านิทานไม่ได้ประกอบด้วย กิจกรรมการฟังและการพูดเท่านั้น แต่อาจมีกิจกรรมอื่น ๆ ประกอบ เช่น เมื่อครูนำภาพหนังสือ นิทานหรือเรื่องราวมาปิดและพลิกอ่านให้เด็กฟัง เด็กจะได้ดูภาพและเคลื่อนสายตาตามภาพไปด้วย

(ตัวอย่าง)

นอกจากนี้การได้แสดงท่าทางของตัวละครในเรื่องที่ได้ฟัง เมื่อครูเล่านิทานจบ อาจให้เด็กแสดงเป็นตัวละครต่าง ๆ ตามบทบาทของตัวละครในเรื่อง เช่น ท่าทางเดินของลูกแพะ ท่าทางการกระโจนของกบ ท่าทางการบินของนก และการเลียนเสียงของสัตว์ต่าง ๆ เช่น เสียงร้องของแมว สุนัข เป็ด ไก่ เป็นต้น

2.2 พัฒนาการด้านอารมณ์และจิตใจ พัฒนาการทางอารมณ์และจิตใจของเด็กจะสามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากความสามารถในการเรื่องแสดงถึงความรู้สึกต่าง ๆ เช่น อารมณ์รัก ดีใจ เสียใจ การกระโจนโดยเดิน สนุกสนาน ตลอดจนอารมณ์โกรธ เสียใจ เพราะจะนั่งกิจกรรมที่เด็กได้มีโอกาสแสดงถึงความรู้สึกต่าง ๆ จากเรื่องราวของนิทานเมื่อเด็กได้ฟังนิทานจากการบอกเล่าของครูหรืออ่านจากหนังสือภาพ อารมณ์ของเด็กจะแฝงไปเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน ได้ผ่อนคลายความตึงเครียดอันเป็นผลทำให้เด็กมีความรักหนังสือ นอกจากนั้นนิทานยังช่วยในการถ่ายความกังวลของเด็กได้ โดยครูสามารถนำเหตุการณ์มาแต่งนิทานขึ้นเอง ให้มีสถานการณ์ตรงกับพฤติกรรมของเด็ก เพื่อช่วยปรับสภาพจิตใจให้เข้ากับเหตุการณ์ได้ดีกว่าเรียกเด็กมาพูดให้เข้าใจโดยตรง เช่น เด็กมีความกังวลที่ตนถูกแบ่งความรักจากพ่อแม่ไปโดยน้องที่เกิดใหม่ ครูอาจจะเล่าเรื่องน้องใหม่ โดยพูดถึงว่าเมื่อเด็ก ๆ ครูมีน้องคนใหม่ ซึ่งน้องตื๊กตา น้องตุ๊กตา larger than life ครูเล่นกับน้องทุกวัน ดังนั้นเด็ก ๆ ทุกคนถ้ามีน้องต้องรักน้องของหนู เป็นต้น

2.3 พัฒนาการด้านสังคม พัฒนาการทางด้านสังคมของเด็กที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนจากความสามารถในการปรับตัวเพื่อให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นวัยที่เด็กต้องการเรียนรู้วิธีปฏิบัติดนเพื่อให้สังคมยอมรับ เช่น การปฏิบัติดนให้เข้ากับกลุ่มที่ตนเองอยู่ การรู้จักการให้และการรับ การรู้จักผ่อนปรน การรู้จักแบ่งปัน เป็นต้น เด็กจำเป็นต้องปรับตัวให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อนดังนั้นอาจพบว่าเด็กบางคนจะพยายามหาวิธีการต่าง ๆ มาทดลองปฏิบัติเพื่อทดสอบว่าวิธีการใดจะเป็นวิธีที่เพื่อนยอมรับมากที่สุด และจะนำวิธีการนั้นมาใช้อีก นั่นแสดงว่าเด็กได้ทดสอบและรู้ว่าพฤติกรรมใดเป็นที่ยอมรับในสังคม พฤติกรรมใดไม่เป็นที่ยอมรับ และพฤติกรรมของเด็กที่พบรหัส เสมอ ๆ อีกพฤติกรรมหนึ่งคือการทำตามอย่างกัน เช่น ถ้าเด็กคนหนึ่งเห็นเด็กอีกคนหนึ่งทำสิ่งใด ก็จะทำตามบ้าง ทั้งในลักษณะของการกระทำและคำพูด (นิตยา คงภักดี, 2530, 29) กิจกรรมการเล่านิทานจะมีความสำคัญต่อพฤติกรรมตามวัยของเด็กเป็นอย่างมาก เพราะจะทำให้เกิดการรวมกลุ่มฟังนิทานซึ่งมีผลต่อการเรียนรู้ทางสังคม เช่น เรียนรู้มารยาทในการฟังและการพูด การปรับตัวให้เข้ากับกลุ่มเพื่อน

(ตัวอย่าง)

2.4 พัฒนาการด้านสติปัญญา พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กจะเป็นไปอย่างราวด้วยทั้งทางด้านการรับรู้ การเรียนรู้ และการแก้ปัญหาต่าง ๆ หนังสือเรื่องราวหรือนิทานช่วยสร้างเสริมสติปัญญาให้แก่เด็กได้เรียนรู้ ลำดับเรื่องราวจากเหตุการณ์ในนิทานเรียนรู้คำศัพท์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพูดและการแสดงความคิดเห็น วิธีการเล่านิทานมีหลายรูปแบบ เช่น ในขณะที่ผู้เล่ากำลังเล่านิทานสามารถพูดคุยสนทนากับเด็กและแสดงความคิดเห็นลงไว้ในเรื่องราวเหล่านั้นได้ หรือเมื่อผู้เล่าเล่านิทานไม่จบเรื่องแล้วให้เด็กได้ต่อเรื่องราวของนิทานให้จบเรื่อง ซึ่งเรื่องนั้น ๆ ทำให้เด็กได้ร่วมกันคิดแก้ปัญหาจากตัวละครของนิทานว่าควรจะบูลงอย่างไรจะทำให้บูลงด้วยคิดและมีความสุข และเมื่อผู้เล่าเล่านิทานจบลงเด็กจะมีความคิดเห็นอย่างไรจากคำสอนของผู้เล่า ซึ่งเป็นการขยายประสบการณ์ความคิดของเด็ก นอกจากนี้การเล่านิทาน ผู้เล่านิทานมีโอกาสที่จะสอดแทรกความรู้ทุกด้านไปกับบทนิทานตามลักษณะตัวละครในนิทาน เช่น

2.4.1 ด้านภาษา เด็กได้รู้จักคำศัพท์ใหม่ ๆ รู้จักคำล้อของจากเรื่องราวนิทาน

2.4.2 ด้านคณิตศาสตร์ ในขณะเล่าครูอาจให้เด็กเป็นตัวละครในภาพ หรือให้เด็กนับจำนวนตัวละคร หรือถ้าเล่าปากเปล่าก็นับนิ่วให้เด็กดู

2.4.3 ฝึกการเคลื่อนสายตา ในขณะที่เล่าผู้เล่าจะเปิดหนังสือไปที่ละหน้าแต่ละหน้าเมื่อผู้เล่าเล่านิทานจะต้องชี้ตัวอักษรให้เด็กดูจากซ้ายไปขวา ซึ่งอาจจะต้องชี้ภาพประกอบไปด้วย เมื่อถึงตอนสำคัญของเรื่องราว จะเป็นการฝึกเคลื่อนสายตาในขั้นตอนเพื่อเป็นการฝึกการเตรียมความพร้อมในการอ่านหนังสือในขั้นต่อไป

2.4.4 ฝึกการถ่ายทอดเรื่องที่ได้ฟัง การแสดงออกมาโดยการฟังการถ่ายทอดเรื่องราบที่ได้ฟังนั้นมีหลายวิธี เช่น เมื่อผู้เล่าเล่านิทานจบลง สามารถให้เด็กช่วยกันเล่าให้เพื่อน ๆ ฟัง หรืออาจถ่ายทอดออกมายโดยการวางแผนค่าวิธีนิสสี เป็นต้น

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่านิทานมีประโยชน์สำหรับเด็กทั้งในด้านการเสริมประสบการณ์การเรียนรู้ในชั้นเรียน เพื่อบำยงค์ประสบการณ์และเพื่อความเจริญด้านพัฒนาการของเด็กปฐมวัย ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา นับว่านิทานกับเด็กปฐมวัยเป็นสิ่งที่ต้องมีประโยชน์กับเด็ก เพื่อเตรียมความพร้อมไปสู่การศึกษาในขั้นต่อไป

(ตัวอย่าง)

ประเภทของนิทาน

การแบ่งประเภทของนิทานมีได้มีกฏเกณฑ์แน่นอนตามด้วยด้า แต่ก็ได้มีผู้เล่าหลายท่าน จัดแบ่งประเภทของนิทานต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน 2 ประเภท คือ ประเภทของนิทานตามหลักคติชนวิทยา และประเภทของนิทานสำหรับเด็ก ดังมีรายละเอียด (คงเดื่อน แจ้งสว่าง, 2542, 4) ดังนี้

1. ประเภทของนิทานตามหลักคติชนวิทยา

ประเภทของนิทานตามหลักคติชนวิทยา ได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภทด้วยกัน คือ

1.1 การแบ่งตามเขตพื้นที่ (area) ซึ่งเป็นการแบ่งตามพื้นที่ที่เชื่อกันว่าเป็นแหล่งกำเนิดของนิทาน ได้แก่

1.1.1 เขตอินเดีย

1.1.2 เขตประเทศไทยนับถือศาสนาอิสลาม

1.1.3 เขตชนชาติยวainoเชี่ยไนเนอร์

1.1.4 เขตกลางระหว่างตะวันออกและตะวันตกหรือสถาบันวิศวกรรม

1.1.5 เขตรัฐต่าง ๆ แอบตะวันออกและตะวันตก

1.1.6 เขตแอลลสแกนดิเนเวีย

1.1.7 เขตชนชาติพุดภาษาเยอรมัน

1.1.8 เขตประเทศไทยรั่งเศส

1.1.9 เขตประเทศไทยอิตาลี

1.1.10 เขตประเทศไทยอังกฤษ

1.1.11 เขตสก็อตแลนด์และไอร์แลนด์

1.2 การแบ่งนิทานตามรูปแบบ (form) เป็นการจัดเรือนิทานที่มีรูปแบบเดียวกันเข้าเป็นประเภทเดียวกัน โดยมีหลักการพิจารณารูปแบบของนิทานตามลักษณะของเนื้อเรื่องซึ่งแบ่งได้ดังนี้

1.2.1 ต้านทานหรือนิทานท้องถิ่น (legends) มักเป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวและเกี่ยวกับความเชื่อ ขนบธรรมเนียมอันเป็นเรื่องราวประจำท้องถิ่นนั้น ๆ

1.2.2 นิทานปรัมปรา (fairy tales) เป็นเรื่องค่อนข้างยาว สมบูรณ์กว่าเกิดขึ้นที่ใดที่หนึ่งเสมอ มักเขียนต้นว่า “กาลครั้งหนึ่ง” หรือ “นานมาแล้ว” เนื้อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ มักเป็นเรื่องเกี่ยวกับข้อห้ามหรือคำสั่งที่ผู้ใดขัดขืนต้องเกิดภัย เรื่องตอนจบลงด้วยความสุข

(ตัวอย่าง)

1.2.3 เทพนิยาย (myths) หมายถึง นิทานที่เทพคานางฟ้าเป็นตัวบุคลในนิทาน หรือเรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมของเทพ เช่น นางไม้ เจ้าป่า เจ้าเขา เทพนิยายที่เรียกว่า มิธ (myths) มีสองประเภท คือ เทพนิยายที่เล่าเกี่ยวกับธรรมชาติ (explanatory) และเทพนิยายที่ไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรมากจากความสนุกสนาน (aes thetic myths) เทพนิยายรูปแบบนี้จัดอยู่ในนิทานปรัมปรา ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากความนิยมในวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นก่อน ต่อมาจึงยกย่องขึ้นเป็นเทพคานางแห่งเทพนิยายที่เกี่ยวกับเทพเจ้าอาจเรียกว่า นิทานเทพปรารถนา

1.2.4 นิทานเรื่องสัตว์ เป็นนิทานที่ตัวเอกเป็นสัตว์แต่มีการกระทำและพูดได้เหมือนมนุษย์ มีทั้งสัตว์ป่าสัตว์บ้านและบางเรื่องก็มีมนุษย์เกี่ยวข้องด้วย นิทานสัตว์แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ นิทานประเภทเล่าซ้ำหรือเล่าไม่รู้จบ (cumulative tales) เช่น เรื่องยากระดา เป็นต้น ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือนิทานคติธรรม (fables) เป็นนิทานที่สร้างขึ้นมาโดยมีจุดมุ่งหมายจะสอนใจคนโดยเฉพาะ และกำหนดให้สัตว์เป็นตัวเอก เช่น นิทานอีสป บางตำราได้รวมเอาในนิทานชาดกเข้า เป็นนิทานคติธรรมด้วย ทั้งนี้เพราะนิทานชาดกเป็นเรื่องที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าในสมัยที่เสวยพระราชเป็นพระโพธิสัตว์ แต่บางตำราได้จัดแยกเรื่องราวของชาดกออกเป็นนิทานอีกประเภทหนึ่งค่าหากดังที่เรียกกันว่า นิباتชาดก ซึ่งเป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรของพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนา

1.2.5 นิทานตลกขบขัน (jestes) เป็นเรื่องสั้น ๆ ที่จุดสำคัญอยู่ที่ความไม่น่าจะเป็นไปได้ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับความโง่ ความฉลาด ปฏิภาณ ไหวพริบ ความคิด เช่น เรื่องศรีชันญ์ไซ เป็นต้น

1.3 การแบ่งนิทานตามชนิดของนิทาน ซึ่ง Antti Aarne (วรรณี ศิริสุนทร, 2532, 12) ได้แบ่งนิทานเป็น 3 หมวดใหญ่ คือ

1.3.1 นิทานเกี่ยวกับสัตว์ ซึ่งแยกย่อยเป็นสัตว์ป่าและสัตว์บ้าน

1.3.2 นิทานชาวบ้านทั่วไป ได้แก่ นิทานที่เกี่ยวกับเวทมนตร์คากา นิทานศาสนา ยักษ์ และนิทานโรแมนติก

1.3.3 นิทานตลกขบขัน เป็นเรื่องเกี่ยวกับความโง่ ความฉลาด เรื่องโกหก

1.4 การแบ่งนิทานตามครรชนีอนุภาคหรือตามสารัตถะ เป็นการแบ่งนิทานตามแก่นของเรื่อง ซึ่งแก่นของเรื่องดังกล่าวมีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1.4.1 ตัวละครสำคัญในนิทานต้องมีลักษณะแปลกพิเศษ เช่น โน้ตлад ซื้อสูกกำพร้า สูกคนสุดท้อง ปีรีวีเพี้ยหรือ ขยันมาก เกี่ยวคร้านมาก เป็นสัตว์ประหลาด ๆ

(ตัวอย่าง)

1.4.2 มีสิ่งพิเศษหรือเหตุการณ์พิเศษที่เป็นต้นเหตุให้เกิดเรื่องราวด้วย ๆ ขึ้น เช่น รองเท้าแก้ว ของวิเศษ ดวงแก้วพิเศษ อาวาชพิเศษ เวทมนต์คากา การเตียงหาย ๆ ฯลฯ

1.4.3 นิทานเรื่องหนึ่ง ๆ อาจจะมีลักษณะเดียวหรือหลาย ๆ สารัตถะ แต่สารัตถะหนึ่ง ๆ จะต้องมีเพียงเหตุการณ์เดียว

2. ประเภทของนิทานสำหรับเด็ก

นิทานสำหรับเด็กควรจะเป็นนิทานที่เหมาะสมกับวัยและความสนใจของเด็ก ควรพิจารณาเลือกสรรนิทานที่ง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน มีเนื้อเรื่องสนุกสนาน มีคติสอนใจ สามารถขยายประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวางขึ้น รวมทั้งให้ผลทางด้านจิตวิทยาซึ่งจะก่อให้เกิดเจตคติและโลกทัศน์ที่ถูกต้องแก่เด็ก ๆ ประเภทของนิทานสำหรับเด็ก แบ่งได้ 2 ประเภท ดังนี้

2.1 นิทานตามรูปแบบเดิม เป็นนิทานที่มีเนื้อเรื่องเด็ก ๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาแต่เดิม ไม่ว่าจะโดยวิธีมุขปารูปหรือเล่าสืบต่อกันมา รวมทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของหนังสือ โดยผู้ถ่ายทอดจะได้เลือกสรรให้เหมาะสมกับวัยและความสนใจของเด็กแต่ละวัย ได้แก่

2.1.1 นิทานปรัมปราหรือเทพนิยาย เป็นเรื่องประเภทสมมุติว่าเกิดขึ้นในที่ใดที่หนึ่ง ไม่ชัดเจนว่าที่ใด เวลาใด มักขึ้นต้นว่า “กาลครั้งหนึ่งนานม哉แล้ว . . .” “Once upon a time . . .” เมื่อเรื่องประกอบด้วยอิทธิฤทธิ์ เวทมนต์คากา ตัวเอกต้องผจญภัย อุปสรรคต่าง ๆ แต่ในที่สุดก็ประสบความสำเร็จ ได้รับชัยชนะ และมีความสุขในตอนจบ ตัวละครในนิทานประเภทเทพนิยาย มักจะมีเทวดา นางฟ้า เจ้าชาย เจ้าหญิง แม่นด พ่อมด สัตว์พูดได้ คนแคร雷 ยักษ์ ฯลฯ เช่น เจ้าชาย กบ แขนเซลกับกรีเหลล ลูกเป็ดปี้เหร่ ต้นถั่ววิเศษ สนโนไวท์กับคนแคร雷ทั้ง 7 ชิ้นเคอร์ลล่า เจ้าหญิง นิทรา ฯลฯ สำหรับนิทานไทยก็คือ นิทานที่เรียกว่า จกร ๆ วงศ์ ๆ พหลวชัย-ค่าวี พิกุลทอง โสน น้อยเรือนงาม สังข์ทอง พระอภัยมณี ฯลฯ

2.1.2 นิทานห้องถิน เป็นนิทานที่เล่าประกอบสถานที่ในห้องถิน หรือบุคคล ในห้องถินมักจะมีเนื้อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีของห้องถิน ซึ่งบางเรื่องมีคำความจริง มักเป็นเรื่องเหตุการณ์เดียวไม่ซับซ้อน บางตำรา เรียกว่า ตำนาน เช่น ตำนานเกาะหมู เก้าเส้ง และก้อนหินหัวนายนางของจังหวัดสงขลา หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจีด เขาตา ม่องล่าย จังหวัดประจำวันคีรีขันธ์ ตำนานสังกรานต์ ฯลฯ

(ตัวอย่าง)

2.1.3 นิทานเทพปกรณ์ ซึ่งบางตำราเรียกว่า “เทพนิยาย” เป็นเรื่องของเทพเจ้า ซึ่งเกี่ยวพันกับศาสนา ลัทธิ พิธีกรรม และความเชื่อต่าง ๆ โดยมีเทพเจ้าเป็นตัวเอก เช่น นารายณ์สินปาง รามเกียรติ สมบัติพระอินทร์ นิทานที่เกี่ยวกับการกำเนิดของโลก จักรวาล และการกำเนิดของสรรพสิ่ง ภาระธรรมชาติต่าง ๆ เช่น เมฆรามสูร ดาวลูกไก่

2.1.4 นิทานคดิธรรม เป็นนิทานสั้น ๆ มีตัวละครเป็นทั้งคน สัตว์ สิ่งของต้นไม้ มีจุดสำคัญของเรื่องเพียงจุดเดียว โครงเรื่องไม่ซับซ้อน เช่น ไก่กับพลอย ม้าอารี เทparากษ์ กับคนตัดไม้ โคนันทวิศวัล กระต่ายตื้นตุ่น กระต่ายกับเต่า ราชสีห์กับหนู ๆ ๆ นอกจากนั้nn นิทานชาดกบางเรื่องสามารถนำมาเล่าให้เด็กฟังได้ เช่น พญากรวงทอง สุวรรณสาม นกกระจาบ พระสุธรรมโนราห์ ทศชาติชาดก ๆ ๆ

2.1.5 นิทานวีรบุรุษ เป็นนิทานที่อาจจะนำมาจากวีรบุรุษที่มีตัวตนจริง ๆ ในประวัติศาสตร์ หรือวีรบุรุษที่เกิดจากการสมมุติโดยผู้แต่งมุ่งหวังที่จะให้เรื่องราวการผจญภัยและการต่อสู้อุปสรรค ตลอดจนการพิทักษ์คุณธรรมของวีรบุรุษตัวจริงหรือวีรบุรุษสมมุตินี้ ๆ สร้างความสนุกสนาน ชื่นชม และเป็นแบบอย่างแก่เด็ก ๆ เช่น นิทานเรื่องกษัตริย์อาเธอร์และอัศวินโต๊ะกลม (King Arthur and Knights of the Round Table) รามเกียรติ โรบินฮู้ด (Robin Hood) ยุคชิส ผจญภัย ซึ่งเป็นเรื่องต่อจากสังคրามกรุงทราย ทาร์ชาן ชูปเปอร์แมน พระร่วง瓦贾สิทธิ์ ท้าวสุรนารี ท้าวแส่นปนม ซึ่งเป็นราชวงศ์อู่ทอง พันท้ายนรสิงห์ ๆ ๆ

2.1.6 นิทานอธินายเหตุ เป็นนิทานที่ผู้กรีดงขึ้นเพื่ออธินายความเป็นมาของธรรมชาติหรือลักษณะพิเศษของสัตว์ เช่น ทำไม่น้ำทะเลึงคืน ทำไม้จังเก็คฟ้าแลบ ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ทำไม้กระต่ายจังหางสั้น ทำไม้ยุเหลื่อม ไม่มีพิษ บางครั้งก็เป็นการอธินายชื่อของสถานที่ว่าเหตุใดจึงชื่อย่างนั้นอย่างนี้ นิทานอธินายเหตุจัดเป็นนิทานท่องถินประเภทหนึ่ง การน่านิทานประเภทนี้มาเล่าให้เด็กฟัง แม้ว่าจะเป็นเรื่องที่ให้ข้อเท็จจริง แต่ก็จะมีผลในการสร้างจิตใจเด็กสนิยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สนใจห้องถินของตัวเอง ความชานชึงใจหรือความประทับใจที่เกิดขึ้นจากการฟังนิทานเหล่านี้ จะช่วยสร้างสรรค์ปุลูกฟังให้เกิดความรักห่วงเห็นและปรารถนาจะอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและห้องถินของตนไว้

2.1.7 นิทานคลกขบขัน เป็นนิทานประเภทที่ผู้กรีดงขึ้นให้จุดสำคัญเป็นเรื่องล้อเลียนเนิน ไปทางมุขคลอก ซึ่งมักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับความโง่ ความชื้อ ความฉลาด ความくだ โง่ บางเรื่องก็เน้นที่ลักษณะประหลาด ๆ ของตัวละคร เช่น นิทานเรื่องสามเกลอ ซึ่งมีเจ้าขี้มูกมาก เจ้ากันແລມ และเจ้าหูกา ตัวละครทั้งสาม ได้ใช้ลักษณะประหลาด ๆ ของตนแก่ปัญหาและอุปสรรค ได้สำเร็จ นิทานเรื่องเจ้าชาติดกับเจ้าตาบอด นิทานศรีชนญ ไชย ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับความฉลาดแกรม

(ตัวอย่าง)

โง ก การที่จะนำนิทานตอกยับขั้นมาเล่าให้เด็กฟัง ครูจะต้องระมัดระวังเลือกสรรให้ดี เพราะบางเรื่องถึงแม้จะตอกแต่ก็เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม และบางเรื่องก็เป็นนิทานตอกหายน์ ซึ่งไม่สมควรอย่างยิ่งที่จะนำมาเล่าให้เด็กเล็ก ๆ ฟัง

2.1.8 นิทานสัตว์ เป็นนิทานที่เด็กเล็ก ๆ มักจะชอบนิทานสัตว์จะมีทั้งประเภทสัตว์พูดได้ และมีพฤติกรรมเหมือนมนุษย์ เช่น ลูกหมูสามตัว นิทานอีสป ลูกแพะทั้งเจ็ด ฯลฯ และสัตว์ที่พูดไม่ได้และมีพฤติกรรมตามธรรมชาติของสัตว์

2.2 นิทานสำหรับเด็กที่แต่งขึ้นใหม่ เป็นนิทานที่ผู้ก่อเรื่องขึ้นใหม่เพื่อให้สัน พันธ์ สอดคล้องกับบทเรียน กิจกรรม หรือประสบการณ์ที่ผู้เล่าหรือผู้แต่งมุ่งหมายที่จะสร้างความคิดรวบยอด หรือมุ่งหมายที่จะปรับปรุงแก้ไขพฤติกรรมของผู้ฟัง นิทานที่แต่งขึ้นใหม่อาจจะแต่งขึ้นโดยอาศัยรูปแบบเก่า ๆ หรือรูปแบบใหม่ และสอดแทรกพฤติกรรมและคุณธรรม ตลอดจนได้ประสบการณ์ที่ผู้แต่งนิทานต้องการจะให้เป็นประโยชน์แก่เด็ก ๆ มีการเน้นบทสนทนาโต้ตอบ มีการบรรยายกริยาอาการของตัวละคร กำหนดฉากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อแสดงบุคลิกภาพของตัวละคร ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นลักษณะนิยายเช่นเรื่องแม่ไก่สีแดง สามสือยากเป็นเสือ ไจข้อขา นกชูกเจ้าปัญญา ชี (Everyone Eats and...) ตด (A Story of Farts) อนุบาลห้างเป็น หรือเป็นเรื่องชุด เช่น ชุดนามานมูเล่นซึ้งซ้ำ นามานมูเล่นเลื่อน ชุดน้องหนีสวัสดีครับ น้องหนีสร้างบ้าน โดยเดียงแแก เป็นต้น เนื้อร่องมักจะเน้นที่สภาพความเป็นจริงมากขึ้นกว่ารูปแบบเดิม

ดังนี้ จึงสรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของนิทานแบ่งได้ 2 ประเภท คือ การแบ่งนิทานตามหลักคติชนวิทยาและการแบ่งนิทานสำหรับเด็ก ดังนี้ครูปฐมวัยควรมีความรู้ความเข้าใจถึงประเภทของนิทานที่ควรนำมาใช้ เพื่อเสริมสร้างประสบการณ์และพัฒนาการอันนำไปสู่ความก้าวหน้าของเด็ก

สรุป

นิทานมีความสำคัญสำหรับเด็กปฐมวัยเป็นอย่างยิ่ง ในบทนี้ได้ให้ความหมายของนิทานไว้ที่แตกต่างกันไป แต่มีจุดประสงค์เดียวกันคือการถ่ายทอดเรื่องราไว้สู่ผู้ฟัง และมีความบันเทิงเป็นหลัก โดยสอดแทรกคติธรรมสอนใจไปด้วย นิทานจึงมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน เช่น โครงเรื่อง พฤติกรรมความชัดแจ้ง จำนวนตัวละคร เป็นต้น ปัจจุบันนิทานเป็นสิ่งที่สำคัญต่อวงการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง จัดเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ ซึ่งเป็นผลดีต่อการจัดการเรียนการสอนของเด็กปฐมวัย เพราะจัดเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการโน้มน้าวจิตใจเด็กให้เปิดใจยอมรับพฤติกรรมต่าง ๆ และยังเป็นตัวแบบของการประพฤตินที่ดี นอกจากนี้ยังพ่วงทบทวนบทของนิทานนี้

(ตัวอย่าง)

ความสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และทัศนคติ ซึ่งเป็นพื้นฐานเบื้องต้นที่จะพัฒนาคุณภาพเด็กที่มีคุณค่ายิ่ง นอกจากรู้เชี่ยวชาญหลายแขนงได้ขัดแบ่งประเภทของนิทานด้วยจุดมุ่งหมายและเกณฑ์ที่แตกต่างกัน เช่น แบ่งนิทานตามหลักคติชนวิทยา แบ่งตามประเภทของนิทานสำหรับเด็ก ดังนี้ครูปฐมนัยจึงควรเลือกนิทานมาเล่าให้เด็กฟังให้เหมาะสมกับวัยและความต้องการของเด็ก เพื่อจะได้ส่งเสริมพัฒนาการทุกด้านให้กับเด็กต่อไป.

คำถ้ามกนทวน

1. จงอธิบายถึงความหมายของนิทานโดยทั่วไป นิทานในแต่ละคติชนวิทยา และนิทานสำหรับเด็กปฐมนัย
2. ลักษณะร่วมของนิทานสำหรับเด็ก มีข้อสังเกตอะไรบ้าง
3. นิทานมีความสำคัญสำหรับเด็กปฐมนัยอย่างไรบ้าง จงอธิบาย
4. นิทานมีประโยชน์สำหรับพัฒนาการเด็กทั้ง 4 ด้าน อย่างไรบ้าง
5. ท่านเห็นด้วยหรือไม่ว่านิทานช่วยพัฒนาเด็กในด้านคุณธรรมจริยธรรม จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบ
6. การแบ่งนิทานมีกี่ประเภท และมีอะไรบ้าง
7. การแบ่งนิทานตามหลักคติชนวิทยาแบ่งได้กี่ประเภท และมีอะไรบ้าง
8. นิทานสำหรับเด็กปฐมนัยมีความแตกต่างจากนิทานตามหลักคติชนวิทยาอย่างไร
9. จงยกตัวอย่างนิทานที่แต่งขึ้นใหม่มา 1 เรื่อง โดยให้สอดคล้องกับเหตุการณ์หรือสถานการณ์ปัจจุบัน

(ตัวอย่าง)

เอกสารอ้างอิง

กิ่งแก้ว อัตถากร. (2519). คติชนวิทยา ใน เอกสารนิเทศการศึกษา ฉบับที่ 113. (หน้า 13) กรุงเทพฯ : หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.

กุลยา ตันติพลาชีวะ. (2541, เมษายน-กรกฎาคม). การเล่านิทาน. วารสารการศึกษาปฐมวัย. (41) 2, 22-23.

กุหลาบ มัลลิกามาส. (2517). คติวิทยา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

วงศ์เดือน แจ้งสว่าง. (2542). นิทานสำหรับเด็ก. สงขลา : สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏสงขลา.

ทัศนีย์ อินทร์บำรุง. (2539). วินัยในตนเองของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่านิทานก่อนกลับบ้าน. ปริญญาอิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ.

นิตยา คงภักดี. (2530). คู่มือเลี้ยงลูกสาว. กรุงเทพฯ : พลพันธ์การพิมพ์.

ประคง นิมนานเหมินทร์. (2531). นิทานพื้นบ้าน ใน เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย หน่วยที่ 2. (หน้า 212-210). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช.

ไพรรณ อินทนิล. (2534). นิทานพื้นบ้าน เด่น 1 (พิมพ์ครั้งที่ 2). นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช.

มัทนี เกษกุล. (ม.ป.ป.). สอนเด็กให้เก่ง. กรุงเทพฯ : คลังสมุด “ดาวฤกษ์”.

เลขานุการสภาพการศึกษา, สำนักงาน. คณะกรรมการอุตสาหกรรมศึกษา. (2548). กระบวนการสร้างนิทานเพื่อการพัฒนาเด็กปฐมวัย. กรุงเทพฯ : พฤกหวนกราฟฟิก.

วรรษี ศิริสุนทร. (2532). ควรเล่านิทาน (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.

ศรีรัตน์ เจิงกลิ่นจันทร์. (2542). การอ่านและการสร้างนิสัยรักการอ่าน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.

ศรีสุดา ชิติโสกี. (2545). การเปรียบเทียบผลของการจัดกิจกรรมหลังการเล่านิทานด้วยวิธีการตอบคำถามและวิธีการเล่นบทบาทสมมุติที่มีต่อความรับผิดชอบของเด็กปฐมวัย. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. นนทบุรี : ภาควิชาหลักสูตรและการสอน สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมธิราช.

สมศักดิ์ ปริปุรณะ (2542). นิทานสำหรับเด็ก. ราชบุรี : สถาบันราชภัฏหนูบ้านจอมบึง.

(ตัวอย่าง)

อนงค์ วรพันธ์. (2546). พัฒนาการอ่านและการเขียนของเด็กปฐมวัยที่ได้รับการจัดกิจกรรมการเล่า
นิทานประกอบการทำสมุดเล่มเล็ก. ปริญญาดุษฎีบัณฑิตศึกษามหาบัณฑิต. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทร์วิโรฒ ประสานมิตร.

ารามณ์ สุวรรณป้าล. (2532). การแต่งนิทานและเรื่องราว ใน เอกสารการสอนชุดวิชาฝึกอบรมครู
และผู้เกี่ยวข้องกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัย หน่วยที่ 9-15. (หน้า 471-475). นนทบุรี
: สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

อุทัย สินธุสาร. (2519). ชื่อเรื่อง ใน สารานุกรมไทย. เล่มที่ 11, หน้า 12. กรุงเทพฯ : บำรุงนฤกษิกิจ.

ตัวอย่าง “สาระครบบท” จากเอกสารคำสอน

รายวิชาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ผลงานระดับรองศาสตราจารย์

(อาคม เดชทองคำ, 2549, 1-40)

แผนบริหารการสอนประจำบทที่ 1

หัวข้อเนื้อหาประจำบท

กำเนิดสังคม

ความหมายของสังคม

ความหมายของวัฒนธรรม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรม

ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประเทศในโลกที่สามกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

ลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สาม

สิ่งที่ต้องทราบนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สิ่งที่ต้องทราบนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม

วัตถุประสงค์ในบทที่ 1 นี้ ตั้งหวังไว้ว่าเมื่อนักศึกษาได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเนื้อหาและสาระของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในบทนำแล้ว นักศึกษาจะมีความรู้และความสามารถในการประยุกต์ใช้ในแวดวงจริง ดังนี้คือ

1. นักศึกษามารถอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดของสังคมได้อย่างถูกต้อง
2. นักศึกษามารถสรุปความหมายของสังคม กำเนิดสังคม และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างถูกต้อง
3. นักศึกษามารถอธิบายเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรมได้อย่างถูกต้อง

(ตัวอย่าง)

4. นักศึกษาสามารถอธิบายเกี่ยวกับระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
5. นักศึกษาสามารถสังเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
6. นักศึกษาสามารถสรุปเกี่ยวกับลักษณะสำคัญจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สามได้ถูกต้อง
7. นักศึกษาสามารถอธิบายเกี่ยวกับสิ่งที่จะต้องทราบนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
8. นักศึกษาสามารถคิดวิเคราะห์ได้ว่าสิ่งที่ต้องทราบนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้ถูกต้อง
9. นักศึกษาสามารถนำแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ถูกต้อง

วิธีสอนและการเรียนการสอน

1. ผู้สอนอนุมายให้นักศึกษาไปศึกษาจากเอกสารคำสอนประจำบทที่ 1
2. ผู้สอนบรรยายสรุปเพื่อเน้นประเด็นสำคัญ พร้อมกับการนำเสนอประเด็นกรณีศึกษา
3. ผู้สอนกำหนดหัวข้อให้นักศึกษาศึกษาค้นคว้าด้วยตัวเองจากห้องสมุดและแหล่งข้อมูลประเภทอื่น ๆ
4. นักศึกษาตอบคำถามที่ยินทแบบอัตนัยจำนวน 13 ข้อ
5. ทำกิจกรรมตามใบงานที่ 1 โดยการศึกษาเพิ่มเติมจากภาคผนวก 1 เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม โดยสนิท สมัครการ

สื่อการเรียนการสอน

1. เอกสารคำสอนบทที่ 1
2. เอกสารและตำราตามที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิง
3. แผ่นโปร์ตใส
4. กรณีศึกษา

(ตัวอย่าง)

5. บทความจากสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ
6. ในงาน
7. power point

วิธีการวัดและประเมินผล

1. วัดและประเมินผลโดยการสังเกตจากความตั้งใจและปฏิกริยาการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน
2. วัดและประเมินผลจากความรอบรู้และความเข้าใจจากการนำเสนอรายงานหน้าชั้นเรียนจากบทความสารคดีที่ผู้สอนมอบหมาย
3. วัดและประเมินผลจากความสามารถในการสังเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากการตอบคำถามท้ายบท
4. วัดและประเมินผลจากความสามารถในการวิเคราะห์เกี่ยวกับสิ่งที่ต้องทราบก็ถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจากการตอบคำถามท้ายบท
5. วัดและประเมินผลจากทัศนคดีที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งที่หมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริง จากการนำเสนอทบทความหรือสารคดีหน้าชั้นตามที่ผู้สอนมอบหมาย
6. วัดและประเมินผลจากการตอบแบบทดสอบปลายภาคเรียน
7. วัดและประเมินผลจากการอภิปราย แสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวกับแนวคิดจากการศึกษาเพิ่มเติมตามใบงานประจำทบที่ 1

(ตัวอย่าง)

บทที่ 1

บทนำ

ความนำ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า “การเปลี่ยนแปลง” เป็นกฏเกณฑ์ทางธรรมชาติที่สร้างสิ่งทั้งหลายในโลกจะต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิต เคลื่อนที่ได้ และเคลื่อนที่ไม่ได้จะต้องผ่านกฏเกณฑ์อันนี้ด้วยกันทั้งสิ้น เช่น ดวงอาทิตย์เป็นประกายส่องแพร่ แห่งความบริสุทธิ์และสนับไวน่ช่วงวัยเด็ก จะมีอาการบุนดาลต้องอาศัยแวนตาเมื่ออุปกรณ์วัยสูงอายุ กล้ามเนื้อหรือใบหน้าที่เคยเต่งตึงในช่วงของวัยหนุ่มก็จะเหี่ยบย่นเมื่ออายุมากขึ้น หรือโอดหินที่แสนจะขรุขระในช่วงทศวรรษหนึ่ง จะถูกพัดกร่อน โดยสายลมและแสงแดดให้กลายเป็นหินที่เกลี้ยงเกลาน่ารักในอีกทศวรรษหนึ่ง

ยิ่งไปกว่านั้นประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติได้ชี้ให้เห็นว่า แหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ของโลกบริเวณลุ่มน้ำในลุ่มน้ำแม่น้ำไทริส-ยูเฟรติส ลุ่มน้ำแม่น้ำห่วงโภ เป็นแหล่งอารยธรรมที่แสดงถึงความสามารถ ความประณีตละเอียดอ่อนทั้งทางารมณ์และศติปัญญา จึงได้แสดงออกในรูปของจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่สวยงาม จนกล่าวเป็นสิ่งหัศจรรย์ของโลกในทศวรรษหนึ่ง แต่ความสวยงามของวัฒนธรรมในแหล่งดังกล่าวได้กลายเป็น “ประวัติศาสตร์” แห่งความงามและมหัศจรรย์ในอีกทศวรรษหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องเพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ว่าจะยิ่งใหญ่สักปานใดก็ตาม แต่ก็ต้องตกอยู่ภายใต้กฏเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงด้วยกันทั้งสิ้น

ในฐานะที่สังคมและวัฒนธรรมก็เป็นหนึ่งของสรรพลึงในโลกจึงต้องตกอยู่ภายใต้กฏเกณฑ์ของการเปลี่ยนแปลงด้วยกัน เพราะการเปลี่ยนแปลงเป็นสังธรรม เป็นสังธรรมที่อิงอุปนฐานของความเป็นอนิจจังตามแนวทางของพุทธศาสนา แม้ว่ามนุษย์ในยุคปัจจุบัน ได้พยายามที่จะเข้าไปควบคุมการเปลี่ยนแปลงในหลายรูปแบบ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จในทางปฏิบัติ ฉะนั้น ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเท่านั้น ทั้งนี้เนื่อง เพราะต้องการที่จะชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรมที่มีต่อมนุษย์ในฐานะ

(ตัวอย่าง)

ที่เป็นองค์ประกอบหลักของสังคมและเป็นผู้กำหนดให้เกิดสังคม โดยมีสาระสำคัญที่จะต้องกล่าวถึงตามลำดับ ดังนี้

1. กำเนิดสังคม
2. ความหมายของสังคม
3. ความหมายของวัฒนธรรม
4. ความหมายของการเปลี่ยนแปลง
5. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
6. ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม
7. ความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรม
8. ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
9. รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
10. ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประเทศในโลกที่สามกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
11. ลักษณะจำเพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่สาม
12. สิ่งที่จะต้องทราบนักถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม
13. ปัจจัยที่ต้องทราบนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

กำเนิดสังคม

ไม่มีหลักฐานตอนใดในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติได้กล่าวถึงแหล่งที่มาของมนุษย์ไว้อย่างชัดเจน ได้แต่เพียงพยากรณ์ที่จะค้นหาความจริงบนสมมุติฐานที่ว่า “ชีวิต” ได้วัฒนาการมาจากการสืบทอดสื้นสูงตามลำดับ โดยเริ่มต้นจากสัตว์เซลล์เดียวแล้วค่อยๆ วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสัตว์หลายเซลล์ (อานันท์ อาภาภิรัม, 2535, 14) จึงทำให้มนุษย์ได้มีวิวัฒนาการเช่นเดียวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งมวล โดยในช่วงแรกมนุษย์ได้ถูกขัดให้อญ্যอยู่ในสัตว์ชั้นสูงตามหลักชีววิทยา ที่เรียกว่า primate สัตว์ประเภทนี้เป็นพวกรากที่ปื้นป่ายอยู่ตามดินไม่มีมือและเท้าสำหรับยึดเหนี่ยว ยกเว้นคนซึ่งได้ใช้มือนากกว่าเท้า ลักษณะดังกล่าวเนื่องจากมีโครงสร้างกระดูกที่คล้ายกัน เช่น กระดูกหัวกระดูกฟันและกระดูกฟัน ใช้มือหรือเท้าจับอาหารเข้าปาก ได้แต่คนรู้จักใช้มือทำสิ่งต่างๆ ได้ละเอียดกว่าสัตว์อื่นในประเภทเดียวกัน (อานันท์ อาภาภิรัม,

(ตัวอย่าง)

2535, 14) คนจึงได้พัฒนาการค้านร่างกายให้ญี่ปุ่นไม่เหมาะสมที่จะอาศัยอยู่บนดินไม่ใช่จึงต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมใหม่คือพื้นฐาน

อริสโตเตล นักประชัญญากรีก ได้กล่าวว่า “มนุษย์เป็นสัตว์สังคม” เป็นสัตว์ที่อาศัยอยู่ตามลำพังชนิดถาวรไม่ได้ เนื่อง เพราะมนุษย์มีความต้องการที่จะอาศัยอยู่ร่วมกันตามธรรมชาติ ด้วยเหตุผลทางชีวภาพ มนุษย์ต้องอาศัยอยู่ใน การที่จะได้มานะสั่งการตอบสนองความต้องการของกันและกัน เพื่อความปกติสุขในชีวิต ความต้องการของมนุษย์ตามธรรมชาตินั้น มีอยู่อย่างน้อยสาม ประการ สำคัญ คือ

1. ความต้องการทางด้านสุริยะ เช่น ความทิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ อุณหภูมิที่เหมาะสม หลีกเลี่ยงความเจ็บปวด พักผ่อน การขับถ่าย ๆ ฯ

2. ความต้องการทางด้านจิตใจ เเช่น ความรัก ความอบอุ่น ความสำเร็จในชีวิต การยอมรับนับถือจากบุคคลอื่น การป้องไว้ยามทุกข์ยาก ๆ ฯ

3. ความต้องการทางสังคมและวัฒนธรรม เเช่น ภาษาพูด ภาษาเขียน การทักษาย การแต่งกาย พิธีกรรมต่าง ๆ ฯ

ความโดยสรุปเกี่ยวกับกำหนดสังคมก็คือ เมื่อมนุษย์เป็นสัตว์ประเภทหนึ่งบนโลกใบหนึ่งที่มีสถานะเป็นสัตว์สังคม มีสัญชาตญาณ (ความสามารถในการเรียนรู้และปฏิบัติได้เองโดยไม่มีการฝึกหัด อบรม และสืบทอด) ต่า จึงทำให้มนุษย์ต้องพึ่งพิงและพึ่งพาปัจจัยภายนอก เช่น พ่อแม่ เพื่อนฝูง ครูอาจารย์ สื่อสารมวลชน ฯลฯ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานเพื่อสนองตอบความต้องการ สำคัญสามด้านหลัก คือ 1) ความต้องการค้านสุริยะ 2) ความต้องการค้านจิตใจ และ 3) ความต้องการค้านสังคมและวัฒนธรรม จะนี้ เมื่อมนุษย์มีธรรมชาติที่ผิดแปลงไปจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ดังกล่าว ทางเดียวที่มนุษย์จะได้มาในสิ่งซึ่งตนเองต้องการ คือ การรวมกลุ่มกันอยู่เป็นหมู่พวง สรุปได้ว่า ความต้องการในการตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติค้านต่าง ๆ ของมนุษย์เป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ต้องรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม จึงเรียกว่า “สังคม” ในเวลาต่อมา

ความหมายของสังคม

เมื่อต้องพิจารณาเกี่ยวกับความหมายของคำว่า “สังคม” คุณมีอนว่าจะเป็นสาขาวิชาที่มีเนื้อหาสาระกว้างขวางมาก จึงทำให้นักวิชาการ ได้ให้ความหมายไว้นานาทัศนะ แต่ย่างไรก็ตาม พอกที่จะประมวลสรุปตามแนวคิดของยุทธ์ ศักดิ์เศษยนต์ ที่ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า “สังคม เป็นองค์การพหุที่มีเขตแดนทางภูมิศาสตร์และประกอบด้วยสัตว์สปีชีเดียวกัน” (เดนสกี เกอร์ชาร์ด,

(ตัวอย่าง)

2526, 42) เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนเกี่ยวกับคำนิยามดังกล่าว จึงจำต้องแจ้งแจงเพิ่มเติมอีกสามประการ คือ

1. สังคมเป็นองค์กรที่มีการติดต่อตอบโต้ระหว่างสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ ในการกลับกันถูกหรือสัตว์กลุ่มใด ๆ ก็ตามที่มีการติดต่อตอบโต้กันเพียงบางครั้งบางคราว ในระยะใดระยะหนึ่งก็จะไม่จัดว่าเป็นสังคม เช่น สัตว์บางพวงที่มีความสัมพันธ์กันในช่วงของฤดูการผสมพันธุ์เท่านั้น เป็นต้น

2. สังคมต้องเป็นองค์กรที่สมาชิกมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ด้วยเหตุผลทางธรรมชาติ โดยการแบ่งงานกันทำตามความถนัดและความเหมาะสมของสภาพแวดล้อม เช่น บุคคลบางกลุ่มต้องทำงาน ตัดผ้า ซ่อมเครื่องยนต์ นายแพทย์ ฯลฯ สมาชิกในแต่ละกลุ่ม ดังกล่าวจึงต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อความอยู่รอด อยู่ได้ อยู่ดี และมีสุข

3. สังคมเป็นรูปแบบขององค์กรอิสระ กล่าวคือ ต้องไม่มีอยู่ภายใต้กฎหมายบังคับขององค์กรที่ใหญ่กว่า เช่น ประเทศแต่ละประเทศมีลักษณะของสังคมอย่างสมบูรณ์ แต่องค์กรย่อยภายในของแต่ละประเทศจะถูกควบคุมโดยองค์กรใหญ่อีกต่อหนึ่ง จึงทำให้มีลักษณะของสังคมที่ไม่สมบูรณ์

เสรียร โภเศศ ได้ให้ความหมายของสังคมไว้ว่า “สังคม” คือ มวลมนุษย์ที่รวมกันเป็นหมู่คณะ มีทั้งชายและหญิง ตั้งกฎมารยาทเป็นหลักแหล่ง ณ ที่ใดที่หนึ่งเป็นประจำเป็นเวลานาน พอกสนใจที่จะเรียนรู้และประกอบการงานเข้ากันได้ดี มีความสนใจร่วมกันในสิ่งที่เป็นมูลฐานแห่งชีวิต มีการครองชีพ มีความปลดปล่อยทางร่างกาย ฯลฯ มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ ได้ตามเงื่อนไขที่กล่าวมานี้เรียกว่า “สังคม” (เสรียร โภเศศ, 2513, 63) จากคำนิยามข้างต้นพอจะจำแนกให้เห็นองค์ประกอบร่วมของสังคมได้เจ็ดประการ ดังนี้ 1) กลุ่มนบุคคล 2) อาณาเขตหรือเขตแดน 3) มีการจัดระเบียบภายในสังคม 4) มีความสนใจร่วมกันหรือคล้ายคลึงกัน 5) มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน 6) มีการประพฤติปฏิบัติอยู่ภายใต้กฎในกรอบของวัฒนธรรมอันเดียวกัน 7) มีความรู้สึกเป็นพวงเดียวกัน ฉะนั้นคำว่า “สังคม” ที่อ้างถึงในเบื้องต้นพอสรุปได้ว่าสังคม คือ กลุ่มชนที่ได้อาศัยอยู่ร่วมดินแดน หรืออาณาบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์กัน มีการยอมรับนับถือซึ่งกันและกัน และมีการปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งวัฒนธรรมอันเดียวกัน

จากสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏ สามารถนำมาพิจารณาประกอบคำว่า “สังคม” ได้ว่า เมื่อเพาะสังคมตั้งแต่ระดับหมู่บ้านจนถึงระดับประเทศ มีองค์ประกอบร่วมที่สำคัญอย่างน้อยเจ็ดประการด้วยกัน กล่าวคือเมื่อถ้ามองสังคมไทยในระดับประเทศจะพบว่าประเทศไทยนั้นมีอาณาเขตที่ชัดเจน มีประชากร มีการจัดระเบียบทางสังคม เช่น มีการกำหนดสถานภาพของบุคคล การ

(ตัวอย่าง)

จัดลำดับช่วงชั้นทางสังคม ศาสนา ค่านิยม ประเพณี รวมกระทั้งถึงกฎหมาย มีความสนใจในสิ่งสำคัญหลักร่วมกัน เช่น มีความจริงกับดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ การปฏิบัติอยู่ในกรอบแห่งวัฒนธรรมอันเดียวกัน ได้แก่ การเคารพผู้อาวุโส ประเพณีบวชนาค และประเพณีการแต่งงานเป็นต้น ความโดยสรุปคือ เมื่อกล่าวถึงสังคมไม่ว่าจะเป็นระดับใดก็ตามจะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบร่วมสำคัญตามที่กล่าวข้างต้น ขณะนี้เมื่อมนุษย์มีธรรมชาติที่ผิดแปลกไปจากสัตว์ประเภทอื่น ๆ ดังกล่าว ทางเดียวที่มนุษย์จะได้มาในสิ่งที่ตนเองต้องการคือการรวมกลุ่มอยู่กันเป็นพวกเป็นเหล่า หันนึกเพื่อการตอบสนองความต้องการตามธรรมชาติด้านต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นตัวผลักดันให้มนุษย์ต้องรวมตัวกันอยู่เป็นกลุ่ม จึงเรียกว่า “สังคม” ภายใต้กรอบคิดสามประการหลักดังนี้คือ

โครงการที่ 1 โครงสร้างทางสังคม หมายถึง กลไกในการจัดระบบเบี้ยนทางสังคมทั้งหมด รวมทั้งรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สถาบันทางสังคม บรรทัดฐาน และกลุ่มบุคคลในสังคม ซึ่งอาจจะเป็นไปในทางของ การร่วมมือ สนับสนุน การแข่งขัน ความขัดแย้ง การสมานฉันท์ และการปรับปรุง ฯลฯ แต่อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่า “โครงสร้างทางสังคม” สรุปได้ว่า หมายถึง ลักษณะมาตรฐานของสังคมหนึ่ง ๆ ที่มีส่วนเกื้อหนุนให้สังคมนั้น ๆ สามารถดำเนินการอยู่ได้ เช่นเดียวกันกับโครงสร้างของอาคารบ้านเรือน เช่น เสา คาน จือ แป๊ ฯลฯ องค์ประกอบเหล่านี้ต่างก็มีส่วนเกื้อหนุนสัมพันธ์กันจนสามารถค้ำชูให้บ้านดำเนินการอยู่ได้ (พบุลย์ ช่างเรียน, 2516, 42) โครงสร้างทางสังคมที่สำคัญ เช่น

สถาบันทางสังคม หมายถึง จุดรวมของบรรทัดฐานชุดใดชุดหนึ่ง ซึ่งถูกจัดไว้อย่างมีระบบ เป็นแบบแผน อันเกิดจากการปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมาเป็นเวลาช้านาน จึงถูกยกเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคมที่แน่นอนและอยู่ตัวตนสามารถคาดคะเนได้ล่วงหน้า (อ่านที่ อาภากรณ์, 2535, 67) จากคำนิยามของคำว่า “สถาบันทางสังคม” ที่อ้างถึงในเบื้องต้นนี้ สรุปสาระสำคัญได้ว่า สถาบันทางสังคมมีองค์ประกอบบัญฐานที่สำคัญอยู่ท้าประการ คือ 1) เป็นจุดรวมของพฤติกรรมทางสังคมชุดใดชุดหนึ่ง 2) เป็นพฤติกรรมที่ก่อตัวในลักษณะที่สะสมพอกพูนอย่างมีระบบ 3) เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของบุคคลในสังคม โดยอัตโนมัติ 4) ยากต่อการเปลี่ยนแปลงแก้ไข 5) มีเสถียรภาพและความมั่นคง

โครงการที่ 2 ประเภทของสถาบันทางสังคม แท้ที่จริงนักสังคมวิทยาได้กำหนดประเภทของสถาบันทางสังคม ไว้มากมายหลายชนิด ซึ่งมีความหลากหลายไปตามสภาพของแต่ละสังคม แต่อย่างไรก็ตามพอจะสรุปได้ว่า สถาบันทางสังคมที่สำคัญ โดยทั่วไปมีหลักสถาบัน คือ 1) สถาบัน

(ตัวอย่าง)

ครอบครัว 2) สถาบันศาสนา 3) สถาบันการศึกษา 4) สถาบันทางเศรษฐกิจ 5) สถาบันการเมืองการปกครอง และ 6) สถาบันสังคมนาการ

สถาบันต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมมีหน้าที่หลักสำคัญประการหนึ่ง คือ จะต้องตอบสนองความต้องการของสมาชิกในสังคมในแง่มุมต่าง ๆ เช่น สถาบันครอบครัวจะต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในแง่ของความรัก ความอบอุ่น ความมั่นคงในชีวิต คนสืบตระกูล และเพศรส หรือสถาบันศาสนาต้องตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในแง่ความมั่นคงทางจิตใจ เป็นต้น ถ้าพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สถาบันทางสังคมต้องมีการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบ ระบบ โครงสร้าง และการนำที่พร้อม ๆ กันไปด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากภาคผนวก 1 โดยสนิท สมครรการ) แต่อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญที่พึงทราบก็คือ การเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางสังคมก็คือ จะต้องกระทำในลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป ทั้งนี้ เนื่องจากสถาบันทางสังคมเป็นพุทธกรรมที่ได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานานจนเป็นแบบแผนของพุทธกรรมที่มั่นคงและอยู่ตัว จึงยากต่อการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระยะเวลาอันสั้น

ประการที่ 3 การจัดระเบียบทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคมจัดได้ว่าเป็นโครงสร้างอันสำคัญของสังคมประการหนึ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ เพราะไม่มีสังคมใดในโลกที่จะดำรงสภาพอยู่ได้โดยปราศจากการจัดระเบียน แต่อย่างไรก็ตามการจัดระเบียบทางสังคมของแต่ละสังคมนั้น มีรูปแบบ ลักษณะ และวิธีการที่แตกต่างกันออกไปตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคม การจัดระเบียบทางสังคมแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ 1) การจัดระเบียนโดยการกำหนดบรรทัดฐาน 2) การจัดระเบียนโดยการจำแนกความแตกต่าง (วิทยาลัยครุภัติ 2528, 19)

1. การจัดระเบียนโดยการกำหนดบรรทัดฐาน การจัดระเบียนโดยการกำหนดบรรทัดฐานทางสังคมนั้นแบ่งออกเป็นสองประเภท คือ 1) บรรทัดฐานเกี่ยวกับพุทธกรรมภายนอก 2) บรรทัดฐานเกี่ยวกับพุทธกรรมภายใน กล่าวเฉพาะบรรทัดฐานที่เกี่ยวกับพุทธกรรมภายนอก แบ่งออกได้เป็นสามระดับ คือ

วิถีประชา หมายถึง มาตรการที่สังคมหนึ่ง ๆ ได้คิดค้นขึ้นมาเพื่อเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติร่วมกันของบุคคลในสังคม วิถีประชาเป็นพุทธกรรมตัวแบบที่เกิดจากการปฏิบัติสืบทอดกันมาของสมาชิกในสังคมจนเป็นกิจวัตรในชีวิตประจำวัน เช่น การแต่งกายในโอกาสต่าง ๆ นารายาทในสังคม การปฏิบัติตามสมัยนิยม การปฏิบัติตามประเพณีด้านต่าง ๆ ได้แก่ การบวชนาค การแต่งงาน การเขียนบ้านใหม่ ๆ ในกรณีที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งฝ่าฝืนบรรทัดฐานระดับวิถีประชานั้น ไทยที่จะได้รับก็คือการชุบชิบนินทา หลังจากที่ได้มีการชุบชิบ

(ตัวอย่าง)

นินทา กันแล้วจะยังหนึ่งความผิดดังกล่าวก็จะถูกลืม จนกระทั่งมีการปรับเข้าสู่ระดับปกติตามความ เกี่ยวข้องต่อไป

Jarvis คือ มาตรการที่สังคมได้สังคมหนึ่งได้คิดค้นขึ้นมาเป็นตัวแบบในการ ประพฤติปฏิบัติเพื่อการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคม Jarvis เป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่สามารถ ในสังคมได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน เช่นเดียวกันกับวิถีประชา แต่สาระสำคัญจะกระเดียด ไปทางหลักการของศิลธรรมจรรยาของศาสนา ที่กล่าวถึงความถูกต้องและความดีงามที่มนุษย์พึง ประพฤติปฏิบัติต่อ กัน เช่น ถูกจะต้องดูแลรักษาพ่อแม่ในyan ชราภาพ พ่อแม่จะต้องดูแลรักษาเด็ก ถูก ในช่วงเยาววัย ฯลฯ สามารถคนใดฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามบรรทัดฐานในระดับนี้จะต้องถูก ลงโทษจากสังคมถึงขั้นอับอาย คือ การตัดออกจากการเป็นสมาชิกกลุ่มหรือไม่ยอมรับเข้าเป็น สมาชิกของกลุ่ม

กฎหมาย เป็นมาตรการทางสังคมอีกประการหนึ่งที่สังคมแต่ละสังคมจะต้อง ปฏิบัติตาม เช่นเดียวกันกับวิถีประชาและJarvis แต่กฎหมายมีลักษณะสำคัญที่แตกต่างออกไปจากวิถี ประชาและJarvis ประการหนึ่ง คือ บทลงโทษ กล่าวคือในกรณีที่สมาชิกคนใดคนหนึ่งฝ่าฝืนและเมิด หรือไม่ปฏิบัติตาม บุคคลนั้นก็จะต้องได้รับโทษตามที่ระบุไว้อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร

ในขณะที่บรรทัดฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมภายในนั้น หมายถึง มาตรการที่สังคม หนึ่ง ๆ ได้กำหนดขึ้นเพื่อกำหนดรูปแบบ แนวทาง และควบคุมความประพฤติกรรมภายในของแต่ ละบุคคลในส่วนของความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม และอุดมการณ์ ฯลฯ ของบุคคลในสังคม ทั้งนี้ เพราะว่าพฤติกรรมภายในของบุคคลมีความสัมพันธ์กับบรรทัดฐานอกรอย่างใกล้ชิด เมื่อใดก็ตามที่ความคิด ความเชื่อของบุคคลในสังคมไม่เป็นไปตามบรรทัดฐานอันเดียวกัน ย่อม ส่งผลให้พฤติกรรมภายนอกอยู่ในภาวะที่ไร้ระเบียบตามไปด้วย สังคมจะต้องประสบกับปัญหา ความขัดแย้ง วุ่นวาย ฯลฯ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าสังคมแต่ละสังคม นอกจากจะมีการกำหนดบรรทัดฐานเพื่อ ควบคุมพฤติกรรมภายนอกแล้ว ยังได้มีการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมภายนอกของบุคคลในสังคม อีกทางหนึ่งด้วย ในกรณีของประเทศไทยนั้นศึกษาได้จากกรณีของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีความคิด ความเชื่อในลัทธิการปกครองที่ไม่ตรงกันกับชนชั้นปักษ์ ในการนั้น จึงถูกเนรเทศไปอยู่ใน ประเทศไทยร่วมเศษนกระหั่งแก่กรรม อีกไปกว่านั้นจะเห็นได้ว่าจากการที่รัฐธรรมนูญแห่ง ราชอาณาจักรไทยทุกฉบับได้ระบุไว้ว่า ประชาชนชาวไทยจะต้องมีความเชื่อถือและศรัทธาในการ ปกครองระบบของชาติปั้นไทยอันมีพระมหาศรีรัตนราชสุดาเป็นประมุข ถ้าคนใดไม่เชื่อ หรือไม่ศรัทธา หรือแสดงออกในเชิงต่อต้าน ลบล้าง ทำลาย ก็จะถูกนำไปลงโทษตามกฎหมาย เป็นดัง

(ตัวอย่าง)

2. การจัดระเบียบโดยการจำแนกความแตกต่าง การจัดระเบียบโดยการจำแนกความ
แตกต่าง หมายถึง การกำหนดช่วงชั้นของบุคคลในสังคมให้แตกต่างกันออกไป ตามลำดับความรู้
ความสามารถ และงานในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ โดยใช้ตำแหน่งเป็นตัวบ่งชี้ การจำแนกความ
แตกต่างของบุคคลในสังคมนั้นสามารถกระทำได้โดยการกำหนดสิ่งต่อไปนี้ คือ 1) สถานภาพ
2) หน้าที่ 3) สิทธิ 4) บทบาท จึงพอจะเห็นได้ว่าการจำแนกตำแหน่งโดยการกำหนดสถานภาพของ
สมาชิกในสังคมนั้น เป็นแนวทางหนึ่งที่ก่อให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคม ทั้งนี้ เพราะว่าเมื่อมี
การกำหนดสถานภาพของบุคคลก็จะต้องมีการกำหนดหน้าที่ สิทธิ และบทบาทอย่างชัดเจนควบคู่
กันไปด้วย

ดังนั้น เมื่อแต่ละคนได้สถานภาพหนึ่ง นายถึง บุคคลผู้นั้นจะต้องได้รับหน้าที่สิทธิจากการปฏิบัติหน้าที่และแสดงบทบาทนั้นด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ โอกาสที่จะกระทำอย่างไร จุดมุ่งหมาย แบบแผน และการก้าว่าก่ายในหน้าที่ของกันและกันย่อมไม่เกิดขึ้น เช่น ธนาคาร กรุงเทพ จำกัด จะต้องมีผู้จัดการ รองผู้จัดการ แคชเชียร์ ประชาสัมพันธ์ ตลอดจนลีบายานรักษาความปลอดภัย และพนักงานทำความสะอาด ฯลฯ จะเห็นได้ว่าบุคลากรที่กล่าวถึงในองค์กร เดียวกันมีตำแหน่งในระดับที่สูงต่ำต่างกัน แต่ละคนก็จะทำงานไปตามหน้าที่และสิทธิที่แต่ละคนมีอยู่ ความเป็นระเบียบในองค์กรจึงเกิดขึ้น ในทางกลับกันถ้าไม่มีการจำแนกความแตกต่างโดยกำหนดตำแหน่งดังกล่าว ความสับสนวุ่นวาย การก้าว่าก่ายในหน้าที่ของกันและกันก็จะเกิดขึ้น เพราะแต่ละคนจะเข้าใจถึงสิทธิที่เท่าเทียมกันอย่างเสมอหน้า

ความหมายของวัฒนธรรม

นักวิชาการได้ให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ไว้มากน้อย แต่ก็สรุปโดยอ้างถึงคำนิยามที่ให้ไว้โดย เอ็ดเวิร์ด บี. ไทเลอร์ (Edward B. Tylor) นักมนุษยวิทยาชาวอังกฤษที่ปรากฏอยู่ในหนังสือ Primitive Society ว่าวัฒนธรรม หมายถึง ผลกระทบเบ็ดเสร็จอันแสดงชัดเจนที่ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์คู่สมัยต่าง ๆ ซึ่งหมายรวมถึง ความรู้ ความเชื่อ ความเชื่อ ศีลธรรม กฎหมาย ศิลปะ

(ตัวอ่าน)

ประเพณี และความสามารถด้านอื่น ๆ รวมทั้งอุปนิสัยใจคอที่ประพฤติด้วยกันในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม

เมื่อกล่าวถึงเฉพาะประเภทของวัฒนธรรมนั้น ว่าได้ว่าจากคำนิยามของคำว่า “วัฒนธรรม” ในเบื้องต้นทำให้สามารถจำแนกประเภทของวัฒนธรรมออกได้เป็นสองประเภท คือ 1) วัฒนธรรมทางวัตถุ ได้แก่ ถึงที่มีนุյย์ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาในรูปของวัตถุที่มีลักษณะเป็นชิ้น เป็นอันสามารถสัมผัสได้ ได้แก่ อารุธ ถ้วยชาม ภาพาด ภาพื้น รูปแกะสลัก รวมไปถึงวัตกรรม และเทคโนโลยีทุกชนิด และ 2) วัฒนธรรมทางอุดม ได้แก่ วัฒนธรรมที่ถูกคิดค้นขึ้นโดยมนุษย์ เช่นเดียวกัน แต่ไม่สามารถแตะต้องหรือสัมผัสได้ เช่น ความคิด ความเชื่อ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา ค่านิยม ศีลธรรม ฯลฯ

ความหมายของการเปลี่ยนแปลง

เมื่อต้องกล่าวถึงความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” นั้น ว่าได้ว่ามีผู้รู้ได้กล่าวไว้ มากน้อย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงแนวคิดของบางคน ไว้พอเป็นสังเขปเท่านั้น เช่น 1) การเปลี่ยนแปลงหมายถึงความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างเวลาหนึ่งกับอีกเวลาหนึ่งทั้งในด้านรูปธรรม และนามธรรม (ติตยา สุวรรณชฎา, 2527, 98) 2) การเปลี่ยนแปลงหมายถึงการที่สรรสิ่งทั้งหลาย ในโลก ได้เปลี่ยนจากสภาพหนึ่ง ไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นไปในทางเจริญก้าวหน้าหรือ เสื่อมลงก็ได้ โดยมีเวลาเป็นเงื่อนไขสำคัญ (ผ่องจิตต์ อธิคันธนพ., 2520, 89) 3) การเปลี่ยนแปลงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไปสู่สิ่งใหม่ โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่ามีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วจะดีขึ้นหรือไม่ย่างไร (รัชนีกร เศรษฐ์, 2516, 65) และ 4) การเปลี่ยนแปลงนั้นมีความหมายเป็นกลาง ๆ แต่ถ้าเมื่อใดที่คำว่าการเปลี่ยนแปลงได้ถูกนำไปพนวกกับคำอื่น ๆ เช่น น่าจะยังคงให้ความเป็นกลางของคำว่าเปลี่ยนแปลงลดน้อยลง เช่น การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง โครงสร้างทางการผลิต สาธารณ ฯลฯ (วรากรณ ทีสุกะ, 2526, 101) จากลักษณะดังกล่าวทำให้สามารถพิจารณาความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลง” ได้หลายนัย ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ ของผู้ที่จะนำไปใช้เป็นสำคัญ ความหมายที่สำคัญมีสามประการ คือ

(ตัวอย่าง)

1. การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็น “กระบวนการ”

การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นกระบวนการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามขั้นตอนต่อเนื่องกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น จะที่จุดใดจุดหนึ่งแล้วจะส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังส่วนอื่น ๆ ในระบบอีกด้วย ตามสถานการณ์และโอกาสที่เหมาะสม ทั้งนี้อาจจะเกิดขึ้นได้ทั้งสองกรณี คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเองตามกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการกระทำโดยการวางแผนของมนุษย์

2. การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็น “วิัฒนาการ”

การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นวิัฒนาการ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติแบบค่อยเป็นค่อยไป ในระยะเริ่มแรกการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการวิัฒนาการนั้นมุ่งเน้นที่จะกล่าวถึงการวิัฒนาการของสัตว์เซลล์เดียวแล้วค่อย ๆ พัฒนาไปเป็นสัตว์หลายเซลล์ ซึ่งได้มีลักษณะที่ซับซ้อนที่สมบูรณ์ในเวลาต่อมาและแล้วกฎเกณฑ์ดังกล่าวก็ได้นำมาประยุกต์ใช้กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้ เพราะเชื่อกันว่าสังคมที่เป็นองค์ภาพหนึ่งที่มีลักษณะเหมือนกับอินทรีย์ของสิ่งมีชีวิตโดยทั่วไป ดังนั้นสังคมจึงเริ่มต้นจากสังคมขนาดเล็ก เรียนรู้ ไม่ слับซับซ้อน แล้วค่อย ๆ พัฒนาเพิ่มพูนความ слับซับซ้อนมากขึ้น ดังเช่นสังคมไทยในปัจจุบัน (2549) และมีแนวโน้มว่าจะพัฒนาไปสู่การเพิ่มความ слับซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในอนาคต

3. การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็น “การปรับตัว”

การเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นการปรับตัว หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง เพื่อ适应สภาพแวดล้อมทางที่เหมาะสมในการดำรงชีวิต โดยทั่วไปแล้วพนวณาการเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นการปรับตัวนั้นก็จะกระทำในทางสร้างสรรค์ ให้กับตัวเองหรือกลุ่มมากกว่าที่จะกระทำไปในทางทำลาย ทั้งนี้ เพราะถ้าปรับตัวไปในทางทำลายก็ไม่จำเป็นจะต้องกระทำการแต่ประการใด เนื่องจากเพียงแต่อยู่เฉย ๆ ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงใด ๆ ความเสื่อม staffer ก็ย่อมจะเกิดขึ้นเอง โดยอัตโนมัติตามกฎของธรรมชาติอยู่แล้ว (วาระ ที่สุกกะ, 2526, 103)

จากนัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่นักวิชาการได้กล่าวไว้ (ตามที่กล่าวอ้างข้างต้น) สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงในฐานะที่เป็นการปรับตัว หมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

(ตัวอย่าง)

แปรเปลี่ยนสภาพจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งสองแนวทาง คือ อาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางเชริญก้าวหน้าหรืออาจจะเปลี่ยนแปลงไปในทางเดื่อมธรรมลงก็ได้ โดยมีเวลาเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นได้นั้นจะต้องมีองค์ประกอบร่วมสำคัญอย่างน้อยหกประการ คือ 1) การสื้นสุดของสภาพเดิม 2) สภาวะใหม่จะเกิดขึ้นแทนที่ 3) เวลาจะเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างสภาวะเดิมกับสภาวะใหม่ 4) สภาวะใหม่จะดำเนินการอยู่ได้นานเพียงใดขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของสังคมในแต่ละยุคสมัย 5) การเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้นจะเกิดสืบเนื่องกันเป็นระยะ ๆ ตามกาลเวลา และสถานการณ์ 6) การเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ที่เกิดขึ้นจะคงสภาพที่เหมาะสมไว้และจะถึงส่วนที่หย่อนสมรรถภาพหรือล้าหลังไป

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่กล่าวถึงโดยทั่วไปนั้น ไม่สามารถจะจัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีลักษณะเฉพาะที่จะต้องพิจารณา เจาะลึกลงไปอีกรอบหนึ่ง กล่าวคือ เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นไม่ได้หมายถึงการเปลี่ยนแปลงในด้านขนาดและปริมาณ เช่น สังคมเล็กต้องเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมใหญ่ เพราะการเพิ่มของประชากร หรือเมื่อประชากรเพิ่มขึ้นผังเมืองก็ต้องขยายให้กว้างขึ้น หรือการเปลี่ยนสภาพจากสังคมชนบทไปเป็นสังคมเมือง ฯลฯ แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างทางสังคม โดยมุ่งเน้นศึกษาที่ระบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคม เป็นสำคัญ (ผู้จิตต์ อธิคมนันทะ, 2520, 83) แต่อย่างไรก็ตาม โครงสร้างทางสังคมยังประกอบด้วยสถาบันทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม และกลุ่มคน ฯลฯ อีกด้วย

การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้ ย่อมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในระบบความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เช่น เมื่อกลุ่มคนขยายใหญ่โตขึ้น ย่อมส่งผลให้สถาบันมีหน้าที่มากขึ้น มีบทบาทมากขึ้น การจัดระเบียบทางสังคมก็จะต้องกระทำอย่างรัดกุมยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยดูได้จากการเมืองสังคมไทยจะเห็นได้ว่า เมื่อกลุ่มคนขยายใหญ่โตขึ้นทำให้สถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันการเมืองการปกครอง สถาบันครอบครัว สถาบันเศรษฐกิจ ฯลฯ ขยายตามไปด้วย เมื่อองค์ประกอบพื้นฐานเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปย่อมทำให้ระบบความสัมพันธ์เปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังเช่นผู้หญิงไทยในอดีตที่เคยทำงานอยู่กับบ้านก็ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัวเดียวให้ลูกน้ำเสียงในปัจจุบัน ครูที่เคยอยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคลในอดีต กลายมาอยู่ในฐานะที่เป็นผู้เดินสายขายความรู้รายชั่วโมง

(ตัวอย่าง)

ตามมหาวิทยาลัยเอกชนในสายตาของลูกศิษย์ในปัจจุบัน (2549) (คุราalachaeiyakเพิ่มเติมในภาคผนวก 1 โดยสนิท สมัครการ)

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ก็ตามที่จะจัดได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น จะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในส่วนของโครงสร้างทางสังคมอย่างน้อยสามประการ ได้แก่ 1) การเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ของบุคคล 2) กลุ่มคน และ 3) สถาบันทางสังคม ฉะนั้น จึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ รัชนีกร เศรษฐ์ ได้สรุปไว้ว่าในหนังสือสังคมวิทยานบทว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนของโครงสร้างทางสังคม อันได้แก่ กลุ่มคน ความสัมพันธ์ และสถาบันทางสังคม ซึ่งจะมีผลกระทบไปถึงการเปลี่ยนแปลงในอัตราการเกิด การตาย การข้ายাত ภาระทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง ตลอดจนวิธีที่มนุษย์จะปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอีกด้วย (รัชนีกร เศรษฐ์, 2516, 101)

ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเบื้องต้น เนื่องจากสังคมเป็นตัวกำหนดให้เกิดวัฒนธรรม สังคมและวัฒนธรรมจะต้องอยู่ในฐานะที่คำนึงถึงความเสมอ แต่การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะที่ไม่เหมือนกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นเน้นศึกษาเกี่ยวกับความพึงพอใจในการเลือกปฏิบัติที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จากคำนิยามของ อีด เวิร์ด บี ไทรเลอร์ (อ้างแล้วในหน้า 11) สรุปได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในส่วนของรูปแบบวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม หนึ่งในเรื่องของความคิด ความเชื่อ ศาสนา ค่านิยม อุดมการณ์ กฎหมาย (รัชนีกร เศรษฐ์, 2516, 91) ซึ่งเป็นบรรทัดฐานของแต่ละสังคมและยังรวมไปถึงวัฒนธรรมและเทคโนโลยีอีกด้วย (คุราalachaeiyakเพิ่มเติมในภาคผนวก 1 โดยสนิท สมัครการ)

ความแตกต่างระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับวัฒนธรรม

ความสับสนในความหมายของคำว่า “การเปลี่ยนแปลงทางสังคม” กับ “การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม” นั้นยังมีอยู่ในหมู่นักวิชาการ ซึ่งนักวิชาการบางท่านก็แยกออกจากกัน ในขณะที่บางท่านได้อธิบายแบบรวม ๆ กันไป ทั้งนี้น่าจะเนื่องมาจากการที่ทางวิชาการของแต่ละท่านว่า ได้ศึกษาเล่าเรียนมาทางใดเป็นสำคัญ กล่าวคือ ถ้าหากมนุษย์วิทยา ก็จะกล่าวเน้นหนัก

(ตัวอักษร)

ในทางความเป็นมาของมนุษย์บุคคลมีอยู่ค่าๆ แต่ถ้าเป็นนักสังคมวิทยาที่มุ่งเน้นอธินายถึงโครงสร้างทางสังคมและรูปแบบของการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม นักเศรษฐศาสตร์ก็มักจะมุ่งเน้นในเรื่องกำไรมหาดทุน ฯลฯ

แต่อย่างไรก็ตามจากการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในเบื้องต้น พอก็จะชี้ให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้นมีลักษณะที่แตกต่างกันในทางทฤษฎี หากแต่ยังคงเกี่ยวข้องในทางปฏิบัติ กล่าวคือถ้าเราสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปก็น่าจะเรียกได้ว่านั่นคือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ถ้าเรามุ่งศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบวิถีชีวิตของบุคคลในสังคม เช่น ระบบที่ปรับเปลี่ยน ธรรมเนียม วิถีปฏิบัติต่างๆ ก็จะเรียกการเปลี่ยนแปลงในส่วนนั้นว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรม (สนิท สมัครการ, 2525, 25)

ระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกล่าวรวมๆ ได้ว่า มีการเปลี่ยนแปลงอยู่สองระดับ คือ

1. การเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค

การเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบในส่วนย่อยของสังคม ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงบางชุดในพฤติกรรม เช่น การเปลี่ยนแปลงจากการมีความถี่หรือความเข้มข้นในการเยี่ยมญาติมิตรด้วยตัวเอง แต่หลังจากที่ได้มีโทรศัพท์มือถือและอินเทอร์เน็ตที่ได้นำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบัน (2549) ได้ทำให้พฤติกรรมชุดดังกล่าวจะมีมากหรือน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะ โครงสร้างของแต่ละสังคมว่าเป็นสังคมแบบปิดหรือเปิด กล่าวคือถ้าเป็นสังคมแบบปิด แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจจุบันก็ย่อมเกิดขึ้นได้สูง ในทางกลับกันถ้าสังคมมีโครงสร้างแบบปิดการเปลี่ยนแปลงก็มีแนวโน้มว่าจะเกิดขึ้นได้ต่ำ เมื่อได้มีข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกและประเทศต่างๆ ปี พ.ศ. 2547 ยืนยันว่า

(ตัวอย่าง)

ตารางที่ 1.1 แสดงข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนผู้ใช้อินเทอร์เน็ตทั่วโลกและประเทศไทย ปี พ.ศ. 2547

ประเทศ	จำนวน (ล้านคน)	จำนวน (ต่อประชากร 100 คน)
ทั่วโลก	622.1	10.26
ไทย	6.9	11.9
สหรัฐอเมริกา	161.6	55.58
สาธารณรัฐอิสลาม อิหร่าน	33.0	55.32
เกาหลีใต้	29.2	60.97
จีน	103.0	7.90
มาเลเซีย	8.7	34.41

ที่มา : (สหภาพโทรคมนาคม (ไอ พี ยู) ไทยโพสต์ 9 กันยายน 2548)

จากการแสดงให้เห็นว่า พลังและอำนาจของเทคโนโลยีในการสื่อสารที่หมายถึง ทั่วโลกที่มือถือและอินเทอร์เน็ต ได้มีส่วนในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบ ความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัว ตามต่อๆ ไปเป็นความสัมพันธ์แบบไม่เห็นทั้ง “ตัวและหน้าตา” ที่เมื่อก่อน ว่าประเทศไทยจะมีอัตราส่วนตัวต่อตัว (6.9) คิดเป็นร้อยละ 10.2 จากประชากร 100 คน เมื่อ เปรียบเทียบกับเกาหลีใต้และมาเลเซียในฐานะที่เป็นประเทศในเอเชียด้วยกัน ในขณะที่ประเทศจีน มีอัตราส่วนตัวต่อตัวกว่าไทยเพียงเล็กน้อย คือ ร้อยละ 7.90 ที่ได้ทำให้การเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาค เกิดขึ้นแล้วในสังคมไทย ณ พ.ศ. นี้ (2549) ตรงที่เราไม่ค่อยได้ไปมากหาง่ายกว่ากัน จึงทำให้เกิดการเป็นและอยู่แบบ “ตัวใครตัวนั้น” มากขึ้นเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับลักษณะ โครงสร้างของแต่ละสังคมว่า เป็นสังคมแบบปิดหรือสังคมแบบเปิดมากกว่ากัน

2. การเปลี่ยนแปลงในระดับมหาภาค

การเปลี่ยนแปลงในระดับมหาภาค หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอันเกิดขึ้นใน ลักษณะกว้างที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในระดับจุลภาคแบบสะสมพอกพูน กล่าวคือเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับจุลภาคมีปริมาณมากขึ้น ซึ่งระดับหนึ่ง การเปลี่ยนแปลงนั้นก็จะแพร่สภาพไปสู่การเปลี่ยนแปลงในระดับมหาภาค เช่น เมื่อก่อนหน้าปี พ.ศ.

(ตัวอย่าง)

2540 ได้มีปัญหาทางการเมืองมากมายที่หมายถึงพระราชการเมืองมีจำนวนมาก นักการเมืองนิยมเข้ายึด
พระราชรัฐบาลผสม รัฐบาลขาดเสถียรภาพ ฯลฯ จึงได้ก่อให้เกิดการปฏิรูปทางการเมืองโดยการ
แก้ไขรัฐธรรมนูญ จึงได้เกิดรัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2540 นัยสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวที่
อ้างถึงในเอกสารคำสอนฉบับนี้คือ หมวด 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทยกับหมวด 5 ว่า
ด้วยแนวโน้มฐานะแห่งรัฐเท่านั้น ทำให้ประชาชนได้มีพื้นที่ทำงานและโอกาสในการฟื้นรัช
รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐ รัฐวิสาหกิจ และองค์กรบริหารการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น
(คุรุยกะเรียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 8) นี่คือการเปลี่ยนแปลงในระดับมหาภักที่ไม่เคยปรากฏมา
ก่อนในสังคมไทย

รูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในส่วนต่าง ๆ ของสังคมนั้นเป็นไป
ได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับลักษณะจำเพาะและสภาพแวดล้อมของแต่ละสังคม แม้ว่าในบางครั้งการ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจะไม่ได้กระทำโดยมนุษย์ในฐานะผู้เป็นสมาชิกในสังคมก็ตาม แต่การ
เปลี่ยนแปลงก็ยังสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยวิถีแห่งธรรมชาติ อย่างไรก็ตามเพื่อความเข้าใจตรงกันใน
เรื่องของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมีอยู่ 2
รูปแบบ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน และ 2) การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน

1. การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน

การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามระบบและ
ทิศทางที่ผู้ประสงค์จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกำหนดไว้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผน
จะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อยเจ็ดประการดังนี้ คือ 1) การกำหนดเป้าหมาย 2) การกำหนด
ระยะเวลาในการดำเนินการ 3) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย 4) การกำหนดวิธีการในการดำเนินการ
5) การกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการ 6) การกำหนดงบประมาณในการดำเนินการ และ 7) การ
กำหนดวิธีการตรวจสอบ ประเมินผล และผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนจะเป็นสิ่งใหม่ในวงการของการพัฒนา
เพราะเพื่อจะนำมาใช้ในประเทศไทยเมื่อปี พ.ศ. 1947 ก็ตาม แต่ก็ลับได้รับความนิยมกัน
อย่างแพร่หลายในปัจจุบัน จะเห็นได้ว่าในระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และประเทศ
จนกระทั่งระดับนานาชาติล้วนแล้วแต่มีแผนในการพัฒนาเป็นระยะ ๆ ด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อการ

(ตัวอย่าง)

เปลี่ยนแปลงแบบมีแผนมีภูมิหลังของการเปลี่ยนแปลงว่า ในช่วงเวลาที่ผ่านมา แม้จะไม่มีแบบแผนในฐานะที่เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นก็ตาม แต่การเปลี่ยนแปลงก็เกิดขึ้นตามกาลเวลาอย่างไม่มีวันหยุดยั้ง การเปลี่ยนแปลงโดยการไม่กำหนดทิศทางและเป้าหมายที่แน่ชัดในอดีตได้กลายเป็นบทเรียนให้กับนักพัฒนาทั้งหลายต้องยอมรับว่าเป็นการลงทุนที่ไม่คุ้มทุน เมื่อมองในแง่เศรษฐศาสตร์ กล่าวคือ ได้รับผลตอบแทนต่ำ ในขณะที่ต้องลงทุนและสุ่มเสี่ยงต่อการเกิดความสูญเสียเป็นไปในอัตราสูง ดังนั้น pragmatism ดังกล่าวจึงนำไปสู่การเกิดชวนทางความคิดให้นักเศรษฐศาสตร์ได้ทราบนักถึงเรื่องนี้ขึ้น โดยการระดมสติปัญญาจากผู้เชี่ยวชาญสาขาต่าง ๆ เช่น นักสังคมวิทยา วิศวกร นักการศึกษา นักสถิติ นักธุรกิจ นักวิจัยสังคมฯลฯ เข้ามาดำเนินการครุปแบบในการพัฒนาขึ้นเพื่อจะให้ได้รับซึ่งผลตอบแทนหรือผลประโยชน์สูงสุด ในขณะที่การสูญเสียต่ำสุด

กล่าวเฉพาะประเภทของการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน แบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือ 1) การเปลี่ยนแปลงโดยการนำเปลี่ยน และ 2) การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยน ได้แก่

1.1 การเปลี่ยนแปลงโดยการนำเปลี่ยน เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความยินยอมพร้อมใจของประชาชนในกลุ่มเป้าหมาย การเปลี่ยนแปลงโดยวิธีการนำเปลี่ยนสามารถจะกระทำได้ทั้งในสังคมที่เป็นเด็จการและสังคมที่เป็นประชาธิปไตย ในสังคมประชาธิปไตยมักจะใช้วิธีการนี้สืบที่เป็นส่วนใหญ่ โดยผ่านทางเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับกระทรวง กรม จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้านฯลฯ ตามลำดับ ส่วนในการปกครองแบบเด็จการนี้สามารถกระทำได้ เช่นเดียวกัน ถ้าผู้นำไม่ห่วงอำนาจจนคิดไม่ออกว่าการบังคับคนส่วนใหญ่ให้คล้อยตามความคิดของตนเองแบบเบ็ดเสร็จตลอดเวลาหนึ่งว่ายอมเป็นไปได้ยาก จะนั่นผู้นำที่ฉลาดก็มักจะเลือกอาวุธในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อให้บุคคลคล้อยตามแนวคิดของตน โดยการนำเปลี่ยนมากกว่าวิธีการบังคับเปลี่ยนเพื่อหลีกเลี่ยงการต่อต้านจากมวลชน

วิธีการนำเปลี่ยนทำได้โดยการโฆษณา (advertising) ประชาสัมพันธ์ ชักชวน (propaganda) ชี้นำ เสนอแนะ ซึ่งอาจจะกระทำไปพร้อม ๆ กันทั้งประเทศ โดยการจัดตั้งองค์กรเฉพาะกิจขึ้นมาปฏิบัติงานโดยเฉพาะ พร้อม ๆ กับการประสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องให้ลงมือปฏิบัติพร้อมกันในระดับต่าง ๆ ในกรณีบุคคลิกภาพของผู้นำที่น่าเชื่อถือจะมีส่วนผลักดันให้วิธีการแบบนี้ประสบผลสำเร็จสูง เพราะมีส่วนในการโน้มน้าวจิตใจคนในชาติให้เห็นพ้องต้องกันได้มาก แต่อย่างไรก็ตามการโฆษณาชวนเชื่อนั้นจะต้องมุ่งเน้นให้ประชาชนเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงที่นำเสนอไปนั้นจะทำให้สังคมส่วนรวมมีความเรียบง่ายและสุขสบาย กล่าวคือ วิธีการเปลี่ยนแปลงโดยการนำเปลี่ยนอาจจะทำได้ในระดับที่เล็กกว่าระดับปกติได้ คือ เลือก

(ตัวอย่าง)

กระทำเฉพาะกลุ่มที่มีปัญหาในแต่ละสถานการณ์ วิธีนี้ความจำเป็นในการโฆษณาชวนเชื่อมน้อยลง แต่ต้องนำเอาวิธีการสาธิตเข้ามาแทน เนื่องจากประชาชนในกลุ่มนี้เป้าหมายมีความต้องการอยู่แล้ว ขณะนี้บทบาทสำคัญจึงอยู่ที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะต้องมีความชำนาญ ความรู้ และความสามารถในการเข้าหาชุมชนมาก่อนอย่างเพียงพอเป็นสำคัญ

1.2 การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยน เป็นวิธีการที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยผู้นำเป็นตัวกำหนดพิศทาง เป้าหมาย และวิธีการด้วยตัวเองหรือภายในกลุ่มของตนเองเท่านั้น ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นมากนัก ตัวผลของการบังคับเปลี่ยนนี้ถ้าพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมก็จะพบว่า มีโอกาสที่จะเกิดขึ้นได้ทั้งสองแนวทาง คือ 1) ผลดีของการบังคับเปลี่ยน และ 2) ผลเสียของการบังคับเปลี่ยน

ผลดีของการบังคับเปลี่ยน ว่าได้รับผลดีของการบังคับเปลี่ยนนี้มีทั้งในเรื่องของการประหยัดเวลา งบประมาณ ความพร้อมเพรียง มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความเสมอภาค ฯลฯ ถ้าพุทธิกรรมของผู้ที่ถูกบังคับเปลี่ยนนี้เป็นพุทธิกรรมที่ถ่วงความเจริญของสังคม เช่น การไม่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ของประชาชนในภาคเกษตรกรรมหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว จึงทำให้เห็นได้ว่าประชาชนจำนวนมากใช้เวลาเพื่อการท่องเที่ยว สังสรรค์ในงานสังคม งานรื่นเริง งานประเพณี หรืออาชีวศึกษาที่บ้าน ฯลฯ โดยปราศจากการทำงานเพื่อหารายได้เพิ่มเติม ยังไปกว่านั้นยังขอบเล่นการพนันอีกด้วย พุทธิกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นพุทธิกรรมที่ไม่ได้สร้างสรรค์สังคมแต่กลับทำลายสังคมอีกด้วย ดังนั้นถ้าผู้นำกลุ่มเด็ดขาดจัดการเห็นว่าการเปลี่ยนแปลงก็จะออกกฎหมายบังคับให้ชาวนาจะต้องทำการผลิตตลอดฤดูกาล ตามความเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศ เป็นต้น ตามที่รัฐบาลกำหนด ถ้าชาวไร่ชาวนาคนใดฝ่าฝืนก็จะถูกลงโทษตามที่กฎหมายกำหนด (สนิท สมัครการ, 2525, 42)

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยนเป็นผลดีในเรื่องของการประหยัด ทั้งเวลา งบประมาณ ความพร้อมเพรียง ฯลฯ แต่ในขณะเดียวกันสิ่งหนึ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องทราบถึงข้อกฎหมายไว้ด้วย เนื่องจากถ้าเมื่อได้กีดกันที่ผู้นำถือโอกาสบังคับเปลี่ยนในเรื่องความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ของบุคคลในสังคมโดยปราศจากการได้มีส่วนร่วมรู้เห็นหรือรับรู้ในทางใดทางหนึ่งแล้ว จะได้รับการลงโทษตามกฎหมายขั้นพื้นฐาน โดยชัดแจ้งก็จะทำให้เกิดการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากประชาชนอาจจะสะสานความคับแก้ในใจก่อนหน้านี้ ความรู้สึกเช่นนี้จะฝังตัวอยู่ระยะหนึ่งเพื่อหาแนวร่วมและในที่สุดความรู้สึกดังกล่าวก็จะกลับกลายไปเป็นพุทธิกรรมต่อต้านอย่างรุนแรงตามสถานการณ์ของสังคม เช่น การไม่ให้ความร่วมมือ ขับไล่ การแสดงความคิดเห็นต่อต้านผ่านสื่อมวลชนชนิดต่าง ๆ หรือ

(ตัวอย่าง)

อาจจะแผ่ขยายไปถึงการทำลายทรัพย์สิน เข้าหน้าที่รัฐ และก่อубุญในที่สุด (สนิท สมัครการ, 2525, 43)

2. การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน

การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างลับๆ พลันทันที โดยที่ไม่ได้กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการ ไว้ก่อนล่วงหน้า ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากสามกรณี ดังต่อไปนี้เป็นส่วนใหญ่ คือ 1) ภัยธรรมชาติ 2) หรือรัฐประหาร และ 3) วิกฤติการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และพลังงาน ฯลฯ ความโดยสรุปคือการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน กล่าวคือถ้าเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนจะต้องมีการระดมความคิดจากผู้ที่เกี่ยวข้องหลาย ๆ ฝ่ายมากำหนด เป้าหมาย ทิศทาง และวิธีการในการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น แต่การเปลี่ยนแปลงที่ไม่มีแผนจะไม่มีการกำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการ ไว้ล่วงหน้า จึงทำให้การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นมีทั้งผลดีและผลเสียเช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน แต่โดยสรุปแล้วกล่าวได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นมีผลเสียมากกว่าผลดี จำแนกอธิบายได้ดังนี้

2.1 ผลดีของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน โดยทั่วไปแล้วการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนจะมีผลเสียมากกว่าผลดี แต่ทั้งนี้มิได้มายความว่า การนำเอาการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนมาใช้นั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลดีเสมอไป ในบางโอกาสและในบางสถานการณ์มีความจำเป็นอยู่ ไม่น้อยที่ต้องนำเอาการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนมาใช้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสถานการณ์ที่ตกรอยู่ในภาวะวิกฤต ผลดีของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนมีดังต่อไปนี้ เช่น

ประการที่ 1 ใช้เพื่อกอบกู้วิกฤติการณ์สังคมที่ต้องใช้อำนาจเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นอย่างรวดเร็ว ในกรณีที่สังคมตกอยู่ในภาวะวิกฤติจึงน่าจะไม่เหมาะสมที่จะนำวิธีการประนีประนอมหรือการกระทำแบบค่อยเป็นค่อยไปมาใช้ เพราะวิธีการเช่นนั้นย่อมต้องใช้เวลานาน การใช้เวลาที่ยืดเยื้อยานานอาจจะนำไปสู่การสูญเสียครั้งใหญ่หรืออาจจะทำให้สังคมแตกสลาย ดังนั้นการใช้อำนาจเพื่อการบังคับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมบางส่วนหรือทั้งหมดเป็นสิ่งจำเป็นจะต้องนำมาใช้ในบางโอกาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้อำนาจเพื่อก่อการปฏิวัติ (revolution) การปฏิรูป (reform) รัฐประหาร (coup d'état) ฯลฯ ทั้งนี้เพราะถ้าไม่นำเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้ อาจจะทำให้เกิดการสูญเสียเอกสารกษัตริย์ ความมั่นคงหรือเอกสารของชาติได้ เช่น ถ้ามี

(ตัวอย่าง)

ผู้ก่อการไม่สงบ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือการอุกรุกล้ำบูรณาพแห่งดินแดนก็จำเป็นจะต้องนำอาวุธการแบบบังคับเปลี่ยนมาใช้เพื่อความอยู่รอดของประเทศชาติ

ประการที่ 2 การเปลี่ยนแปลงโดยการบังคับเปลี่ยนนี้ทำได้ง่าย ประหดทั้งเวลา งบประมาณ และบุคลากร เพราะการเปลี่ยนแปลงโดยวิธีนี้สามารถกระทำโดยกลุ่มนบุคคลจำนวนไม่น่า กแต่ก็สามารถปฎิบัติการได้ เนื่องจากอาศัยอำนาจและอาชญาทั้งหนักและเบาเข้าบังคับ ควบคุมเป็นสำคัญ จึงไม่ต้องรอฟังคำปรึกษาหารือความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้องมากนัก

ประการที่ 3 ความพร้อมเพียงและความเป็นระเบียบ การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนโดยการใช้อำนาจมีผลสัมฤทธิ์ในการเปลี่ยนแปลงสูง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนั้น ต้องอยู่บนพื้นฐานของอำนาจที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างพร้อมเพียงเห็นผลในทันที เพราะถ้าใครฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามก็จะถูกลงโทษ อิทธิพลของข้อบังคับและบทลงโทษที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงกำหนดขึ้นจะเป็นตัวหลักดันและบีบบังคับให้ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างพร้อมเพียง

2.2 ผลเสียของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นว่า การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนี้เมื่อนำมาใช้แล้วก็จะมีผลเสียมากกว่าผลดี แต่ความจำเป็นในการนำมาใช้ในบางสถานการณ์ยังมีอยู่ ในที่นี้จะกล่าวถึงผลเสียของการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน ซึ่งพอจะอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นสร้างความยากลำบากให้กับผู้ที่เกี่ยวข้อง เป็นอย่างมากในการแก้ไขในเวลาต่อมา ทั้งนี้ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่า จะต้องใช้งบประมาณอย่างไรในส่วนใดและในปริมาณเท่าใด เนื่องจากขาดข้อมูลทำให้ไม่สามารถจัดสรรงบประมาณมาสนับสนุนได้อย่างถูกต้องและเพียงพอ เช่น การเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากอุบัติหรือแผ่นดินไหว ผู้เกี่ยวข้องไม่สามารถทราบได้แน่ชัวร์น่าท่วมในปริมาณเท่าใด ยานานเท่าใด จะเกิดปัญหาอะไรตามมาบ้าง จะใชงบประมาณบุคลากรจำนวนเท่าใด ฯลฯ ก็ยากที่จะคิดคำนวณได้

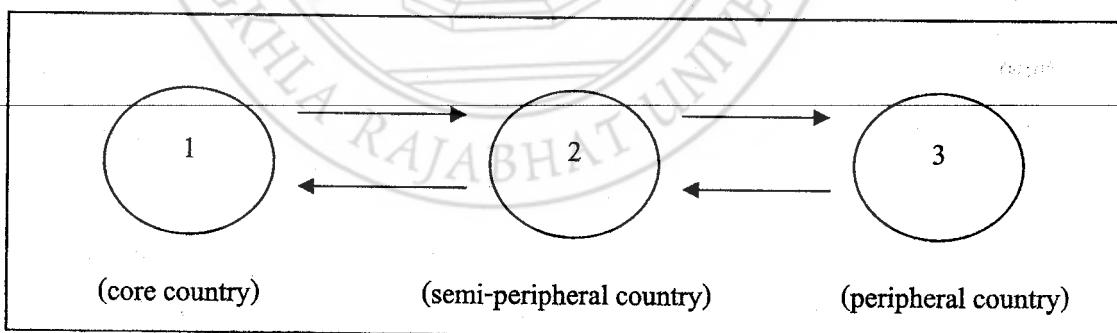
ความโดยสรุปคือทั้งการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนและไม่มีแผนต่างก็มีข้อดีและข้อด้อยในตัวเองทั้งสองกรณี อธิบายความอิ肯นัยหนึ่งได้ว่า ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแบบใดที่สมบูรณ์ที่สุด แต่ก็ได้มีการตั้งข้อสังเกตผ่านสมมติฐานที่ว่า การเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนน่าจะมีผลเสียน้อยกว่า เนื่องเพราะผู้มีส่วนได้เสียมีทั้งอำนาจและโอกาสในการคาดการณ์ได้ล่วงหน้าว่าโดยการคืนหาสาเหตุว่า ผิดพลาดเพาะไร เหตุและปัจจัยใด ช่วงเวลาไหน ณ สถานที่ใด เป้าหมายปลายทางผิดพลาดไปจำนวนเท่าใด ฯลฯ ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียไม่สามารถคาดการณ์ในมิติต่าง ๆ ได้อย่างเป็นเหตุและเป็นผล เช่น การเปลี่ยนแปลงทั้งในปัจจุบัน และอนาคต จึงนิยมการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน

(ตัวอย่าง)

ลักษณะทั่วไปของกลุ่มประเทศในโลกที่ 3 กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

กลุ่มประเทศในโลกที่สามซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นประเทศแถบลاتินอเมริกา แอฟริกา เอเชียกลาง และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่ต่างก็ตอกย้ำในฐานะที่เป็นอาณาจักรของประเทศมาอีกครั้งและเพิ่งได้รับเอกสารในช่วงก่อนหน้านี้ไม่นานนัก หลังจากที่ประเทศต่าง ๆ ได้มีโอกาสปกครองตนเองอย่างอิสระแล้ว ผู้นำแห่งรัฐก็ได้ใช้ความพยายามในทุกรูปแบบที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศของตนเอง ความพยายามที่จะสร้างชาติ (national building) ให้เป็นปึกแผ่นและนำประเทศไปสู่สังคมใหม่ (สุขุม นวลสกุล และคณะ อื่น ๆ, 2523, 63) ได้ทำให้ผู้นำในแต่ละประเทศต้องเผชิญกับปัญหานานาประการ เช่น การขาดเสถียรภาพและเอกสารของสถาบันทางสังคม ความขัดแย้งในหมู่ประชาชนระหว่างกลุ่มชนกับกลุ่มก้าวหน้าสมัยใหม่ ความล้าสมัยของระบบการปกครองแบบดั้งเดิม การขาดประสานการณ์ของผู้นำในการบริหารสังคมขนาดใหญ่ในสภาวะแวดล้อมใหม่ ขาดผู้นำที่ประชาชนครองราชโภดhippy แท้จริง (สนิท สมัครการ, 2525, 49)

แต่ครั้นเมื่อได้กล่าวถึงกลุ่มประเทศโลกที่สาม คำถามที่ตามมาก็คือกลุ่มประเทศโลกที่ 1 และ 2 นั้นเป็นใคร อยู่ที่ไหน และอยู่กันอย่างไร ฯลฯ เอกสารคำสอนฉบับนี้กำลังอธิบายผ่านทฤษฎีเมืองโลก (world system theory) ว่าเมื่อได้มีการบริหารจัดการระดับเมืองโลกแล้วจะพบว่า มีอยู่สามระดับ ดังภาพ

ภาพที่ 1.1 แสดงการบริหารจัดการสหสัมพันธ์ของทฤษฎีระบบเมืองโลก
ที่มา : (กรรณิการ์ สุขเกยม, 2544, 54)

(ตัวอย่าง)

จากภาพอธิบายความได้ว่า เมื่อ ③ คือเมืองห่างไกลด้วยพัฒนาและล้าหลัง ประชารมีอาชีพและรายได้จากการเกษตรกรรม ยากจน กฎหมายไม่เข้มแข็ง ขาดสตีรภาพทางการเมือง ประชาชนขาดหลักประกันทั้งในชีวิตและทรัพย์สิน การศึกษาอยู่ในระดับต่ำ ๆ ในขณะที่เมือง ② และเมือง ① มีนิรบบททางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในระดับที่สูงกว่าเมือง ③ ตามลำดับ กล่าวคือเมือง ② เช่น ประเทศสิงคโปร์ มีสถานะเป็นประเทศฟอร์มัคันกลางที่แม่นว่าจะไม่มีต้นยางพาราแม้แต่ต้นเดียว แต่ก็สามารถกำหนดราคากลางซื้อ-ขายยางพาราให้กับประเทศไทยได้ กำลัง (order) มาจากเมือง ① อีกด้วยนี่ ในขณะที่เมือง ① ส่วนใหญ่จะเป็นเมืองในแบบยุโรปและอเมริกา เช่น อังกฤษ อิตาลี เยอรมนี ฝรั่งเศส อเมริกา แคนาดา ฯลฯ ที่มีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและอุดสาหกรรมสูง จึงทำให้บริบททางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมมีมาตรฐานที่สูงกว่า ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับเมือง ③ ตามไปด้วย ความโดยสรุปคือเมือง ① เป็นเมืองศูนย์กลาง (core country) มีความเจริญก้าวหน้าด้านต่าง ๆ (โดยเฉพาะด้านเทคโนโลยีและอุดสาหกรรม) มากกว่าเมือง ② และ ③ แทนทุกด้านและถ้าขึ้นเมื่อกล่าวถึงเมือง ③ หรือคือเมืองห่างไกล (peripheral country) ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในทวีปเอเชียและแอฟริกาที่มีความล้าหลังในแบบทุกด้านเมื่อเปรียบเทียบกับเมือง ② และ ① ตามลำดับ นี้คือคำอุบของคำตามที่ว่าเมื่อมีกลุ่มประเทศโลกที่สามแล้วเมืองในกลุ่มประเทศโลกที่ ② และ ① นั้นอยู่ที่ไหนและมีรูปลักษณ์เป็นเช่นไร

การขาดเอกสารและบรรทัดฐานในส่วนต่าง ๆ ของสังคมดังกล่าว (โลกที่สาม) ย่อมนำไปสู่ความสับสนในอันที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสังคมแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมแบบก้าวหน้าทันสมัย ดังเช่นประเทศตัวแบบที่เจริญแล้วห่างหาย การไม่มีสตีรภาพทั้งการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศด้อยพัฒนาย่อมเป็นการเปิดโอกาสให้ประเทศห้ามานาจ ทึ่งที่นิยมประชาธิปไตยแนวคิดที่แปลงต่างแทรกแซง ได้โดยง่าย ยิ่งไปกว่านั้นก็จะปรากรู้ให้เห็นเสมอว่ากลุ่มทหารมก็จะถือโอกาสเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง โดยได้รับการสนับสนุนจากบุคคลบางกลุ่มในชาติเพื่อยึดอำนาจรัฐ โดยมุ่งที่จะขัดความวุ่นวายอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพความก้าวหน้าสมัยใหม่

(ตัวอย่าง)

ลักษณะเฉพาะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในปัจจุบันกำลังเป็นไปอย่างรวดเร็วในทุกระดับ ซึ่งนับได้ตั้งแต่สังคมกลุ่มย่อย หมู่บ้าน อำเภอ จังหวัด และระดับประเทศ ถ้ามองในระดับประเทศแล้วก็จะเห็นชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะสามารถแบ่งกลุ่มประเทศออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ ประเทศที่กำลังพัฒนา กับ ประเทศที่พัฒนาแล้ว ในส่วนของประเทศที่พัฒนาแล้วนั้นจะไม่หิบ ยกขึ้นมาพิจารณาในที่นี่ เนื่องจากเป็นประเทศที่อยู่ในฐานะที่เป็นตัวแบบให้กับประเทศที่กำลังพัฒนา และได้ใช้โอกาสที่ได้เปรียบแทรกแซงประเทศที่กำลังพัฒนาทั้งหลายให้ดำเนินตามแนวทางพัฒนาของตน เพื่อจะได้เป็นประเทศบริหารในที่สุด

ดังนั้นถ้าจะศึกษาวิเคราะห์เรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว กรณีของประเทศที่กำลังพัฒนาหรือกลุ่มประเทศโลกที่ 3 จึงน่าจะอยู่ในฐานะที่พึงหิบยกขึ้นมาพิจารณา เพื่อศึกษาและนุนของ การเปลี่ยนแปลง ได้ดีที่สุด เพราะประเทศเหล่านี้กำลังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงโดยแท้จริง ดังนั้นประเทศในโลกที่ 3 ที่ได้ชื่อว่าเป็นกลุ่มประเทศที่มีอัตราเร่งในการพัฒนาประเทศสูงเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นภายใน โดยมุ่งที่จะยกระดับด้านต่าง ๆ ให้สูง ทัดเทียมกับประเทศที่พัฒนาแล้ว แต่ประเทศดังกล่าวก็ยังต้องประสานกับปัญหาในการสร้างมาตรฐานการต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นแนวปฏิบัติที่เป็นแบบฉบับของตนเอง เนื่องจากการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโลกที่ 3 นั้นยังมีข้อจำกัดและลักษณะเฉพาะที่จะต้องนำมาพิจารณา รวมกันอยู่หลายประการ เช่น

1. สภาพทางเศรษฐกิจ

สภาพเศรษฐกิจโดยทั่วไปของประเทศในโลกที่สามยังไม่ได้พัฒนาเข้าสู่ระบบการตลาดและอุตสาหกรรมอย่างเต็มที่ เพราะประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอยู่ในภาคเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม วัตถุประสงค์ในการผลิตเป็นไปแบบกึ่งการบริโภคและการตลาด ยังขาดแคลนวิชาการทางเทคโนโลยีด้านเกษตรกรรมใหม่ เครื่องจักรกล เงินทุน ความรู้เรื่องการตลาด ฯลฯ เมื่อแต่ละประเทศมีผลผลิตทางการเกษตรนิดเดียว ก็จะทำให้เกิดการแบ่งขันกันในระบบตลาด เพื่อรับรายผลผลิตของตน จึงทำให้ขาดเอกสารภาพในการรวมกลุ่มพลังและอำนาจในการต่อรองดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

(ตัวอ่าน)

ยิ่งไปกว่านั้นลักษณะจำเพาะทางเศรษฐกิจของประเทศไทยในโลกที่สามอีกประการหนึ่งคือ ความยากจนของประชาชนในภาคเกษตรกรรม อันเนื่องมาจากระบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจที่รัฐบาลพยายามยัดเยียดให้กับประชาชนในขณะที่ประชาชนยังไม่พร้อม ยังผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำกันทางเศรษฐกิจระหว่างสมาชิกในสังคมเดียวกัน กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อการตลาดและอุตสาหกรรม ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่ปรับตัวไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง จึงได้ยังผลให้เกษตรกรต้องตกอยู่ในฐานะยากจนและเสียเปรียงพ่อค้าคนกลาง

เนื่องจากพ่อค้าคนกลางมีโอกาสในการลงทุน ในขณะที่เกษตรกรไม่มีโอกาสประกอบการค้าวิธีที่ทันสมัย และเทคนิควิทยาการสมัยใหม่คล้ายคลึงกับภาวะเศรษฐกิจของโลกตะวันตก จึงทำให้เกิดภาวะ “เศรษฐกิจสองแนวทาง” ในสังคมเดียวกัน (duel economy) เศรษฐกิจสองแนวทางในที่นี้ หมายถึง ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจรูปแบบเดียวกันภายในสังคมเดียวกัน แต่ทำให้เกิดผลต่างระหว่างฐานะทางเศรษฐกิจของสมาชิกในสังคม โดยแยกออกเป็นสองประเภท คือ 1) คนส่วนใหญ่ในสังคมมีฐานะยากจน และ 2) คนส่วนน้อยมีฐานะร่ำรวยและมั่นคง (สนิท สมควร การ, 2525, 51)

2. สภาพทางการเมือง

สภาพทางการเมืองในประเทศไทยที่ 3 ยังไม่มีระบบการปกครองที่ถาวร มีความผันแปรสูง อำนวยารัฐในการบริหารประเทศมักถูกผูกขาด โดยกลุ่มเพื่อการทหารหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันไปกลุ่มแล้วกลุ่มเล่า ทั้งนี้ เพราะประชาชนมีการศึกษาต่ำ มีความสำนึกทางการเมืองต่ำ พรรคการเมืองไม่มีเสถียรภาพที่มั่นคง ทำให้กลุ่มเพื่อการทหารพยายามใช้อาชญากรรมเข้ากุ่มอำนาจเจ้ารัฐสืบต่อเดียวมา การเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองแต่ละครั้งมักจะกระทำโดยการใช้กำลังเข้าบังคับมากกว่าใช้การเลือกตั้ง มีขึ้นบ้างในบางโอกาสในฐานะที่เป็นภาพลวงตาเพื่อให้ประชาชนเห็นว่า กลุ่มผู้ปกครองในปัจจุบันยังครองราชอาณาจักรอยู่ ยิ่งไปกว่านั้นปรากฏการณ์ของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้นำระดับปัญญาชนที่นิยมลัทธิอื่นกับผู้นิยมอำนาจแบบเพื่อการยังเกิดขึ้นอยู่เนื่อง ๆ อาจจะอุบกามาในรูปของการกวาดล้าง จับกุม เป็นต้น ลักษณะเช่นนี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยในโลกที่สามกำลังถูกดึงให้เข้าร่วมในกระบวนการประชาธิปไตยหรือลัทธิอื่น ๆ ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งในอดีต ถ้ามองในแง่ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กล่าวได้ว่าประเทศไทยในโลกที่ 3 กำลังตกอยู่ในภาวะสั่นคลอนและถูกยัดเยียดจากประเทศที่ว่ากันว่าพัฒนาแล้ว ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ไม่ทางใดก็ทางหนึ่งในอนาคต

(ตัวอย่าง)

3. สภาพทางสังคม

สภาพทางสังคมของประเทศไทยที่ 3 เป็นภาวะที่หมายความแก่การนำมาพิจารณาในแง่ของการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างยิ่ง เพราะว่าสภาพสังคมในกลุ่มประเทศดังกล่าวเรียกได้ว่าเป็น “สังคมใหม่” ในฐานะที่เพิ่งได้มีอิสระในการปกครองประเทศไทยของตนตามที่กล่าวข้างแล้ว ข้างต้น ถ้ามองในระดับมหาภาคของแต่ละสังคมแล้วจะพบว่า ในสังคมหนึ่ง ๆ จะมีบุคคลอยู่สองประเภท คือ 1) กลุ่มก้าวหน้าสมัยใหม่ และ 2) กลุ่มอนุรักษ์นิยม

บุคคลสองกลุ่มดังกล่าวจะมีทัศนะและพฤติกรรมในการต่อต้านและยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกัน กล่าวคือกลุ่มหัวก้าวหน้าสมัยใหม่ชอบการเปลี่ยนแปลงให้ได้มาซึ่งความเจริญก้าวหน้าและทันสมัย ในขณะที่กลุ่มอนุรักษ์นิยมกลับมองเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงยังเกิดจาก การรับวัฒนธรรมจากภายนอกนั้นเป็นอันตรายต่อความมั่นคงและความดีงามของสังคมระดับตื้นๆ เช่น แนวคิดสองทัศนะนี้อาจก่อให้เกิดความขัดแย้งและอาจจะนำไปสู่ภาวะชักกันของการพัฒนาหรือวิกฤตการณ์ที่ร้ายแรงทางสังคม โดยเฉพาะกลุ่มประเทศไทยที่ 3 ที่ปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยจะมีปัญหาความขัดแย้งในเรื่องนี้อยู่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่ปกครองด้วยระบบอื่น เพราะนโยบายที่เปิดกว้างจะเป็นตัวผลักดันให้วัฒนธรรมต่างชาติหลังไหลเข้ามานกินความพอดี มีผลทำให้เยาวชนรุ่นใหม่รับเอวัฒนธรรมต่างชาติในลักษณะที่เสียสมดุล จึงทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มผู้สูงอายุกับเยาวชนดังที่ปรากฏอยู่ในกรณีของประเทศไทยและประเทศไทยในโลกที่ 3 อื่น ๆ ในปัจจุบัน

ความโดยสรุปเกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศไทยที่สามนั้นมีลักษณะจำเพาะที่เรียกว่า “สังคมระยะต่อ” หมายถึง สังคมที่อยู่ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสังคมเก่ากับสังคมใหม่ และที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ อัตราการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประเทศดังกล่าวเป็นไปในอัตราสูงและมีความสับสนซับซ้อนเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากเหตุผลหลายประการดังต่อไปนี้ เช่น 1) เป็นประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราชใหม่ 2) การศึกษาเล่าเรียนของประชากรอยู่ในระดับต่ำ 3) เป็นประเทศขนาดเล็ก 4) สภาพภูมิศาสตร์มักจะเกื้อหนุนให้ผู้คนประกอบอาชีพเกษตรกรรม 5) ระบบการปกครองที่ล้าสมัย 6) ขาดผู้นำที่มีประสบการณ์ 7) ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมด้วยกัน 8) เสถียรภาพทางการเมืองไม่มั่นคง 9) เกิดช่องว่างทางวัฒนธรรม 10) ความขัดแย้งระหว่างชนชั้น 11) อำนาจรัฐในการบริหารมักจะถูกผูกขาดโดยกลุ่มผู้มีอำนาจ

(ตัวอย่าง)

4. การถูกแทรกแซงจากประเทศมหาอำนาจ เพราะต้องอาศัยการพัฒนาแบบพึ่งพา

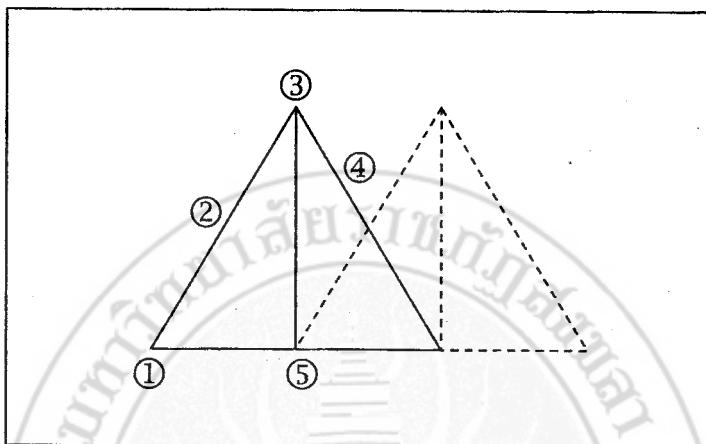
เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีอะไร ก็จะมุ่งเน้นไปยังการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในกลุ่มประเทศโลกที่ 3 เป็นสำคัญ เพราะการเปลี่ยนแปลงนักจะเกิดขึ้นกับประเทศและสังคมที่วันนี้เสียเป็นส่วนใหญ่ มีปริมาณไม่มากนักที่เกิดขึ้นกับประเทศที่พัฒนาแล้ว หรือเกิดขึ้นบ้างก็มักจะเป็นกรณีปลิภัยอย แต่ถ้าเมื่อจะกล่าวถึงวัฒนธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้น ว่าได้ว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เสมอ เพราะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ เนื่อง เพราะถ้าหากวัฒนธรรมใดไม่ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ วัฒนธรรมนั้นก็จะแข็งตัว เสื่อม และจะสลายไปในที่สุด ภายใต้ความเชื่อที่ว่าวัฒนธรรมแต่ละชนิดมีอัตราการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่าเทียมกัน

กล่าวคือถ้าวัฒนธรรมใดมีอัตราการเปลี่ยนแปลงต่ำหรือเป็นไปอย่างเชื่องช้าหรือหยุดอยู่กับที่เรียกว่า “วัฒนธรรมสถิติ” (cultural statics) เช่น ชาวเขานางผ่า ประเพณีการนุ่งผ้าโวง กระเบนของศรีไทยโบราณ เพลงไทยเดิมที่กำลังได้รับความนิยมน้อยลงทุกที่ เป็นต้น แต่ถ้าวัฒนธรรมใดที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงสูงหรือเป็นไปอย่างรวดเร็วเรียกวัฒนธรรมนี้ว่า “วัฒนธรรมเคลื่อนที่” (cultural dynamic) เมื่อพินิจจากวัฒนธรรมด้านภาษาจะมีการคิดค้นคำใหม่ ขึ้นมาใช้เสมอตามสมัยนิยมที่เรียกว่า “ภาษาสแลง” เช่น อะหร่อยอย่าให้เชค ดีกว่าอยู่ปล่า ๆ เด็กแนว เป็นต้น หรือวัฒนธรรมทางด้านการแต่งกายจะเห็นได้ว่า รูปแบบของเสื้อผ้า กระโปรง กางเกง มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่แปลกใหม่อยู่เสมอ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

แต่อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้จะต้องพิจารณาควบคู่ไปกับค่านิยมของบุคคลในสังคมแต่ละสังคมว่า วัฒนธรรมใดที่มีสภาวะสอดคล้องกับค่านิยมของบุคคล ในสังคม วัฒนธรรมนั้นก็จะคงสภาพอยู่ได้นาน เพราะเมื่อใดก็ตามที่ความคิดของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ย่อมส่งผลถึงพฤติกรรมการเลือกใช้ เลือกซื้อ เลือกปฏิบัติ ฯลฯ สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้จะต้องอาศัยค่านิยมของบุคคลในสังคมเป็นฐานรองรับอันสำคัญ โดยการอ้างถึงแนวคิดของ โครเบอร์ ที่กล่าวถึงลักษณะการเกิด การเจริญเติบโต การเตือนส่ายของวัฒนธรรม ลำดับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมห้าขั้นของ โครเบอร์ เป็นดังนี้ คือ 1) การประดิษฐ์ คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาใช้ในสังคม 2) บุคคลในสังคมยอมรับสิ่งใหม่ โดยการนำไปใช้กันอย่างแพร่หลาย 3) สิ่งใหม่มีความเจริญก้าวหน้าสูงสุดถึงขั้นอิมตัว 4) ความนิยมในสิ่งใหม่จะลดลงสู่

(ตัวอย่าง)

ระดับปกติ กระทำข้าเพื่อรองผลจากการคิดกันสิ่งใหม่ต่อไป 5) เมื่อหน่วยและลักษณะเดิม แล้วคิด หาสิ่งใหม่โดยอาศัยการแตกตัวจากวัฒนธรรมเดิม ดังภาพ

ภาพที่ 1.2 ลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโครเบอร์ (Kroebel)

ที่มา : (พงจิตต์ อธิคมนันทะ, 2520, 15)

จากแผนภาพแสดงให้เห็นว่าบุคคลในสังคมได้คิดกันสร้างสรรค์สิ่งแปลงใหม่ ขึ้นมาที่จุดที่ 1 และค่อยๆ แพร่กระจายไปสู่สมาชิกในสังคมที่จุดที่ 2 และ 3 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ วัฒนธรรมใหม่มีความเจริญก้าวหน้าสูงสุด เพราะได้รับการยอมรับจากสมาชิกในสังคม แต่เมื่อเลย จุดที่ 3 ซึ่งเป็นจุดที่วัฒนธรรมเจริญสูงสุดถึงขั้นอิ่มตัว บุคคลเริ่มมีความรู้สึกเบื่อหน่าย เพราะความ เกยยชิน ความนิยมก็จะลดลงสู่การทรงตัวในสภาพปกติที่จุดที่ 4 ในขณะเดียวกันก็มีการสร้างสรรค์สิ่ง ใหม่โดยอาศัยวัฒนธรรมเดิมเป็นฐานที่จุดที่ 5 และค่อยๆ เจริญเดิบโตและเติบโตในทิศทางเดิม

ข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งจากแนวคิดของโครเบอร์ ตามแผนภาพดังกล่าวคือ ช่วงระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการลงทะเบียนวัฒนธรรมดังเดิมกับการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่จุดที่ 4 เพราะจะมีบุคคลอยู่สองกลุ่ม คือ พากนิยมความก้าวหน้า บุคคลพากนิยมการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง เยาวชน และคนในสังคมเมือง บุคคลกลุ่มนี้จะมีความรู้สึก ขัดแย้งกันในการที่จะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมกับกลุ่มนุรักษ์นิยม ได้แก่ ประชาชนในสังคม ชนบท ผู้ที่มีการศึกษาต่ำ ผู้สูงอายุ ฯลฯ เมื่อเป็นเช่นนี้ความขัดแย้งทางความคิดในส่วนที่เกี่ยวข้อง กับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมย่อมเกิดขึ้น ได้เสนอ ดังที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยปัจจุบัน (2549)

(ตัวอย่าง)

สรุปได้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนี้เกิดขึ้น ได้เสมอและตลอดเวลา ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของวัฒนธรรมนั้น ๆ ว่ามีความสอดคล้องกับค่านิยมของบุคคลในสังคมมากน้อยเพียงใด เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหยุดนิ่งได้ การไม่หยุดนิ่งของวัฒนธรรม หมายถึง ความเจริญก้าวหน้า แต่ต้องตั้งอยู่บนเงื่อนไขที่ว่าจะต้องเปลี่ยนแปลงในลักษณะสมดุล ถ้าหากต้องนี้ การเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่เสียสมดุล เช่น เร็วจนเกินไป หรือมากเกินไป ฯลฯ ก็อาจจะทำให้เสียเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมดังเดิมไปได้ เมื่อถ้าพิจารณาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในด้านโครงสร้าง องค์ประกอบภายในระบบของสังคม และรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลภายในสังคมเป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ก็ย่อมหมายรวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่กันไปด้วยเสมอ ทั้งนี้ เพราะสังคมมีความสัมพันธ์กับวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด เนื่องจากสังคมเป็นตัวกำหนดให้เกิดวัฒนธรรมหรืออีกนัยหนึ่งก็คือ วัฒนธรรมเป็นผลผลิตของสังคม ฉะนั้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลง วัฒนธรรมก็น่าจะต้องเปลี่ยนแปลงด้วย (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1 โดยสนิท สมัครการ)

สิ่งที่ต้องทราบก็ถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมก็จำต้องกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมควบคู่ไปด้วยเสมอตามเหตุผลที่กล่าวข้างต้น ฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อใด ย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอีกด้วย ทั้งนี้ ลักษณะเฉพาะที่ต้องทราบก็ถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม พอกสรุปได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนแปลงสามารถแยกออกได้เป็นสองประการ คือ 1) การเปลี่ยนแปลงทางสังคม 2) การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม โดยที่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมุ่งเน้นศึกษาในเรื่องของการปฏิสัมพันธ์และรูปแบบของการประทัศน์ทางสังคม ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมนั้นมุ่งเน้นศึกษาในกรอบของการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคมว่า รูปแบบของการดำรงชีวิตของบุคคลที่ได้ถูกอนามัยฐานะที่เป็นมาตรฐานที่ดีที่สุด ที่ส่งเสริมสังคมนั้นยังคงอยู่ในสภาพเดิมหรือเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบใด

2. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้ง ในแต่ละส่วนจะมีผลกระทบซึ่งกันและกันเสมอ อาจจะเป็นไปในทางตรงหรือทางอ้อมแล้วแต่กรณี

(ตัวอย่าง)

3. การอภิปรายหรือการเสนอแนวคิด เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะไม่มีการแยกอภิปรายเป็นลักษณะเฉพาะ แต่มักจะถูกนำมาอภิปรายรวม ๆ ควบคู่กันไปเสมอ

ปัจจัยที่พึงควรหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

สิ่งที่พึงควรหนักถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนั้น มีอยู่หกประการสำคัญดังนี้ คือ

1. การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของบุคคลและกลุ่ม ความรู้สึกเช่นนี้จะมีผลต่อความเป็นไปได้ทั้งการเห็นใจรักและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง แต่โดยทั่วไปแล้วจะพบว่า กลุ่มบุคคลผู้ได้ประโยชน์อยู่ก่อนมักจะเป็นผู้เห็นใจรักหรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลงเสมอ ทั้งนี้ เพราะถ้าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อใด ตนเองและกลุ่มจะเป็นฝ่ายเสียประโยชน์ ดังนั้นบุคคลกลุ่มนี้จึงมีแนวคิดและพฤติกรรมในทางต่อต้านการเปลี่ยนแปลง

2. ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง กล่าวคือ ผู้นำต้องสามารถอธิบาย จำแนกถึงผลดี ผลเสีย คุณและโทษอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงได้อย่างชัดเจน เนื่องจากในบางสังคมพบว่า มีความพร้อมและความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงสูง แต่กลับมีอุปสรรคในเรื่องผู้นำที่ไม่สามารถโน้มน้าวให้คนอื่นให้เห็นถึงผลดีและผลเสียของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็อาจจะไม่บรรลุเป้าหมายได้ เช่น การที่ชาวนากลุ่มนหนึ่งเห็นว่าเข้าครัวจะเปลี่ยนจากการทำนาระบบดั้งเดิมไปสู่การทำนาแนวใหม่ แต่ถ้าผู้นำขาดความรู้เรื่องการทำนาแนวใหม่แล้ว การเปลี่ยนแปลงการท่านาก็จะไม่เกิดขึ้น เพราะชาวนาในชนบทไทยไม่นิยมการสืบสานกิจกรรมที่ไม่ใช่การทำนาและการฟาร์ม (จากทั้งภาครัฐและภาคเพื่อนบ้านแล้วก็อย่างไร)

3. ลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคม จะเป็นตัวบ่งบอกถึงความแตกต่างระหว่างสังคม ก็เป็นข้อกำหนดอีกประการหนึ่งที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องทราบถึง เพราะการรับรู้ถึงลักษณะเฉพาะของแต่ละสังคมย่อมทำให้มองเห็นจุดอ่อนและจุดแข็งของสังคมนั้น ๆ ในขณะเดียวกันการมองเห็นจุดอ่อนและจุดแข็งย่อมเป็นการสะท烁ต่อการสร้างมาตรฐานที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เช่น การจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสังคมอุตสาหกรรม ย่อมใช้วิธีการที่แตกต่างกันกับการเปลี่ยนแปลงในสังคมเกษตรกรรม เพราะสังคมทั้งสองมีลักษณะจำเพาะที่แตกต่างกัน

(ตัวอย่าง)

4. การสื่อสารและการคุนนาคม สังคมใดที่สามารถติดต่อสื่อสารกับสังคมอื่นได้ สะดวก ย่อมมีส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ได้ง่ายและรวดเร็วว่าสังคมที่ติดต่อสื่อสารไม่ สะดวก เช่น การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในจังหวัดแม่ช่องสอน ย่อมเป็นไปได้ช้ากว่าที่จังหวัด เชียงใหม่ เมื่ออากรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลาง เพราะเชียงใหม่สามารถติดต่อกับกรุงเทพฯ ได้สะดวกและ รวดเร็วกว่า เมื่อพระตัน พงศ์พานิชย์ ยืนยันว่า ประเทศไทยนั้นเมื่อ ปี พ.ศ. 2543 ได้มี โทรศัพท์มือถือกันอยู่เพียงกว่าสามล้านเลขหมาย แต่เมื่อห้าปีผ่านไปจำนวนผู้ใช้โทรศัพท์มือถือได้ เพิ่มขึ้นถึง 16 ล้านเลขหมาย เฉลี่ยแล้วรายตัวถึง 39.5 แสดงว่าโทรศัพท์มือถือเป็นที่นิยมกันอย่าง แพร่หลาย จึงทำให้ไทยมีโทรศัพท์มือถือมากกว่าโทรศัพท์บ้านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 ในปี พ.ศ. 2548 สัดส่วนระหว่างโทรศัพท์มือถือกับโทรศัพท์บ้านนั้น ในจำนวน 100 เลขหมาย จะเป็น โทรศัพท์มือถือ 70 เลขหมาย เหลือโทรศัพท์บ้านอยู่แค่ 30 เลขหมายเท่านั้น ในพิลิปปินส์ ไปกัน ใหญ่ เตาจาก 6.4 ล้านเลขหมายในปี พ.ศ. 2543 เป็น 32.8 ล้านเลขหมาย ในปี พ.ศ. 2548 โดยที่ 90.5 เปอร์เซ็นต์ของเลขหมายโทรศัพท์ที่นั้นเป็นโทรศัพท์มือถือ เรียกว่าแทบทะเลิกใช้โทรศัพท์ บ้านกันไปแล้ว (พระตัน พงศ์พานิชย์ (2549) นิตยสารวันประจำวันที่ 22 กรกฎาคม 2549) แสดงให้เห็นว่า เมื่อมีเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร ได้สะดวกเพียงใด ก็จะชิ่งทำให้การเปลี่ยนแปลง ทางสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไปได้มากเพียงนั้น

5. จำนวนประชากร สังคมใดมีประชากรจำนวนมาก โอกาสของการก่อให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงย่อมมีมากกว่าสังคมที่มีประชากรน้อย ทั้งนี้ เพราะการมีประชากรมากย่อมมีการประทับ สังคมมาก ความขัดแย้งมาก ปัญหามาก ความคิดสร้างสรรค์มาก ฯลฯ ดังนั้นสิ่งเหล่านี้ย่อมเป็น ปัจจัยผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ในทางกลับกันการมีประชากรจำนวนน้อย ปัญหา ความขัดแย้ง ฯลฯ ย่อมมีน้อย อีกประชากรมีจำนวนน้อยเท่าใด โอกาสของการเปลี่ยนแปลงน่าจะ น้อยลงไปเท่านั้น เพราะสามารถควบคุม ได้สะดวก ความวิตกกังวลในความไม่แน่นคงและปลอดภัย หลังจากการเปลี่ยนแปลงมีสูงตามเหตุผลทางจิตวิทยาของชนกลุ่มน้อยในสังคม

6. กลุ่มผู้สูงอายุ จะทำการเปลี่ยนแปลงได้ยากแต่กลุ่มผู้เยาว์จะเปลี่ยนแปลงง่าย ดังนั้นการที่จะทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมให้สัมฤทธิ์ผลนี้ วัยของประชากรใน สังคมก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องทราบนักถึง เพราะวัยของบุคคลที่แตกต่างกันย่อมส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลงที่ไม่เท่าเทียมกัน กลุ่มผู้เยาว์มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลง ได้ง่าย เมื่อเปรียบเทียบกับ ประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ เพราะผู้เยาว์ยังอยู่ในช่วงของการแสวงหาสิ่งแปลกใหม่และแนวทางชีวิตที่ ดีกว่า ยังไม่มีรอยประทับใจในอดีตที่ถาวร ในขณะที่กลุ่มผู้สูงอายุได้ผ่านชีวิตและ โลกมาหากวี จุดยืนที่ค่อนข้างแน่นอน ฝังแน่นอยู่กับรอยประทับใจในอดีต จึงยากต่อการก่อให้เกิดการ

(ตัวอักษร)

เปลี่ยนแปลง ดังนั้นถ้าจะทำการเปลี่ยนแปลงให้ประสบผลสำเร็จก็พึงกระทำและมุ่งเน้นที่กลุ่มผู้เยาว์เป็นสำคัญ แล้วค่อยๆ ขยายผลแบบชิ้นเล็กในกลุ่มผู้สูงอายุในระยะหลังแบบค่อยเป็นค่อยไป

ความโดยสรุปเกี่ยวกับสิ่งที่พึงกระหนนกถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และวัฒนธรรมนั้นมีอยู่อย่างน้อยหกประการสำคัญ คือ 1) กลุ่มผลประโยชน์ที่มีอยู่ในชุมชนหรือสังคม 2) ความรู้และความสามารถของผู้นำเกี่ยวกับเรื่องที่จะทำการเปลี่ยนแปลง 3) ลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคม (ภาษา การแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณี ลักษณะอุดมการณ์ ฯลฯ) 4) การสื่อสารและการcommuicacion 5) จำนวนประชากร และ 6) กลุ่มประชากรผู้สูงอายุ บริบทด้านต่างๆ ตามที่กล่าวข้างต้น โดยสังเขปในเบื้องต้นนี้ พอที่จะกล่าวไว้ว่าผู้นำการเปลี่ยนแปลงนั้นจำต้องกระหนนกถึงบริบทดังกล่าวให้เจาะหนัก รอบคอบ และรอบด้าน เนื่อง เพราะบริบทดังกล่าวต่างกันก็มีทั้งพลัง อำนาจ และโอกาสในการสนับสนุนให้ประสบความสำเร็จ ในขณะเดียวกันก็มีโอกาสในการลบล้างทำลายให้ดื้อเหลวความเชื่อกัน

สรุป

การเปลี่ยนแปลงจัดได้ว่าเป็นสังหารมประการหนึ่งที่สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกจะต้องประสบความท้าวกันทั้งสิ้น ไม่ว่าสิ่งนั้นๆ จะเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต การเปลี่ยนแปลงเป็นกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงได้ทำให้เกิดผลต่อสรรพสิ่งทั้งหลายในโลกทั้งสองแนวทาง คือ เป็นไปในทางสร้างสรรค์และทำลาย ผลของการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านสร้างสรรค์และทำลายต่างก็มีส่วนเกือบหลุนต่อความเจริญก้าวหน้าของสังคมประชาชาติ อธิบายความได้ว่าถ้าของเก่าไม่ได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง หรือทำลาย สิ่งใหม่ที่ดีกว่า มีประโยชน์กว่า มีคุณภาพมากกว่า ย่อมไม่เกิดขึ้น สรุปความได้ว่าทั้งการสร้างสรรค์และทำลาย ได้มีส่วนผลักดันให้สังคมประชาชาติเกิดการเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงได้ส่งผลให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้ามากยิ่ง ไม่หยุดยั้งจนถึงปัจจุบัน

สังคมและวัฒนธรรมก็เป็นหนึ่งในความหลากหลายของสรรพสิ่งที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง เช่นเดียวกัน แต่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้นมีลักษณะเฉพาะอยู่ประการหนึ่ง คือ จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างทางสังคมในส่วนของรูปแบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในสังคม กลุ่มคน และสถาบัน แต่อย่างไรก็ตามแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะมีลักษณะเฉพาะดังที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปวัฒนธรรมก็จะต้องเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย นักวิชาการจึงนิยมอธิบายปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมรวมๆ กันเสมอ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก 1)

(ตัวอย่าง)

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่สองระดับ กือ ระดับชุมชนกับระดับมหาภาค อธิบายความได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นกับกลุ่มนบุคคลขนาดย่อมในระดับชุมชนก่อตนในเบื้องต้น แล้วค่อยๆ แผ่ขยายออกไปสู่บุคคลกลุ่มใหญ่ในระดับมหาภาคในเวลาต่อมา การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดขึ้นทั้งสองระดับ อาจจะเปลี่ยนแปลงได้โดยการวางแผนหรือไม่วางแผนก็ได้ แล้วแต่สถานการณ์และโอกาสที่เหมาะสม กล่าวเฉพาะกรณีของรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้ ว่าได้ว่าการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผนหมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปตามระบบแบบแผนและทิศทางที่ผู้ประสานจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกำหนดไว้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงมีแบบแผนจะต้องมีองค์ประกอบสำคัญอย่างน้อยเจ็ดประการ คือ 1) การกำหนดเป้าหมาย 2) การกำหนดระยะเวลาในการดำเนินการ 3) การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย 4) การกำหนดวิธีการดำเนินการ 5) การกำหนดขั้นตอนในการดำเนินการ 6) การกำหนดงบประมาณในการดำเนินการ และ 7) การกำหนดวิธีการตรวจสอบและประเมินผล การเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผน คือ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันที โดยที่ไม่ได้กำหนดทิศทาง เป้าหมาย และวิธีการไว้ก่อนล่วงหน้า ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นจากสถานการณ์ดังต่อไปนี้ คือ 1) กัยธรรมชาติ 2) การปฏิวัติหรือรัฐประหาร และ 3) วิกฤติการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และพลังงาน ความโดยสรุปคือการเปลี่ยนแปลงแบบไม่มีแผนนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับการเปลี่ยนแปลงแบบมีแผน

แต่อย่างไรก็ตามยังมีสิ่งที่ต้องทราบก็ถึงในการศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมได้เป็นไปภายใต้สมมติฐานที่ว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งและแต่ละส่วนจะมีผลกระทบต่อกันและกันเสมอ ซึ่งอาจจะเป็นไปได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมหรือทั้งสองกรณี ในขณะที่สิ่งที่พึงทราบก็ถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้มีอยู่หกประการด้วยกัน คือ 1) การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของบุคคลและกลุ่ม 2) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงต้องมีความรู้ความสามารถอย่างแท้จริง 3) ลักษณะจำเพาะของแต่ละสังคม 4) การสื่อสารและการcommun 5) จำนวนประชากร และ 6) กลุ่มผู้สูงอายุ

เหตุและปัจจัยดังกล่าวเหล่านี้ต่างก็เป็นสิ่งที่ต้องทราบก็ถึงในการศึกษาและการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทั้งสิ้น มีข้อที่น่าสังเกตประการหนึ่งว่า เมื่อกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ประเทศในโลกที่สามมักจะถูกนำมาเริ่มพิจารณาในฐานะประเด็นหลักอยู่เนื่องๆ ทั้งนี้ เพราะประเทศในโลกที่สามเป็นแหล่งที่มีความถี่ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมสูง เนื่องจากเป็นกลุ่มสังคมใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้า

(ตัวอย่าง)

ด้านต่าง ๆ เช่น ระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมยังไม่อยู่ในระดับมาตรฐานจึงต้องแสวงหาทิศทางและรูปแบบของตนเอง ในช่วงของการแสวงหาดังกล่าวมักจะเกิดความขัดแย้งกันขึ้นระหว่างสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมเสมอ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในที่สุด

คำถามทบทวน

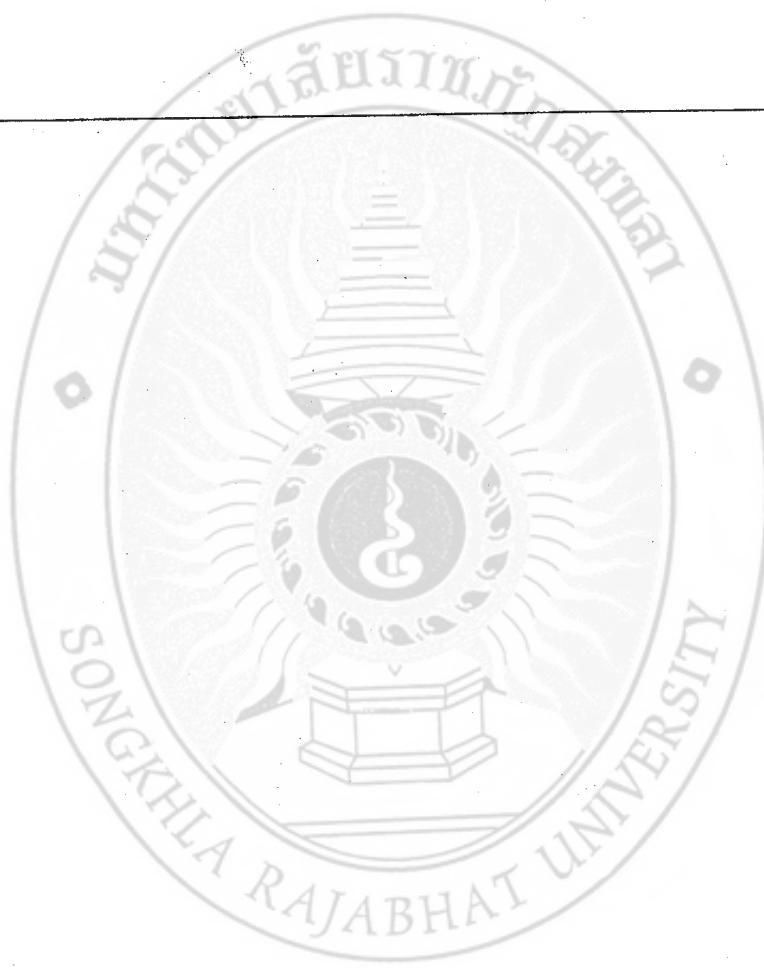
แบบทดสอบประจำบทที่ 1 หรือบทนำ ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ให้นักศึกษาลงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างประกอบเพื่อแสดงให้เห็นว่าท่านได้มีความรู้และความเข้าใจในมิติต่าง ๆ ของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมดังนี้

1. จงแสดงให้เห็นว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกำหนดสังคมนุษย์ ว่าเป็นไปเพราะเหตุปัจจัยใด และมีผลลัพธ์ใดตามมาในมิติไหนและอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
2. จงสังเคราะห์ให้เห็นว่า ท่านมีความรู้ความเข้าใจในความหมายของสามคำหลัก คือ 1) สังคม 2) วัฒนธรรม และ 3) การเปลี่ยนแปลง (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
3. จงเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างการปรับเปลี่ยนทางสังคมและวัฒนธรรมมีความแตกต่างกันในมิติใด และอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
4. จงแสดงให้เห็นว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระดับของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
5. จงอภิปรายให้เห็นว่าท่านมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมว่า ท่านมีทัศนะคติต่อกรณีดังกล่าวอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
6. เมื่อท่านเป็นคนหนึ่งในประเทศไทยที่ถูกกำหนดค่าให้เป็นคนหนึ่งของประเทศในโลกที่สาม ท่านมีแนวคิด ทัศนคติเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างไร (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)
7. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่าลักษณะจำเพาะของกลุ่มประเทศในโลกที่สามในส่วนของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมนี้เป็นอุปสรรคในการเปลี่ยนแปลงทั้งสองกรณีในมิติดังกล่าว (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)

(ตัวอย่าง)

8. ท่านเห็นด้วยหรือไม่กับการทำสิ่งที่จะต้องทราบก็ถึงในการ “ศึกษา” เกี่ยวกับ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)

9. จงวิเคราะห์ให้เห็นว่า ท่านสามารถนำสิ่งที่จะต้องทราบก็ถึงในการก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในสถานการณ์ปัจจุบันและอนาคต (อธิบาย พร้อมยกตัวอย่างประกอบ)

(ตัวอย่าง)

เอกสารอ้างอิง

- กรณิการ์ สุขเกynom. (2524). สังคมวิทยานาคร. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กรณิการ์ สุขเกynom และคนอื่น ๆ. (2523). สังคมวิทยาและมนุษยวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- กลุ่มวิทยาลัยครุภัณฑ์. (2526). ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม : สังคม 101. กรุงเทพมหานคร : กรุงสยามการพิมพ์.
- พิพยา สุวรรณชฎ. (2527). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- คำรง ฐานดี, (บก.). (2520). สังคมวิทยา-มนุษยวิทยาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทองปลิว ชมชื่น. (2522). โครงสร้างสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ปพามี จิตวัฒนา. (2523). สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ผจงจิตต์ อธิคมนันทะ. (2520). การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไพบูลย์ ช่างเรียน. (2516). สารานุกรมทางสังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร : แพร่พิพยา.
- ไพรัตน์ พงศ์พานิชย์. (2549, กฤกฏาคม 22). ໄລີ່ & ເກໂໂນໂລຢີໂລກກັບປະເທດໄທ ໃນວັນທີ
ແປ່ຕິບແປ່ງດ້ວຍມືອດືອ. ນັດີໜາຍວັນ. ມັນ 17.
- รัชนีกร เศรษฐ. (2528). สังคมวิทยาชนบท. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- เลนสกี, เกอร์ชาร์ด เออมานูเอล. (2526). ມນຸຍັກສັງຄມ : ຄວາມຮູ້ເບື້ອງຕົ້ນຕາມແນວສັງຄມວິທີ
ມາກາຄ. (ແບ່ລາຍກຳ Human societies : A macrolevel introduction to sociology ໂດຍ
ບຸທັດ ທັກດີເທັບຍິດ. (ພິມພົກງົງທີ 4). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรากม ทีสຸກະ. (2526). ຄວາມຄົດຖານາສັງຄມແລະທຄມຢູ່ຖານາສັງຄມວິທີ. กรุงเทพมหานคร :
ສ່ວນສະບັບ.
- สนิท สมควรการ. (2525). ການແປ່ຕິບແປ່ງວັດນະຮຽມກັບການພັດນາກາຮອງສັງຄມ.
- กรุงเทพมหานคร : ໂຄງການສ່ວນເອກສາຣີວິຊາກາຮ. ສຕາບັນນັບທີຕັດຫຼັບການ
ສະຕະບຮ່ວມກັບໂອເດີຍນສໂຕຣ.
- ສະພາພໂທຣຄມນາຄມ (ໄອ ພິ ຢູ). (2548, ກັນຍາຍັນ 9). ຖະໄຈໂພສຕໍ່, ມັນ 5.

(ตัวอย่าง)

สุขุม นวลสกุล, วิทยา นาภาศิริกุล และวิศิษฐ์ ทวีเศรษฐ. (2523). การเมืองการปกครองไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

อนุนานราชธน, พระยา. (2515). วัฒนธรรมเบื้องต้น. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.

อานันท์ อาภาภิรม. (2535). สังคมวิทยา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร : crijrbmpk.

อุทัย หรรษ์โถ. (2519). สังคมวิทยาประยุกต์. กรุงเทพมหานคร : โอดีียนสโตร์.

Social Change. (1982). Los Banos : Faculty of Social Sciences. The University of the Philippines at Los Banos.

ข้อสังเกตและข้อมูลพร่อง

ในการจัดทำ “สาระครบบท” สำหรับเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนนั้น ต้องไม่ลืมว่า “แผนบริหารการสอนประจำบท” มีความสำคัญในระดับที่เสนอเนื่องจากทิศทาง ครอบ และแนวปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนแต่ละบทให้บรรลุผล บังเกิดผลดีต่อผู้เรียน ต่อผู้สอน ใจ และสร้างความภาคภูมิใจให้กับผู้สอน ดังนั้นแผนบริหารการสอนประจำบทจึงมีความสำคัญยิ่งที่จะต้องตั้งใจจัดทำขึ้นด้วยความรอบคอบ ซึ่งบ่อยครั้งจากการที่ได้มีโอกาสช่วยปรับแก้ผลงานทางวิชาการเป็นเบื้องต้นให้กับอาจารย์หลายท่านก็ได้พบกับ “ข้อสังเกตและข้อมูลพร่อง” ที่เกี่ยวกับความพลั้งเพลオ จุดอ่อน ปัญหา ฯลฯ นานัปการที่ผู้ริเริ่มทำผลงานทางวิชาการควรได้รับรู้และทราบไว้สำหรับเป็นข้อเตือนใจในการเขียนหรือยกร่างผลงานทางวิชาการ ดังนี้

1. ส่วนประกอบตัวอย่าง

ส่วนประกอบตอนต้นหรือส่วนนำเรื่องในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนที่มักพบข้อมูลพร่อง จุดอ่อน ปัญหา ฯลฯ อย่างค่อนข้างหลากหลายซึ่งได้แก่

1.1 เนื้อหาหรือหัวข้อเนื้อหาประจำบท ในการเขียน เรียบเรียง หรือแจกแจงหัวข้อเนื้อหาประจำบท ถือเป็นส่วนเริ่มต้นที่สำคัญยิ่ง เพราะหากมีข้อตกหล่นผิดพลาดเกิดขึ้นแล้วย่อมส่งผลกระทบเชื่อมโยงไปยังหัวข้อเนื้อหาอื่น ๆ ของแผนบริหารการสอนประจำบทนั้น ๆ และความเสียหายย่อมจะเกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนหรือผู้สอน ใจที่จะศึกษาค้นคว้าอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ตัวอย่างเช่น

1.1.1 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีลำดับไม่ตรงกับหัวข้อเนื้อหาที่เป็นคำอธิบายภายใต้หัวข้อ ข้อมูลพร่องกรณีพื้นที่ได้ค่อนข้างง่าย เพราะหัวข้อนี้เนื้อหาอยู่ในตอนต้น ๆ ของแผนบริหารการสอนประจำบทที่ต้องผ่านตาก่อนส่วนอื่น ๆ ซึ่งให้เห็นถึงความไม่รอบคอบ จึงต้องตรวจสอบการจัดลำดับให้ตรงกัน

1.1.2 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีคำหรือข้อความที่ไม่ตรงกับหัวข้อเนื้อหาภายใต้หัวข้อ แม้คำอธิบายเนื้อหาภายใต้หัวข้อ แต่ก็ได้แสดงออกถึงความไม่คงเส้นคงวาของผู้จัดทำผลงาน จึงควรพิจารณาอย่างระมัดระวังยิ่ง

1.1.3 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีสาระสำคัญที่ไม่ตรงกับคำอธิบายเนื้อหาภายใต้หัวข้อ แม้คำหรือข้อความในแผนบริหารการสอนประจำบทกับในเล่มจะ

ตรงกันก็ตาม แต่เมื่อถ่านคำอธิบายเนื้อหาภายในเล่มกลับพบว่าเบี่ยงเบนประเด็นออกกรอบเนื้อหา จึงควรปรับแก้ให้ตรงตามกัน

1.1.4 หัวข้อเนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบท มีการจัดเรียงลำดับที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของเนื้อหาวิชาในเรื่องนั้น ๆ ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายเนื้อหาของแต่ละหัวข้อภายในแล้วแล้วล้วนขาดความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันระหว่างเนื้อหาหนึ่งกับคำอธิบายเนื้อหาต่อไป กรณีนี้แก้ไขได้ด้วยการสลับหัวข้อเนื้อหาและคำอธิบายเนื้อหาให้ถูกต้องเหมาะสม

1.1.5 หัวข้อเนื้อหาและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมในแผนบริหารการสอนประจำบทไม่สอดคล้องกัน ปกติวัตถุประสงค์จะเป็นข้อความที่กำหนดพฤติกรรมต่าง ๆ ตามความต้องการ ขณะเดียวกันเนื้อหาที่ต้องสอดรับสนับสนุนให้บรรลุพฤติกรรมดังกล่าวนั้น ดังนั้นการกำหนดหัวข้อเนื้อหาและหัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมภายใต้แผนบริหารการสอนประจำบทเดียวกันจึงต้องเป็นไปในทิศทางเดียวกันเสมอ

1.2 วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (behavioral objective) คือ การกำหนดจุดประสงค์ของการเรียนรู้ในรูปของพฤติกรรมที่สามารถสังเกต ตรวจสอบ หรือวัดค่าได้อย่างถูกต้อง ชัดเจน และเจาะจง ซึ่งแตกต่างจากการเขียนวัตถุประสงค์ทั่วไปใน “แผนบริหารการสอนประจำวิชา” ข้อสังเกตและข้อบ่งชี้ที่มักพบได้บ่อยในการเขียนวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม คือ

1.2.1 หัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ไม่สอดคล้องกับหัวข้อนี้เนื้อหาในแผนบริหารการสอนประจำบทเดียวกัน จึงต้องปรับแก้ให้คล้อยตามกัน โดยปรับที่หัวข้อนี้เนื้อหารือปรับที่หัวข้อวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม หรือปรับทั้งสองแห่งให้รองรับซึ่งกันและกันตามที่ได้แจ้งไว้แล้วในข้อ 1.1.5

1.2.2 ระบุพฤติกรรมที่ไม่ชัดเจน หมายถึง การกำหนดพฤติกรรมที่ไม่สามารถสังเกต ตรวจสอบ หรือวัดค่าได้แน่นอน เช่น เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ มีความเข้าใจ หรือมีเจตคติที่ดี เป็นต้น แต่พฤติกรรมที่ควรระบุ ได้แก่ บอกเล่า อธิบาย แจกแจง เปรียบเทียบ ตีความ เลือก สรุป แสดง รวมรวม จัดหมวดหมู่ จำแนก บ่งชี้ อ้างถึง โดยแบ่ง ยกตัวอย่าง ประเมินตัดสินใจ วิเคราะห์ สังเคราะห์... ได้ ฯลฯ

1.2.3 ไม่เรียงลำดับพฤติกรรมอย่างสอดคล้องกับพัฒนาการเรียนรู้ที่ควรจะเป็น ตัวอย่างเช่น บอกเล่า อธิบาย แสดง... ได้ กว่าจะมีลำดับที่มาก่อนพฤติกรรมที่ทำตาม ปฏิบัติ สาธิต ทดลอง... ได้ เป็นต้น บ่อยครั้งที่พบว่าผู้ทำผลงานทางวิชาการบางคนกำหนดพฤติกรรมขึ้น ฐานไปไว้ลำดับก่อนพัฒนาการขั้นพื้นฐาน

1.2.4 เสียงพฤติกรรมได้ถูกต้อง แต่ใช้คำที่แสดงพฤติกรรมซ้ำๆ กัน ผู้ทำผลงานบางคนใช้คำว่า “บอกและอธิบาย” เกือบทุกข้อและเกือบทุกบท จึงควรเลือกใช้คำอื่น ๆ ที่กำหนดพฤติกรรมอย่างหลากหลาย แต่ตรงตามความต้องการและมีลำดับพฤติกรรมที่สอดคล้องกับพัฒนาการเรียนตามขั้นตอน ดังตัวอย่างในข้อ 1.2.2 และ 1.2.3 เป็นต้น

1.2.5 ไม่ระบุพฤติกรรมที่ลืมเกิน ซึ่งไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียนได้จริง จนมีลักษณะเป็น “พฤติกรรมเพ้อฝัน” ที่ไม่น่าจะเป็นไปได้ เป็นต้นว่า เนื้อหาวิชาต้องการให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมขั้นพื้นฐานไปก่อน “บอก ระบุ จำแนก อธิบาย... ได้” แต่ตกลงประสงค์เชิงพฤติกรรมกลับเขียนไว้ว่า “วิเคราะห์แผน จินตนาการ สร้างสรรค์ ออกแบบ... ได้”

1.3 วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีสอน คือ วิธีการ เทคนิค หรือรูปแบบต่าง ๆ ที่ผู้สอนเลือกใช้ เพื่อช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้หรือมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเป็นไปตามที่ต้องการอย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมและหัวข้อเนื้อหาที่ได้กำหนดรอบไว้ ส่วนกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นเป็นวิธีการหรือรูปแบบของการกระทำหรือเป็นการประพฤติปฏิบัติของผู้เรียนหรือผู้สอน หรือพฤติกรรมของผู้สอนและผู้เรียนร่วมกัน เพื่อให้บรรลุผลตามวิธีสอนนั้น ๆ ข้อสังเกตและข้อบกพร่องที่นักพัฒนาฯ ได้แก่

1.3.1 เลือกวิธีสอนโดยไม่สอดคล้องกับเนื้อหาและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ตัวอย่างเช่น ต้องการให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ถึงความหมาย ความสำคัญ และประวัติความเป็นมา โดยเน้นพฤติกรรมที่ควรจะเป็นไปได้ คือ บอก เล่า หรืออธิบาย... ได้ แต่กลับไปเลือกวิธีสอนแบบสีขั้นหรือวิธีสอนแบบสาธิต เป็นต้น

1.3.2 เลือกวิธีสอนโดยไม่เข้าใจถึงขั้นตอนและวิธีการที่แท้จริง เช่น เลือกวิธีสอนแบบทดลอง โดยที่คิดว่าเมื่อถึงเวลาสอนก็เพียงแต่แยกกุญแจการทดลอง บทปฎิบัติการ หรือใบงานแล้วให้ผู้เรียนลงมือทดลองตามที่ได้เรียบเรียงไว้ในเอกสารดังกล่าวนั้น ซึ่งวิธีสอนแบบทดลองนั้นมีขั้นตอนมากมายและต้องผ่านไปทีละขั้นตอนจึงจะได้ผล เป็นต้น

1.3.3 เลือกวิธีสอนโดยไม่พิจารณาถึงเนื้อหาและเวลาที่มีอยู่ เป็นต้นว่า ในแผนบริหารการสอนประจำทบทวนแผนการจัดการเรียนรู้ในเรื่องนั้นมีเวลาสอนทั้งหมดแค่ 2 ชั่วโมงหรือ 2 คาบ แต่ผู้สอนเห็นว่าสมควรเลือกวิธีสอนแบบสีขั้นหรือวิธีสอนแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งไม่น่าจะเสร็จสิ้นได้ทันภายในเวลา 2 คาบ อาจต้องขยายเวลาอีกไปเป็น 4-6 คาบ กรณีนี้จะทำอย่างไร

1.3.4 กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยไม่พิจารณาถึงความหลากหลาย และต่อเนื่อง ทำนองว่าผู้สอนกำหนดกิจกรรมไว้คร่าวๆ เริ่มจากผู้สอนบรรยายเพื่อนำเข้าสู่บทเรียน เปิดโอกาสให้ผู้เรียนอภิปรายและซักถาม จากนั้นจึงพา กันเดินทางเข้าไปในชุมชนซึ่งอยู่ห่างจากสถานศึกษา 2 กิโลเมตร เพื่อชั้นการสาธิตทำป้ายนำชีวภาพจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ทดลองทำและซักถามปัญหาต่างๆ ได้ จากนั้นจึงเดินทางกลับเข้าชั้นเรียน เพื่อให้ตัวแทนแต่ละกลุ่มน้ำเสนอรายงานหน้าชั้นเรียน มีการอภิปราย ซักถาม และสรุปปิดท้ายโดยผู้สอน ตามว่ากิจกรรมตามขั้นตอนทั้งหมดนี้มีเวลาสอนเพียง 4 ชั่วโมงจะเป็นไปได้หรือไม่

1.3.5 กำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยไม่คำนึงถึงความจำเป็นที่ต้องทำ ในสถานบันนอุดมศึกษามีอาจารย์จำนวนไม่น้อยที่ชอบใช้ “กิจกรรมกลุ่ม” ทั้งนี้ก็เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนกล้าแสดงออกและถือเป็นหลักการสำคัญในการจัดกิจกรรมโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง จึงมักเริ่มต้นชั่วโมงสอนด้วยการแบ่งกลุ่มผู้เรียน กลุ่มละ 3-5 คน แต่ละกลุ่มเลือกประธานและเลขานุการประจำกลุ่ม ติดตามด้วยการอภิปรายแสดงความคิดเห็นของสมาชิกทุกคน เลขานุการของกลุ่มทำหน้าที่สรุปและจดบันทึก ปิดท้ายด้วยประธานและเลขานุการของกลุ่มน้ำเสนอหน้าชั้นเรียน ซึ่งดูทีจะยืดเยื้อก่อนข้างมาก โดยที่เนื้อหาบางหัวข้อรวมกันให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จากนั้นจึงนำมาอภิปรายร่วมกันในชั้นเรียนก็จะช่วยประหยัดเวลาและลดภาระความยุ่งยากลงได้มาก

1.4 สื่อการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนอาจเป็นวัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ รวมทั้งกิจกรรมนางลักษณะ เช่น นิทรรศการและสาธิต เป็นต้น สื่อมีผลต่อการเรียนการสอนในสองทางด้วยกัน กล่าวว่าคือ สื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการเรียนการสอน โดยช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี รวดเร็ว และประหยัดเวลา เพราะเป็นรูปธรรมที่เข้าใจได้่ายกว่า และในทางที่สองสื่อช่วยให้เกิดผลการเรียนรู้ถูกต้องและแม่นตรงยิ่งขึ้น ปัญหาที่มักพบจากการกำหนดสื่อการเรียนการสอนในแผนบริหารการสอนประจำท คือ

1.4.1 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เชิงพุทธกรรม เช่น วัตถุประสงค์ระบุว่า “ให้นักศึกษาจำแนกประเภท ชนิด และลักษณะเฉพาะของพืชผักสวนครัวไว้” แต่สื่อการเรียนการสอนกลับเลือกใช้ “แผนภูมิแสดงการจำแนกประเภท ชนิด และลักษณะเฉพาะของพืชผักสวนครัว” ซึ่งพิจารณาแล้วไม่น่าจะบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในทางกลับกันจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีสื่อที่แสดงให้เห็นรูปร่าง ลักษณะ และสีสันของพืชผักสวนครัวอันได้แก่ ภาพพลิก ภาพถ่าย ภาพนิ่ง หรือของจริง เป็นต้น

1.4.2 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับเนื้อหา อารี เนื้อหาระบุว่า “ประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอก” แต่ในแผนบริหารการสอนประจำบทได้กำหนดให้เป็น “ตัวอย่างหุ่นกระบอกรุ่นต่าง ๆ” ก็คงจะไม่บรรลุเนื้อหาที่ได้แจกแจงไว้ ซึ่งในความเป็นจริงเพียงเลือกใช้สื่อที่เป็นเอกสารหรือแบบบันทึกเดียวกับการอ่านแล้วประวัติความเป็นมาของหุ่นกระบอก จากการอ่านแล้วของประชญ์ขาวบ้านหรือผู้เชี่ยวชาญก็น่าจะ ให้ผลดีกว่า

1.4.3 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนการสอน ตัวอย่างเช่น ผู้สอนกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนต้องสาธิตเกี่ยวกับการทำลองปฏิบัติการในเรื่องหนึ่ง แต่กำหนดสื่อเป็น “บทปฏิบัติการ” เพียงอย่างเดียว ซึ่งความเป็นจริง จำเป็นต้องมีสื่อจำพวกวัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทำลอง เป็นต้น

1.4.4 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับการวัดผลและประเมินผล เป็นต้นว่า แผนบริหารการสอนประจำบทได้เตรียมวิธีการวัดผลไว้หลายวิธีด้วยกัน แต่หนึ่งในนั้น คือ “วัดผลโดยการทำแบบทดสอบจากคำถามทบทวน” ขณะนี้ลืมใส่เอกสารประกอบการสอน หรือเอกสารคำสอนไว้ในรายการสื่อ ด้วยเหตุนี้วิธีการวัดผลตามที่ระบุไว้จะไม่น่าจะเป็นไปได้

1.4.5 กำหนดสื่อการเรียนการสอนไม่สอดคล้องกับการปฏิบัติ เช่น ในแผนบริหารการสอนประจำบทได้จัดให้มีวิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอนสู่ “การปฏิบัติการทำลอง” ดังนั้นจึงต้องกำหนดสื่อให้ครบถ้วนทั้งใบงานหรือบทปฏิบัติการ วัสดุ เครื่องมือ อุปกรณ์ และอาจารย์ไปถึงห้องปฏิบัติการด้วย

หมายเหตุ : สำหรับอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษายุคปัจจุบัน การขอรับการพิจารณาเพื่อกำหนดตำแหน่งทางวิชาการจำเป็นต้องมี “ผลการสอน” จากชั้วโมงสอนประจำวิชาให้วิชาหนึ่งพร้อมด้วยเอกสารประกอบการสอนหรือเอกสารคำสอนที่ได้ใช้ประกอบการสอนมาแล้ว โดยผ่านการประเมินการสอนจากคณะกรรมการพิจารณากำหนดตำแหน่งทางวิชาการตามเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดในข้อบังคับของสถาบันราชภัฏ (หมวดที่ 1 ข้อ 5.1.2 และ 5.2.2 จาก “หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ พ.ศ. 2550” คุณที่ 1 หน้า 12-14)

2. ส่วนประกอบตอนท้าย

ส่วนประกอบตอนท้ายหรือส่วนเสริมเนื้อหาในเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนมักพบข้อสังเกต ข้อบกพร่อง และปัญหาต่าง ๆ ดังนี้

2.1 สรุปหรือบทสรุป การเขียนสรุปท้ายบทเป็นการย่อความจากส่วนที่เป็นเนื้อหาทั้งหมดให้เหลือเพียงสาระสำคัญ ช่วยให้เข้าใจภาพรวมของเนื้อหาประจําบท แต่ไม่เน้นถึงรายละเอียด การเขียนสรุปต้องสั้น ง่าย และได้ใจความ จึงนิยมใช้คำว่าหัส คำว่าปัญหา หรือคำสำคัญที่อ่านแล้วสะคุดใจ หรือเลือกใช้คำหรือข้อความที่อยู่ในกระแสแต่เนินตามขุกสมัย ซึ่งข้อสังเกต หรือข้อบกพร่องที่มักพบได้บ่อย คือ

2.1.1 สรุปสั้นหรือยาวเกินไป เอกสารผลงานทางวิชาการส่วนใหญ่มีสรุปในตอนท้ายบท บางคนอาจสรุปสั้นเกินไปเพียง 2-3 บรรทัด ซึ่งไม่อาจครอบคลุมประเด็นหรือใจความสำคัญได้ครบถ้วน เช่น ประเด็นสำคัญในเรื่องนั้นหรือบทนั้นมีอยู่ 5 ประเด็น แต่เร่งสรุปรวบรัดเกินไปจึงเก็บได้เฉพาะประเด็นต่อนหัวและตอนท้ายเป็นหลัก จึงขาดสาระที่เป็นใจความสำคัญไปอย่างน่าเสียดาย

กรณีสรุปยาวเกินไปมักมีลักษณะเป็นการย่อเรื่องให้สั้นลงแต่ยังคงเก็บรักษาองค์ประกอบอย่างหรือบางตัวอย่างเอาไว้ ซึ่งปรากฏเป็นหัวข้ออยู่ ๆ อยู่เหมือนเดิม เพียงแต่ตัดรายละเอียดที่เป็นส่วนขยายออกไป การสรุปจึงยังคงยืดยาวเกินจำเป็น บางคนสรุปเต็มหน้ากระดาษ (25-30 บรรทัด) บางคนสรุปยาวถึงสองหน้าหรือกว่าหนึ่งหน้า

2.1.2 สรุปไม่ตรงประเด็น ซึ่งเกิดขึ้นได้จาก 2 กรณี คือ กรณีแรกใช้เนื้อหาส่วนต้น ๆ และส่วนท้าย ๆ มาแสดงคล้ายกับมี “หัวกับหาง” ลำตัวส่วนใหญ่ถูกตัดทิ้งไปจึงสรุปไม่ครบประเด็น กรณีที่สองเข้าทำนองของย่อเรื่องที่มีลักษณะใกล้เคียงกัน โดยไม่ผูกพันโดยตรงกับเนื้อหาสาระหลัก ๆ ของเรื่องหรือบทนั้น ๆ จึงอาจกล่าวเป็น “นิทานคนละเรื่องที่คล้าย ๆ กัน”

2.1.3 สรุปโดยไม่มีคำสำคัญ “คำสำคัญ” ได้แก่ คำว่าหัส คำว่าปัญหา คำว่าประเด็น ฯลฯ ตัวอย่างเช่น คำสรุปเขียนไว้ว่า “มีนักศึกษาหญิงร้อยละ 75 และมีนักศึกษาชายอีกร้อยละ 25” ซึ่งการสรุปในทำนองนี้เป็นการย่อหรือลดจำนวนคำหรือข้อความให้น้อยลง โดยละเอียดคำสำคัญไปอย่างสิ้นเชิง แต่การสรุปที่ดีมากใช้ข้อความว่า “ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาหญิง” เป็นต้น

2.1.4 สรุปโดยยกประเด็นเป็นรายข้อ มีลักษณะการสรุปคล้าย ๆ กับการเขียนหรือเรียนเรียงเนื้อหาที่ยกເອາແຕ่ส่วนที่เป็น “หัวข้อหลัก หัวข้อรอง หรือหัวข้อย่อย” มาใส่ไว้ก่อนทั้งหมด และตัดเอาส่วนที่เป็นรายละเอียด ส่วนขยายเนื้อหา หรือส่วนที่เป็นตัวอย่างออกไปเท่านั้น

ซึ่งเป็นการสรุปที่ด้อยคุณค่าอย่างยิ่ง เพราะไม่สามารถทำให้เนื้อหาทั้งหมดสั้นลง กะทัดรัด มีจุดเด่น และไม่อ้างดึงดูดความสนใจได้ดีเท่าที่ควร

2.1.5 สรุปคล้าย ๆ การต่อเรื่องหรือขยายเรื่อง จัดเป็นการแสดงสาระสำคัญ ของเรื่องหรือบทดังไป ทำนองเดียวกับการแสดงตัวอย่างผลกระทบหรือภาพนิทรรศตอนถัดไปที่จะนำเสนอหรือเตรียมสร้างขึ้นใหม่ในอนาคต จุดที่ซึ่งให้เห็นตัวแบบได้ชัดก็คือ ในการสรุปจะบอกถึง สิ่งที่จะมีหรือสิ่งที่จะทำต่อไปในอนาคตเอาไว้ด้วย

2.2 คำตามทบทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท อีกเป็นส่วนหนึ่งของเครื่องมือในการวัดผลและประเมินผลที่ได้ถูกกำหนดไว้แต่แรก โดยที่ไม่ต้องระบุอย่างเป็นทางการว่าเป็น เครื่องมือวัดผล ปัญหาข้อบกพร่องของการสร้างสรรค์คำตามทบทวน คือ

2.2.1 เน้นความจำมากเกินไป เอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน รวมถึงหนังสือ ตำรา และเอกสารอื่น ๆ คำตามทบทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบทส่วนใหญ่เป็นการ วัดความจำว่า ผู้เรียนสามารถจำเกี่ยวกับข้อมูล ข้อเท็จจริง ตัวเลข ทฤษฎี หัวข้อหลัก หัวข้อรอง หัวข้อย่อย สูตรต่าง ๆ ฯลฯ ได้มากน้อยเพียงใด คือ การจำในสิ่งที่ผู้สอนพูดหรืออธิบาย หรือการ จดจำสาระสำคัญในเอกสารต่าง ๆ ซึ่งผิดหลักการสำคัญของการสอน โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จึง ควรลดลงให้มีคำตามความคิดเห็น ข้อสังเกต 〽 เปรียบเทียบ วิจารณ์ วิเคราะห์ สังเคราะห์ ฯลฯ

2.2.2 มีคำตามจำจำนวนน้อยหรือมากเกินไป ปกติกรณีคำตามทบทวนประจำ บทประมาณ 10-20 ข้อ หรือจัดทำเป็นคำตามหรือแบบฝึกหัดท้ายเล่มเพียงครั้งเดียวสำหรับเอกสาร อื่น ๆ ที่ไม่ใช่เอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอน ส่วนจำนวนคำตามที่เหมาะสมจะจริง ๆ นั้นควรพิจารณาถึงจำนวนหัวข้อเนื้อหา จำนวนหัวข้อวัดคุณประดิษฐ์เชิงพฤติกรรม รวมทั้งแนวคิด ของผู้สอนที่ต้องการให้ผู้เรียนໄຟໄຈที่จะเรียนรู้เหตุการณ์ไปพร้อมกันเพียงใด ซึ่งสามารถโดยคำตาม ภาระสำคัญในเนื้อหาไปสู่เหตุการณ์ปัจจุบัน แต่จำนวนที่เหมาะสมควรอยู่ระหว่าง 10-20 ข้อ

2.2.3 เน้นคำตามที่เป็นอัตนัยหรือปรนัยเพียงอย่างเดียว แผ่นอนว่าบาง บทเรียนอาจเหมาะสมที่จะใช้คำตามอัตนัยเพียงอย่างเดียว บางบทเรียนควรใช้คำตามปรนัยล้วน ๆ หรือ เนื้อหาหลักในบาง “หัวเรื่องหรือบทที่” อาจมีเหตุผลที่ดีในการเลือกคละคำตามทั้งสองแบบ คำตาม อัตนัยมีจุดเด่นที่ดีคือฝึกการเขียนเพื่อสื่อความหมาย ขณะเดียวกันยังสามารถเน้นเกี่ยวกับความ กิตติคุณ ความคิดรวบยอด ความคิดสร้างสรรค์ การจินตนาการ การเปรียบเทียบ การวิเคราะห์ การ สังเคราะห์ ฯลฯ ขณะที่คำตามปรนัยอาจเน้นความจำ การจำแนก ทฤษฎี ข้อมูล ข้อเท็จจริง ตัวเลข สูตรต่าง ๆ ได้ดี การคละคำตามที่ช่วยให้เกิดความหลากหลายและครอบคลุมสาระสำคัญได้ ครบถ้วนมากกว่า

2.2.4 ตั้งคำถามที่เข้าใจยาก เช่น ตั้งคำถามสั้นจนเกินไป โดยเฉพาะคำถามอัตนัยที่สั้นหรือหัวน้ำมากอาจทำให้ไม่เข้าใจ โจทย์หรือติโจทย์ไม่แทรก ขณะที่คำถามค่อนข้างยาวอาจมีคำหรือข้อความขยาย มีข้อเบรี่ยนเที่ยบ หรือมีสาระสำคัญมากกว่า 1 ประเด็น จนผู้เรียนตัดสินใจถูกว่าควรเน้นคำตอบในแผ่นมุ่งได หรือเป็นคำถามที่มีลักษณะวากวน คือ มีเกริ่นนำ มีข้อเบรี่ยนเที่ยบ หรือมีตัวอย่างประกอบมากมาย ผู้เรียนอาจเกิดความสับสนขึ้นได คำถามสั้นเกินไปอาจแก้ไขด้วยการยกตัวอย่างประกอบ คำถามที่ยาวเกินไปอาจตัดคำขยาย ข้อเบรี่ยนเที่ยบ หรือรายละเอียดให้เหลือแค่ชัดเพียงประเด็นเดียว ส่วนคำถามความควรแก้ปัญหาด้วยการฝึกเรียนเรียงรูปประโยคให้ถูกหลัก ไวยากรณ์ เป็นต้น

2.2.5 มีคำถามนอกประเด็น ลักษณะคำถามนอกประเด็นหรือออกนอกเรื่อง บางครั้งอาจเกิดจากเจตนาที่ดีของผู้สอนที่ต้องการให้ผู้เรียนศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจนมีความรอบรู้ กว้างขวาง ซึ่งผู้เรียนจำเป็นต้องใช้เวลาตอบคำถามค่อนข้างนานาน ทางออกประการหนึ่งคือผู้สอนควรได้เชื่อมโยงนำทางไว้ให้เป็นแนวทางเบื้องต้นบังพอสมควร การมีคำถามนอกประเด็นจะเป็นอยู่จำนวนมากย่อมทำให้ผู้เรียนสั่นเปลือยเวลาเกินความจำเป็น แต่ที่สำคัญคืออาจเป็นเหตุให้สูญเสีย “จุดยืน” ของคำว่า คำถามทบทวน คำถามประจำบท หรือแบบฝึกหัดประจำบทไปอย่างน่าเสียดาย จนถึงขั้น “หลงประเด็น” ได้

2.3 เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม ทั้งการเขียนเอกสารอ้างอิงประจำบทและการเขียนบรรณานุกรมท้ายเล่มนั้นมีรูปแบบเหมือนกันทุกประการ เพียงแต่เมื่อเลือกใช้รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งแล้วต้องยึดรูปแบบนั้น ๆ ตลอดไป ซึ่งเรื่องนี้สำคัญมาก เพราะผู้ทำผลงานทางวิชาการบางคนได้ลงรายการในเอกสารอ้างอิงประจำบทและบรรณานุกรมท้ายเล่มโดยมีมากกว่า 1 รูปแบบ ซึ่งเกย์ที่มาตรฐานการทำผลงานทางวิชาการถือเป็นข้อบกพร่องร้ายแรงในเรื่องของความคงเส้นคงกระดับความน่าเชื่อถือ ข้อสังเกตและข้อบกพร่องที่พบได้บ่อยในการลงรายการเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม คือ

2.3.1 การใช้ชิงกรณ์เอกสารอ้างอิง ข้อกำหนดสำคัญในการใช้คำว่า “เอกสารอ้างอิง” ก็คือการใช้อ้างอิงจริง ๆ ข้อมูลพร่องที่มักพบได้บ่อยและบ่อยที่สุดคือ มีการอ้างอิงแบบ (นาม, ปี, เลขหน้า) แบบ (นาม, ปี) และแบบเชิงอรรถ (foot note) ที่ขอนล่างของหน้ากระดาษ ทั้งการอ้างอิงในเนื้อหา การอ้างอิงภาพประกอบ การอ้างอิงตารางข้อมูล ฯลฯ ทุก ๆ แห่งภายในบทนั้น ๆ ต้องปรากฏมีการลงรายการในหน้าเอกสารอ้างอิงครบถ้วน จะขาดหรือเกินไปบ้างไม่ได้โดยเด็ดขาด

2.3.2 การใช้จิตรภัณฑ์ในกระบวนการนักเรียน ปกติมีความบรรยายนักเรียนไว้ท้ายเล่ม และถือเป็นบทหรือส่วนสุดท้ายของสาระสำคัญในภาคปกติ ส่วนที่มีต่อจากนี้ไปจัดเป็นหน้าพิเศษที่เรียกว่า “ภาคผนวก” ข้อผิดพลาดที่มักพบได้บ่อย ๆ คือ การอ้างอิงทุกแบบและทุกแห่งต้องลงรายการในบรรณานุกรมครบทั่ว เป็นประการแรก ประการที่สองคือส่วนที่เป็นความแตกต่างระหว่างเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมก็คือ รายการที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงทั้งหมดต้องถูกใช้เพื่อการอ้างอิงโดยเฉพาะ ขณะที่ในบรรณานุกรมนั้นมีหัวส่องลักษณะคือ ส่วนที่ใช้อ้างอิงจริงทุกรายการ ทุกแห่ง และครบถ้วนทั้งหมด แต่ถ้าส่วนหนึ่งถือเป็น “ส่วนเกิน” ซึ่งมีการลงทะเบียนรายการในบรรณานุกรมด้วยนั้นกลับไม่ได้ถูกใช้เพื่อการอ้างอิง แต่เป็นรายการที่ผู้ทำผลงานทางวิชาการใช้ศึกษาเป็นแนวคิดหรือเป็นแนวทางเท่านั้น และไม่ได้ใช้ข้อมูลหรือข้อเท็จจริงเพื่อการอ้างอิงแต่ประการใด

2.3.3 เจียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมไม่ถูกต้องตามรูปแบบ นับเป็นข้อบกพร่องที่พบบ่อยที่สุด ทั้งนี้การเจียนเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมนั้นเจียนเหมือนกันทุกประการ เพียงว่าแต่ละสถาบันหรือหน่วยงานต้นสังกัดอาจมีระเบียบหรือข้อกำหนดที่แตกต่างจากกันบ้างเด็กน้อยในส่วนปลิกย่อยที่เป็นการลงทะเบียนจากหนังสือทั่วไป หนังสือแปล หนังสือที่จัดทำโดยหน่วยงานราชการ หนังสือชุด หนังสือรวมเรื่อง หรือเป็นเอกสารประเภทรายงานวิจัย เอกสารการประชุม อบรม และสัมมนา บทความในสารานุกรม บทความในวรรณกรรม บทความในภาษา บทความในหนังสือพิมพ์ ชุดสาร แผ่นพับ การสัมภาษณ์ วัสดุ ไม่ได้ตีพิมพ์ โสตทัศนวัสดุ และเอกสารออนไลน์ ซึ่งผู้ดำเนินการจัดทำเอกสารผลงานทางวิชาการจะต้องยึดถือตามรูปแบบที่กำหนดอย่างเคร่งครัด

2.3.4 การพิมพ์เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมไม่ถูกต้อง เป็นต้นว่า การเรียงลำดับตามตัวอักษรที่เป็นชื่อผู้แต่งโดยที่ภาษาไทยเรียงลำดับตั้งแต่ ก-ก แล้วต่อด้วยการเรียงภาษาอังกฤษ A-Z หากไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ให้ใช้ชื่อหนังสือ (ชื่อเรื่อง) หรือชื่อบทความ แต่ถ้ายังหาไม่พบอีกและเป็นการลงทะเบียนจากอินเทอร์เน็ต ให้ใช้ชื่อเว็บไซต์แทน ได้ปัญหาที่พบได้บ่อยมักเป็นกับเอกสารภาษาไทย เพราะนักเขียนต้องจัดลำดับตามพยัญชนะตัวแรกแล้วบังต้องลำดับตามสระและวรรณยุกต์ที่มีอยู่มากหมายอีกด้วย

2.3.5 เกิดข้อขัดแย้งและข้อผิดพลาดในการลงทะเบียน ปัญหาที่พบบ่อยคือ พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ และตัวเลขที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมกับส่วนที่เป็นชื่อ-สกุล ปีที่ผลิตเอกสารนั้น ชื่อเรื่อง ฉบับที่ พิมพ์ครั้งที่ สถานที่พิมพ์ และสำนักพิมพ์ อาจไม่ตรงกับที่อ้างอิงในเนื้อหา ตาราง และภาพ จนทำให้เกิดความไม่แน่ใจว่ารายชื่อต่าง ๆ ในรายการ

เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมนั้น ๆ เป็นรายการเดียวกับที่ได้ใช้อ้างอิงมาแล้วหรือไม่ โดยเฉพาะความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับชื่อ-สกุล และตัวเลขปีที่ผลิต กรณีที่สองคือการลงรายการจากเอกสารออนไลน์ (online) ซึ่งได้แก่ เว็บไซต์ต่าง ๆ จากอินเทอร์เน็ตที่ลงรายการในเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม เพราะต้องลงรายการ “ตัวเลขปี” ถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกคือตัวเลขปีที่ผลิตเอกสาร ปัจจุบันนิยมวางตัวเลขปีที่ผลิตไว้หลังชื่อผู้แต่ง ส่วนครั้งที่ 2 คือตัวเลขปีที่ค้นพบเอกสารหรือบนที่ความชื้นนี้รวมทั้งระบุถึงเดือนและวันที่ค้นพบหรือ “เข้าถึง (retrieved)” ในอินเทอร์เน็ตเอาไว้ด้วย

2.4 ภาคผนวก ภาคผนวกคือส่วนเพิ่มเติมที่ไม่ได้อยู่ในเอกสาร แต่อาจมีความเกี่ยวโยงทางอ้อมที่ผู้อ่านต้องทำความเข้าใจเพื่อตรวจสอบผลงานหรือ “ผู้อ่าน (reader)” ได้พิจารณาร่วมด้วย ขณะเดียวกันก็ต้องการให้ผู้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารได้รับรู้รับทราบไปด้วย ได้แก่ หนังสือติดต่อท่านท่าน หนังสือขอความอนุเคราะห์ช่วยเผยแพร่ผลงานและแบบตอบรับ แบบบันทึกข้อมูล แบบบันทึกพฤติกรรม แบบสอบถาม สถิติที่ใช้ในเคราะห์ข้อมูลรายชื่อที่ปรึกษา ตารางข้อมูลคิบหรือตารางวิเคราะห์ข้อมูล ฯลฯ ซึ่งการลงรายการภาคผนวกในเอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรมมักพบข้อกพร่อง ดังนี้

2.4.1 ไม่ระบุชื่อหรือหมวดหมู่ของภาคผนวกลงใน “สารบัญ” มือญี่ปุ่นน้อยที่ลงรายการในสารบัญแค่เพียง “ภาคผนวก ก ภาคผนวก ข ภาคผนวก ค ฯลฯ” แต่ไม่ได้ระบุชื่อหมวดหมู่ หรือสาระสำคัญว่า ภาคผนวกดังกล่าวนั้นเป็นอะไร จึงเป็นเหตุในเบื้องต้นที่ไม่ชวนให้ติดตามผลงาน ทำนองเดียวกันก็อาจมองได้อีกเมื่อมนึงว่า ผู้อัดทำเอกสารผลงานทางวิชาการรายนี้ขาดความรอบคอบ เป็นการฟ้องตัวเองไปพร้อมกัน ดังนั้นจึงต้องระบุในสารบัญให้ชัดเจนว่า ภาคผนวกนั้น ๆ เป็นอะไร เช่น ภาคผนวก ก ภาพการทดลอง ภาคผนวก ข ตารางบันทึกข้อมูล ภาคผนวก ค ตารางวิเคราะห์ข้อมูล ภาคผนวก ง รายชื่อผู้เชี่ยวชาญหรือรายงานที่ปรึกษา

2.4.2 การลงรายการในสารบัญไม่ตรงกับในเล่มเอกสาร กรณีนี้ทำให้เกิดความสับสน เช่น ในสารบัญลงรายการไว้ว่า ภาคผนวก ก ภาพการทดลอง แต่ที่ปรากฏจริงในเล่มพบว่า ภาคผนวก ก รายงานผู้ร่วมโครงการ เป็นต้น ข้อผิดพลาดประการที่สอง คือ ลงเลขหน้าในสารบัญไม่ตรงกับเลขหน้าที่ระบุในเล่ม เพราะเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่า “ใบคั้น หรือกระดาษคั้น” นั้นไม่ต้องนับหน้า โดยเฉพาะกระดาษขนาด A4 ทั้งหน้าแต่มีข้อความว่า “บรรณานุกรม” หรือ “ภาคผนวก ก ภาพการทดลอง” เป็นอักษรตัวโถ ๆ อู้กกลางหน้ากระดาษเพียงเท่านั้น ซึ่งไม่ได้ลงเลขหน้ากำกับจึงคิดว่าไม่มีการนับหน้า ด้วยเหตุนี้ผลงานของหลายนมักปรากฏข้อกพร่องทำนองนี้ตั้งแต่หน้าบรรณานุกรมเป็นต้นไป

2.4.3 ภาคผนวกมีมากเกินจำเป็น โดยเฉพาะผลงานทางวิชาการในสาขาวิชาครุศาสตร์หรือศึกษาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ซึ่งนิยมใส่ภาคผนวกจำนวนมากตามจำนวนชิ้นงานที่ใช้ประโยชน์จริง ตัวอย่างเช่น มีการเผยแพร่เอกสารผลงานทางวิชาการดังกล่าวไปยังหน่วยงานต่าง ๆ จำนวน 10 แห่ง จึงแสดงหนังสือขอความอนุเคราะห์ในการรับเอกสารเพื่อเผยแพร่ ร่วมกับหนังสือตอบรับจากหน่วยงานนั้น ๆ อีก 10 ฉบับ รวมแล้วถูก洌เป็นภาคผนวกจำนวน 20 หน้า ความจริงลงในภาคผนวกแค่เพียง 3 หน้าในฐานะตัวแทนหรือตัวอย่างก็พอแล้ว คือ ตัวอย่างหนังสือขอความอนุเคราะห์ หนังสือตอบรับ และตารางแสดงรายชื่อบุคลากร รายชื่อสถานที่อีก 1 หน้า ผลงานทางวิชาการบางเล่มนำแบบบันทึกคะแนนสอบย่อยของนักศึกษาทุกคนทุกครั้ง แบบบันทึกพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้เรียน ฯลฯ ลงในภาคผนวกจนหมดตามจำนวนที่ใช้จริง จึงถูก洌เป็นรุกโดยใช้เหตุ

2.4.4 ภาคผนวกบางชื่อหรือบางหมวดไม่ได้เกี่ยวข้องทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม แต่ก็นำลงในภาคผนวกเพิ่มเติมอีกจำนวนมาก นอก จาก ทำให้สืบว่ากรุงรังและเอกสารผลงานมีความหนาหรือมีจำนวนหน้ามากเกินความจำเป็นแล้ว ส่วนใหญ่ยังเป็นผลการวิจัย การรายงานผล หรือการประเมินโครงการทางค้านการศึกษา ซึ่งนิยมลงรายการในภาคผนวกจำนวนมากจนคุณเมื่อนหนึ่งว่าขาดความพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบ ทำให้เจตนาดีกลับถูกมองในแง่ร้ายว่า ต้องการให้เอกสารผลงานมีขนาดเล็กโต ๆ ผลงานหลายรายมีความหนานามากกว่า 300 หน้า แต่ถูก洌เป็นภาคผนวกเสียเกินครึ่ง คุณภาพของผลงานทางวิชาการจึงคุ้ดอย่างหรือไร้คุณค่าโดยสิ้นเชิง

2.4.5 ลืมลงเลขหน้าในภาคผนวก ได้แก่ ภาคผนวกประเภทที่ต้องนำสำเนาหรือเอกสารชิ้นงานตัวจริงมาแสดงในภาคผนวก เช่น หนังสือขอความอนุเคราะห์และหนังสือตอบรับ แบบบันทึกข้อมูลจากการทดลองรายวัน แบบบันทึกคะแนนสอบย่อยทุกครั้งของผู้เรียนทุกคน แบบประเมินผลสังคมมิติ ฯลฯ ซึ่งหนังสือและแบบฟอร์มต่าง ๆ เหล่านี้ไม่มีเลขหน้ากำกับตั้งแต่แรก หรือเอกสารเป็นชุดก็จะมีเฉพาะเลขหน้า 1-3 เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่อาจระบุเลขหน้าลงในสารบัญได้ และโดยภาพรวมก็ไม่อาจบอกได้ว่าหนังสือ ตำรา เอกสาร ฯลฯ เล่มนี้ฉบับนี้มีความหนาเท่าหน้า ทางออกง่าย ๆ ก็คือใส่เลขหน้าต่อเนื่องให้กับเอกสารชิ้นงานในภาคผนวกจนครบถ้วนทุกหน้า

การจัดทำสาระครบถ้วนทั้งหมดเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนนั้นมีส่วนประกอบที่พิเศษแตกต่างไปจากเอกสารผลงานทางวิชาการประเภทอื่น ๆ ตรงที่มีส่วนประกอบตอนต้น ได้แก่ เนื้อหาหรือหัวข้อเนื้อหา วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม วิธีสอนและกิจกรรมการเรียน

การสอน สื่อการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล และความนำ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นส่วนประกอบตามลำดับที่รวมกันอยู่ใน “แผนบริหารการสอนประจำท” โดยที่ทุกส่วนประกอบจะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จึงจะทำให้การเรียนการสอนดำเนินไปอย่างมีขั้นตอน มีความมุ่งหมายชัดเจน เน้นพฤติกรรมผู้เรียนเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันส่วนประกอบพิเศษยังมีเพิ่มเติมในส่วนประกอบตอนท้าย ได้แก่ สรุปหรือบทสรุป คำถamentทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม ภาคผนวก และอื่น ๆ ในบทที่ 5 นี้ได้แสดงตัวอย่าง “สาระครบบท” ของทั้งเอกสารประกอบการสอนและเอกสารคำสอนไว้แล้ว พร้อมกับจัดทำข้อสังเกตและข้อบกพร่องไว้ให้ผู้ประسังค์จะทำผลงานได้เกิดข้อคิดข้อเตือนใจในการจัดทำหัวข้อเนื้อหาประจำบท วัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม วิธีสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน สรุปหรือบทสรุป คำถamentทวนหรือแบบฝึกหัดประจำบท เอกสารอ้างอิงและบรรณานุกรม และภาคผนวก ซึ่งพบว่ามีปัญหาและข้อบกพร่องค่อนข้างมาก พร้อมกันนี้ก็ได้ให้ข้อสังเกตและแนวทางแก้ไขไปด้วยในโอกาสเดียวกัน。

เอกสารอ้างอิง

ศรีสุดา ชิติโภสกี. (2549). เอกสารประกอบการสอนรายวิชานิทัศน์สำหรับเด็กปฐมวัย.

นครศรีธรรมราช: คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช

(พร้อมด้วยเอกสารอ้างอิงตามตัวอย่าง “สาระครบบท” อีกจำนวน 17 รายการ)

อาคม เดชทองคำ. (2549). เอกสารคำสอนรายวิชาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม.

นครศรีธรรมราช: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏ

นครศรีธรรมราช.

(พร้อมด้วยเอกสารอ้างอิงตามตัวอย่าง “สาระครบบท” อีกจำนวน 20 รายการ)